

Član 7.

Građanima koji spadaju pod član 2. nije dozvoljen kontakt sa njihovim susjedima ili napuštanje stana, sem ako su pozvani na rad.

Član 8.

Pojedina lica ili porodice mogu biti oslobođeni važenja odredbi ovog zaključka, pod uslovom, da na ruke dobiju specijalno odobrenje Ratnog predsjedništva.

Član 9.

Zaključci važe od 2. avgusta 1992. godine.

Član 10.

Nepoštivanje ovih zaključaka proizvodi konzekvence shodno pravnim propisima.

Član 11.

Za pridržavanje ovih zaključaka staraće se policijska stanica Čelinac i drugi organi Opštinske uprave.

(Tilman Zülich, Etničko čišćenje "GENOCID ZA "VELIKU" SRBIJU" Sarajevo, 1996, str. 88.-90.)

Milan Štern,

EGZODUS JEVREJSKE OPĆINE SARAJEVO

Jevrejska općina Sarajeva je stara 500 godina. Arapsko carstvo koje je dopiralo do Španije raspalo se 1492. godine. Španska kraljica Elizabeta tada je protjerala iz zemlje sve Jevreje. Upravo u zemljama u kojima je islam bio preovlađujuća religija, mnogi od njih su našli utočište. Ova stoljećima duga tolerancija Bošnjaka prema Jevrejima danas se rijetko pominje, ali je vrlo važna, pošto srpski političari pokušavaju predstaviti da Jevreji napuštaju Sarajevo iz straha od bošnjačkih "fundamentalista". Gorka istina je ipak izgleda sasvim drugačija: Stotine srpskih četnika i vojnika okružile su Sarajevo topovima i bacačima raketa. Oni pucaju na sve ljude, bili oni Jevreji ili ne. Svi ljudi su u strahu i pokušavaju pobjeći iz grada, pa tako i Jevreji.

Većina Jevreja u Sarajevu su sefardi, španski Jevreji. Većina starih još govori španski. Jedan mali dio, kao i moja porodica, su eškenazi - njemački Jevreji. Mi Jevreji živimo u gradu, koji svi volimo. Za to nema nikakve "materijalne" osnove. To je prije osjećaj zajedništva, osjećaj da je Sarajevo nešto drugačije, i da je ovo "drugačije" mnogo vrijedno. Utoliko je situacija danas drugačija.

Katolici, pravoslavci, muslimani i jevreji, svi smo živjeli zajedno. Sarajevo je bilo primjer za druge u Jugoslaviji. Mi smo bili kao oživljeni san zajedništva. I svi, nezavisno od religijske pripadnosti, dolazili su kod nas. Priređivali smo predavanja, muzičke večeri, rasprave. Svi smo se veselili kad dođe mjesec ramazan. Na badnjak smo zajedno išli u katoličku katedralu i čekali ponoćku. Iduće nedjelje smo opet svetkovali božić sa pravoslavicima. Moja kćerkica stalno je zastajala ispred glavne džamije u Sarajevu. Uvijek je htjela da iznova posmatra stari šadrvan. "Ovdje stanuje bog" rekla mi je.

Jevrejska općina u Sarajevu doživljavala je i nevolje. Kad su 1941. godine Nijemci u Hrvatskoj ustrojili fašistički režim, Jevreji su progonjeni od prvog dana. Tada je u Sarajevu još živjelo 15.000 Jevreja, 1945. godine ostalo je još samo 1.500. Ali Općina je živjela dalje, poslije drugog

svjetskog rata sa novom nadom. Nakon ovog rata - vjerovatno se ja varam - neće više biti nikakve nade, jer u Sarajevu više neće biti Jevreja.

Počelo je prije tri godine. Moji dobri prijatelji, među njima i mnogi Srbi, posjećivali su često našu općinu. Ali, onda su iznenada došli neki drugi Srbi i stalno ponavljali: "Hrvati su ubice, Bošnjaci su krvožedni fundamentalisti. Srbi su sada u Jugoslaviji ugroženi, tačno kao Jevreji 1941. godine."

Ova priča je kasnije postala ozbiljna. Izbio je rat. Iako su Srbi osvajali grad za gradom i ubili bezbroj Hrvata i Bošnjaka, mnogi srpski intelektualci su još uvijek pričali, da su Srbi u Hrvatskoj i Bosni preuzeli ulogu Jevreja - oni su sada žrtve, kao Jevreji prije 50 godina. Stiglo se tako daleko, da se najstrašniji zločinac i koljač, beogradski kapetan Dragan slikao sa lančićem na vratu na kom je visila jevrejska zvijezda.

Namjera je bila jasna. Namjeravalo se posijati mržnju i nepovjerenje između Hrvata, Bošnjaka i Jevreja. Za jevrejsku općinu Sarajevo situacija je postala još opasnija. Ne mogu tvrditi da su takve mahinacije bile antisemitske, ali su bile neetičke, nemoralne i opasne.

I sad? Sada su Srbi granatirali moj stan. Mi, moja porodica i ja, se više ne možemo vratiti.

Srbi su se ukopali na Jevrejskom groblju i otuda dolaze smrtni hici. Dvogledom se vidi oskrnavljeno groblje. Između ostalog, svuda su razbacane flaše od šljivovice.

Loše se piše našoj općini u Sarajevu. Osjećam se bespomoćnim. Samo 100 Jevreja je još ostalo u Sarajevu. Kao da nas je nakon 500 godina opet sustigla kraljica Izabela.

Tilman Cilh,

BOSANSKA "KRISTALNA NOĆ" ILI RAZARANJE JEDNE ISLAMSKKE KULTURE

Srpske trupe su satjerale hiljade Bošnjaka na fudbalski stadion, malog muslimanskog grada Bratunca. Prije svega žene, djecu i starce. Među njima je imam Mustafa Mujkanović. U prisustvu čitavog njegovog džemata trebalo je da se prekrsti, ali je to islamski svećenik odbio. Na to su ga počeli udarati. Pilotinom i pivom su mu zatrpali usta, a potom prerezali grkljan.

Tako je tuzlanski imam, Fadil Spahić, sažeo izvještaje očevidaca iz Bratunca za dopisnika američkih novina "Njusdej". Šefko Omerbašić, zagrebački muftija je na osnovu jedne, od islamskih vjerskih službenika sastavljene liste, objasnio, da je već do kraja jula 1992. godine najmanje 37 islamskih svećenika ubijeno, 35 u koncentracionim logorima internirano i preko 300 prognano iz zemlje.

I u zapadnobosanskom Prijedoru četnici i savezne trupe su prvo tražile islamske vjerske službenike. Bošnjaci ovog regiona, kao ni ostalo bošnjačko stanovništvo u većem dijelu zapadne Bosne, u početku, nisu pružili nikakav otpor. Zato se većina svećenika sakrila u brda i kasnije prebjegla u Hrvatsku. Ipak je hodža Sulejman Dizdarević iz Čarakova sa 30 članova džemata spaljen u džamiji. I hodža Hamid Softić iz Kozarca je ubijen. Među preživjelima nekadašnjih koncentracionih logora privremeno zbrinutih u Karlovcu, nalazi se imam Ilijas Mahmuljin iz Kozarca. Smireno, gotovo nepristrasno govori o sudbini svog džemata i informiše me o njegovim načelima vjerovanja. Na mene je djelovao kao prakrist. "Ko ubije jednog čovjeka, kao da je ubio čitavo čovječanstvo, a ko spasi jednog čovjeka kao da je spasio čitavo čovječanstvo" rekao mi je.

Prije nego što je počelo proganjanje i uništavanje Bošnjaka od strane srpskih trupa u aprilu 1992. godine, Bosna je važila za tvrdavu tolerancije na Balkanu. Muslimani, katolici i pravoslavni hrišćani, kao i jevreji, koji su prije 500 godina izbjegli pred španskom inkvizicijom, živjeli su mirno jedni sa drugima. Ova najstarija i najznačajnija islamska kultura Evrope,

vuče korjene od bogumila, jedne hrišćanske vjerske zajednice koju su katolici i pravoslavni smatrali heretičkom. Bogumili su listom prešli na islam. Od tada je većina stanovništva u Bosni islamske vjeroispovijesti. Srpski političari nakon prvog i drugog svjetskog rata su više puta pokušavali da Bošnjake oslabe, tako što su ih stotinama hiljada protjerali u Tursku.

"Kristalna noć" za Bošnjake traje već pet mjeseci, pisao je jevrejsko-američki žurnalist Roj Gatman. Prema podacima najvišeg islamskog svećenika bivše Jugoslavije, reis-ul-uleme Jakuba Selimoskog, do sada je 620 džamija spaljeno, razoreno ili oštećeno.

Počelo je 8. aprila 1992. u Zvorniku. Srpske trupe su razorile ili oštetile 19 džamija u gradu i okolnim selima, kao i najmanje 50 u gradovima Regiona. Još krajem avgusta 1992. godine, izvjestilo je Udruženje izbjeglica iz Zvornika sa sjedištem u Zagrebu, da su Srbi minirali džamiju u Rijeci. Mnoge najljepše i najstarije evropske džamije planski su paljene, rušene ili minirane. Samo u Foči bilo ih je 14. Među njima i šarena džamija, Aladža iz 1540. godine. Razorene su bile i najstarije džamije Bosne, a takođe i najstarija podignuta u Ustikolini 1448. godine, kao i 13 islamskih bogomolja starog grada Mostara, sve izgrađene između 1528. i 1631. godine. U Sarajevu su granatama oštećene Gazi Husrefbegova (1530.), Careva (1450.) i Alipašina džamija iz XVI vijeka. Srpska artiljerija pogodila je ovdje i Gazi Husrefbegovu biblioteku iz 1530. godine, sto godina staru gradsku Vijećnicu sa nacionalnom bibliotekom, kao i Biblioteku Orijentalnog instituta, a i novi Islamski seminar Univerziteta bio je njena žrtva.

"Srpske trupe uništavale su planski svaki spomenik, svaku historijsku zgradu, koje su reprezentovale kulturu, tradiciju i kontinuitet bošnjačkog naroda", rekao je bosanski arhitekta Zehrid Kobić iz Tuzle, koji je sastavio spisak razorenih spomenika sjeveroistočne Bosne. Smail Balić, jedan od najznačajnijih poznavalaca bosanske istorije umjetnosti nekadanji kurator austrijske Državne biblioteke, prebacio je vodećim krugovima Srbije da hoće da eliminišu sve, bosansku tradiciju, tursku tradiciju, austrougarsku tradiciju.

Bošnjački insititut u Cirihi, nezavisna naučna institucija, ocjenjuje da je u međuvremenu porušeno 90% džamija na okupiranim teritorijama Bosne i Hercegovine. Roj Gatman piše: "Srpski rat protiv Bosne je od početka bio udar protiv religiozne i kulturne tradicije bošnjačkog naroda".

Istraživanja naučnika sve jasnije iznose na vidjelo sistemsku koncepciju ovog razaranja. Uveliko je uništena 600-godišnja religiozna i kulturna baština. "To je užasno. Sa gledišta istorije umjetnosti i istorije arhitekture to je jednostavno neshvatljivo", prokomentarisao je Bogdan Bogdanović čuveni srpski arhitekta i nekadašnji gradonačelnik Beograda. "Prekrasni stari gradovi i bezbroj historijskih zgrada potpuno su razoreni. To je zločin protiv civilizacije, bruka za moj narod i armiju, koji su to učinili". Najznačajniji islamski gradovi srednje Evrope, Sarajevo i Mostar pretvoreni su u prah i pepeo.

Još jasnije riječi našao je savjetnik američkog predsjednika, koji je na kratko posjetio sjevernu Bosnu: "Situacija bi bila potpuno drugačija, kad bi bili uništavani hrišćani ili jevreji. Tada bi bilo mnogostruko više solidarnosti i zaprepaštenosti".

Karlovac, kraj oktobra 1992. godine.

Roj Gatman,

KONCENTRACIONI LOGOR OMARSKA - IZBRISANI TRAGOVI POBIJENIH -

Prostrani rudarski kompleks sa svojim otvorenim kopovima i instalacijama za separaciju rude. Ne izgleda da je prije više sedmica bio koncentracioni logor. Zgrade u okolnom graničnom području su temeljito ispražnjene. Nema više nikakvih tragova krvi, koja je ovdje bila prolivena. Ipak, još postoje desetine očevidaca, koji iznose istovjetne nove dokaze o grozotama. U ovom rudniku, u kome su Srbi držali zatvorene više hiljada Bošnjaka i Hrvata, ubijalo se i zlostavljalo - prema iskazima bivših zatočenika - gotovo na svakom koraku, na širokom prostoru.

U jednoj velikoj hali, u koju su u normalnim prilikama ostavljane mašine za kopanje, naoružane straže su sprovodile užasna mučenja. Svjedoci pričaju da bi čak ponekad natjerali nekog zatvorenika da kastrira drugog zatvorenika.

Prostor ispred hale služio je kao "zatvor na otvorenom", pričaju oni. Oko 500 do 1.000 njih ovdje od izlaska sunca do sumraka moralo je nepomično ležati potrbuške. Istovremeno su stotine bile sabijene po kancelarijama, radićnicama i magacinima. Jedva da su išta davali za jelo, malo da se preživi, mnogo da se umre.

Dvije male barake, smještene ustranu od glavne zgrade, bile su naročito stravične: "Crvena kuća", iz koje ni jedan zatvorenik nije izašao živ, i "Bijela kuća", koju su stražari pretvorili u mučilište. Tamo su zatvorenici bili danima tučeni, mnogi tako dugo dok nisu umrli.

Inače, kao i u nacionalsocijalističkim koncentracionim logorima, u Omarskoj nisu ostavljene nikakve pouzdane zabilješke. Tako je broj ubijenih teško utvrditi. "Straže bi, većinom ne birajući zgrabile žrtve, bilo za mučenje bilo za ubijanje i onda bi prisiljavale zatvorenike da identificiraju lješeve. Nikada nismo znali, koliko ljudi bi bilo prebačeno iz jedne grupe u drugu", rekao je jedan preživjeli iz Omarske. Dvadesetogodišnjak je zbog toga molio da mu se ne pominje ime.

Američki dnevnik "Njusdej" je 2. avgusta 1992. prvi put obavjestio o

masovnim ubistvima u Omarskoj i drugim koncentracionim logorima. Po zadatku redakcije novinari su se o tome službeno raspitivali, uključujući i kod odgovornih za logore, te u Hrvatskoj, Velikoj Britaniji i Bosni razgovarali sa desetinama bivših zatvorenika. Bilans je strašan: na osnovu iskaza očevidaca "Njusdej" je zaključio da je u Omarskoj moralo biti pobijeno više od hiljadu ljudi.

Tri svjedoka, bosanski novinari, koji su - u međuvremenu - posjetili jedan drugi logor, naveli su da je u Omarskoj ubijeno više od 1.200 ljudi. Saradnik Međunarodnog crvenog krsta, objasnio je da nije poznata sudbina oko 2.000 ljudi koji su bili deportovani u Omarsku. I "Njusdej" je došao do toga da je poslije zatvaranja logora najmanje 1.000 zatvorenika nestalo bez traga. Bivši zatvorenici procjenjuju da je dok logor nije likvidiran, zlostavljanjem, egzekucijama, zarazama i glađu umoreno daljnjih hiljadu ljudi.

Gotovo svi internirani su bili civili, većina od njih za vojsku sposobni Bošnjaci i Hrvati, ali i mnogi muškarci ispod 18 godina i iznad 60 godina, te nekoliko žena.

Oko 2.000 kilometara od Omarske, u blizini Londona, noću leži budan Edin Elkez, jer misli da još uvijek čuje viku ljudi koje muče u "Bijeloj kući". Dvadesetjednogodišnjak je bio interniran svega mjesec dana. U sobi pored njegove stražari bi redovno svake noći zaklali pet do deset ljudi. U pojedinim noćima čak i do trideset. Lješeve su tek ujutro odstranjivani. Za vrijeme dok su na smrt prebijali bošnjačke i hrvatske zatvorenike, stražari su pjevali. Nekad nacionalističke pjesme o velikoj Srbiji, a ponekad čak i srpsko-pravoslavnu liturgiju, priča Elkez.

Jedan 26-godišnji Bosanac, koji je u Omarskoj morao provesti dva mjeseca, izjavio je, da je danima morao pomagati da se pet do deset lješeva pred "Bijelom kućom" utovari na mala žuta dostavna kola. On ne zna kuda su natovarene mrtvace vozili. Sve koji bi ga pitali, molio je da ne pominju njegovo ime.

Jedan 23-godišnji Bošnjak naveo je, da je u zadnjih dvadeset dana brojio zatvorenike koje bi slali u "Crvenu kuću". "Nekim bi danima bilo najmanje 17 zatvorenika, ali često i po 42. Nijedan se nije vratio."

Intervjuima sa ovom trojicom bivših zatvorenika, priključuju se izvještaji o grozotama u Bosni i pridodaju razne gnusne pojedinosti. Tri mlada čovjeka pripadali su grupi od 68 oslobođenih, koji su prebačeni u

Veliku Britaniju, da se oporave od rana ili od povreda zlostavljanja.

Reagujući na ranije izvještaje, američki ministar spoljnjih poslova Laurens Iglberger (Lawrence Eagleburger) je i 18. avgusta smatrao da nisu pronađeni nikakvi dokazi o sistematskim ubijanjima, nego samo "neprijatni slučajevi". Ipak je tada američki ambasador u Zagrebu sam ispitaio 40 bivših zatvorenika, čiji su iskazi trebali biti proslijeđeni posebnom odboru Ujedinjenih nacija za ratne zločine. Poslije ovih razgovora Džon Zerolajs (John Zerolis), činovnik ambasade, je potom rekao da su u ovim razgovorima o Omarskoj i ostalim logorima stvarno navedene masovne grozote.

"Ovi momci ne zaostaju za nacistima. U određenoj mjeri sam se susreo sa izvještajima o individualnim aktima barbarizma, kakvi se u posljednjih dvadeset godina nisu pojavili u Ministarstvu spoljnjih poslova", dodao je jedan drugi visoki činovnik američke ambasade u Zagrebu - pod uslovom da se njegovo ime ne pomene.

Ipak ni u razgovoru sa ambasadorom se nije mogao ustanoviti tačan broj, koliko je ljudi bilo zatvoreno u Omarskoj, koliko ih je ubijeno ili koliko ih se još vodi kao nestali. Uprkos nepreciznosti statistike događaj u ovom i u drugim logorima u Bosni čine jedno od najbarbarskijih poglavlja u historiji moderne Evrope.

Pošto su srpske trupe zaposjele grad Prijedor, 25. maja su obrazovale logore. Jedan u rudniku Omarska a drugi u zaustavljenoj fabrici keramike "Keraterm". Srpski činovnik iz Prijedora vatreno je pokušao plasirati svoju verziju događaja ali je za "Njusdej", ipak, dodao da oni u svojim iskazima samo citiraju službene izvještaje. "Imate njihovu verziju događaja, mi imamo našu, i Vi imate pravo da birate od to dvoje."

Službena verzija, međutim jedva da može izdržati precizniju provjeru. Za vrijeme jednog obilaska Omarske, Željko Meakić, bivši komandir straže, doveo je jednog posjetioca do jedne podrumске prostorije u kojoj su stajali poredani poljski kreveti. Ni u koje vrijeme ovdje nije bilo više od 270 zatočenika, kazao je Meakić kao i da se u tom prostoru može spavati. Međutim, svi ispitivani bivši internirci su izjavili da su oni spavali na podu ili šćučureni u klozetu - svuda samo ne u krevetu. Jedan strani opunomoćenik za humanitarnu pomoć je objasnio da su kreveti dopremljeni tek pošto su mediji objavili vijesti o Omarskoj. Srpski komandanti su poljske krevete dopremili iz kasarne, a krevetnu posteljinu i deke

konfiskovali u hotelima. Tek pošto su kreveti bili namješteni, Međunarodnom crvenom krstu i reporterima je dozvoljen pristup logoru.

Milan Kovačević, novi srpski upravitelj Prijedora rekao je da je Omarska bila "istražna ustanova". Ovdje je trebalo razjasniti "ko je i šta radio za vrijeme rata, kako bi se mogli pronaći krivi i utvrditi nedužni, tako da ne moraju snositi konzekvence." I naglasio da je logor po završetku istrage raspušten.

Drljača, pravnik koji je postao šef policije u Prijedoru kada je tamo srpska manjina uzurpirala vlast, je rekao da su tom prilikom bila uhapšena 3.334 čovjeka, jer se moralo računati na njihov otpor. Oni su transportovani u Omarsku. Drljača je ostao na tome da tamo nije ubijen ni jedan zatvorenik. Između 25. maja i sredine avgusta umrla su samo 2 čovjeka - jedan prirodnom smrću kako je on podcrtao. Daljnjih 49 ljudi, uključujući ranijeg gradonačelnika Prijedora Muhameda Čehajića, su "nestali". "Mi predpostavljamo da su mrtvi", dodaje Drljača. Sa službene strane se kaže da su zatvorenici saslušavani 4 dana i konačno protjerani. Drljača je još dodao da su srpske vlasti "identificirale" 800 muškaraca kao vođe pobunjenika - među njima niz Bošnjaka koji su formirali muslimansku partiju SDA. Oni su smješteni u zarobljenički logor na Manjači. Tamo treba da čekaju na sudski proces. Kasnije je na Manjaču transportovano još 600 zatvorenika. Ovi su navodno komandovali Vladinim trupama koje su pružale otpor.

Za preostalih 1.900 ljudi nađeno je da nisu krivi i otpremljeni su konačno u Trnopolje. "Trnopolje je bilo samo prolazni logor", tvrdio je Drljača.

Ali od 40 bivših zatvorenika iz Omarske, koji su bili ispitani od strane američke ambasade nijedan jedini nije naveo, da je bio saslušan. Takođe i oni koji su bili intervjuisani od strane "Njusdej-a" očigledno su samo malo saslušavani - čim su pri tome tučeni. Sem toga većina ljudi koje je ispitivao "Njusdej", u Omarskoj nisu bili zatvoreni samo četiri dana nego više od dva mjeseca.

Prema podacima humanitarnih organizacija, svi zatvorenici koji su bili otpremljeni u Manjaču, bili su civili. Samo nekoliko od njih 600 su bili naoružani i pucali protiv Srba. Ni u kom slučaju ne odgovara istini, da su svi, kao što to tvrdi Drljača, bili digli oružje protiv Srba.

Slobodan Balaban, Srbin, koji je bio tehnički direktor rudarskog revira Omarska, kaže, da su Srbi obrazovali logor iz osвете za ono što su pretrpjeli

za vrijeme ranijih sukoba. "Naše držanje je, naravno, potaknuto tretmanom naših ljudi koji su bili otpremljeni u hrvatske logore", kaže on.

Dok su oficijelni izvještaji međusobno protivrječni oni iznova potvrđuju izvještaje preživjelih o bezbrojnim mrtvima, brutalnim zlostavljanjima i rutinskom klanju. I to su potresni izvještaji.

Pedesetdvođodšnji Redžep Tahirović priča, kako je on sa mnogim stotinama iz Kozarca bio transportovan 26. maja u Omarsku, pošto je ovaj bošnjacki gradić "etnički očišćen" i razoren. U bosanskom Biro-u za istraživanje ratnih zločina ojađen je izjavio da su stražari u pet dana prozvali desetinu ljudi i isjekli ih motornom testerom. "Zatočenici u Omarskoj su bili prinuđeni da posmatraju ovaj masakr. Mi smo takođe morali posmatrati, kad je dvadesetak dana kasnije bila izvršena egzekucija nad jednim bivšim policajcem iz Prijedora."

D.K., dvadesetpetogodišnji Albanac, koji se od svojih povreda, oporavlja u blizini Londona priča o "sreći" da je ranjen prilikom dolaska u Omarsku 30. maja. "Tamo sam bio svega 20 minuta", kaže on. On je, sa još petnaest muškaraca zastao u blizini ulaza u logor. Izenada je jedan stražar, kao iz vedra neba opalio na njega. D.K. je podigao svoju pidžamu i pokazao sedam rana od metaka na truhu, nogama i rukama. Tri zatvorenika su odmah bila mrtva, ali su njega odvezli u bolnicu u Banja Luku. Tamo je 15 dana ležao u komi. Kad je došao sebi, htjele su srpske bolničarke, drugi srpski pacijenti, čak i srpska djeca, koja su došla da posjete svoje rođake, da ga tuku. "Davali su mi transfuziju krvi i oni su me tukli zato što dobijam srpsku krv", priča on.

I Edin Elkez bio je povrijeđen jednim "nesrećnim slučajem". Elkez je bio bosanski vojnik, dakle jedan od malog broja zarobljenika u Omarskoj, koji se stvarno borio protiv Srba. Zatvoren sa još 130 ljudi u jednoj garaži, Elkez je stajao pored vrata, kad su stražari izveli jednog od njegovih prijatelja i iz neposredne blizine ga ustrijelili. Metak je prošao kroz vrata garaže, pa kroz stomak njegovog brata i konačno se zadržao u Elkezoj nozi. Odvezli su ga u bolnicu u Prijedoru i tako je sklonjen od nasilja u logoru. Ipak mu ni u samoj bolnici nije bilo bolje: "Srbi, koji su htjeli spriječiti da ozdravi, stalno bi nečim iritirali moje rane. Noga se zbog toga upalila i nije mogla ozdraviti" ispričao je Elkez i nastavio: "Imao sam jednog vrlo dobrog srpskog komšiju. Jednog dana je prošao, rekao zdravo i izrazio svoje žaljenje." Elkez se nasmijao toj ironiji. "Sa sobom je doveo

15 ljudi, da me batinaju. Od tada su dolazili svaki dan, čitavih šest sedmica."

Poslije povratka u Omarsku sa nekoliko bosanskih vojnika gotovo stalno je držan u jednoj sobi u "Bijeloj kući". Mogao je vidjeti kroz zastakljena vrata, kako su ljudi premlaćivani. Stražari bi udarali drvenim motkama i gvozdenim šipkama po glavi, genitalijama, leđima i bubrežima. "Idućeg dana tamo sam vidio prosut mozak", sjeća se Elkez.

Ali najveće zlostavljanje je bilo kad bi stražari zatvorenike postavljali uz jedan zid i po njima udarali sajlom dok se ne bi srušili mrtvi. "Mislim, da su ovom sajlom usmrtili do 50 ljudi" kaže Elkez. Svakog jutra na asfaltiranom prostoru ispred "Bijele kuće" ležala su tijela usmrćenih. "Ostali zatvorenici su morali da ih utovaraju na jedan mali žuti kamion, koji je upravo bio dovezao namirnice za logorsku kuhinju. Vozaču kamiona bi bila dodijeljena "grupa za pokop" od 4 čovjeka. Samo jedan se živ vratio", priča Elkez.

Nije poznat ni jedan zatvorenik koji je preživio "Crvenu kuću". I vrlo malo ih je vidjelo kako su ljudi u ovu baraku dopremani. Od sredine jula do zatvaranja logora u avgustu, straže su svake noći iz svih dijelova logora dovodili zatvorenike u "Bijelu kuću", priča N.J. Tamo su ih ispitivali o imenima i porodičnim detaljima, potom su neke odvodili u "Crvenu kuću". Oko 4 sata ujutru dolazio bi jedan kamion, očigledno da bi odvezao tijela mrtvih.

Zatvoreničke prostorije straže su stalno pročešljavale, prozivajući imena sa nekih lista. Mnoge od onih koji su ubijeni ili bili zlostavljani izabrani su nasumice, priča N.J.

"Straže bi dolazile u tri sata ujutro, pokupili bi i izvukli pet ljudi i rekli da će biti premješteni. Samo bog zna gdje bi ih odvukli", kaže M.M. On je sa još 500 ljudi bio zatvoren u jednoj prostoriji. "Sljedećeg jutra vidjeli bismo mrtva tijela. Siguran sam da je najmanje polovina od onih koji su nestali mrtva", priča dvadesetogodišnji instalater.

Straže su često, radi ubijanja, znale upadati i više puta. Elkez se sjeća, da su zatvorenike nekad prozivali po imenima. Nekađ bi ih prinudili i da identificiraju mrtvace. Mnogi njegovi prijatelji su pobijeni.

"Straže su postajale sve brutalnije. Oduzimali su nam sve što bi za njih imalo neku vrijednost", kaže četrdesetogodišnji čovjek koji je sam sebi dao nadimak Mrko. I Mrko je sasvim slučajno dospio u "Bijelu kuću", zato što se našao na putu straži kad je tražila žrtvene jarce. Dvije duge

noći u "Bijeloj kući" je bio tučen do besvjesti, kako od stražara tako i od ljudi iz susjednog sela. "Doveli su ih posebno da bi provjerili njihove reakcije na tuču", priča Mrko. "Kad sam se ujutro probudio čitav pod je bio poprskan krvlju".

Ponekad bi im uspijevalo da izbjegnu batine, kažu bivši zatočnici. Prvo pravilo je bilo, nikako ne upasti u oči stražarima. Ko je bio prozvan na saslušanje mogao je pokušati da prevari stražu tvrdnjom da je upravo bio saslušan. "Nekad bi se zatvorenici namazali krvlju onih koji su neposredno prije toga saslušavani, da bi se potom što je moguće obazrivije udaljili", rekao je bosanskoj vladi pod zakletvom tridesetjednogodišnji Midhat Kamber.

Jedan zatvorenik u Omarskoj je živ spaljen. Ovo se dogodilo krajem jula, kad su zatvorenici primali ručak, a ispričao ga je dvadesettrogodišnji svjedok Nedžad Hadžić, koji se u međuvremenu spasio jer je dospio u Karlovac. Čovjek je tek bio došao sa saslušanja kad su stražari od njega zahtjevali da bježi. Učinili su to, tako kao da su htjeli da ga ubiju. "Kukavice, ne možete biti ništa drugo nego nemilosrdni", čovjek je htio da ih posrami. Pri pokušaju da ga obore na zemlju, oteo im je pušku. Ipak su ga nadjačali, opet mu oduzeli pušku i otjerali ga u "Bijelu kuću". Tamo su ga polili benzinom i zapalili, sjeća se Hadžić.

Jedan drugi logoraš Osman Hamulić, naveo je "Njusdej-u" da je dva puta bio svjedok, kad su zatvorenici u Keratermu bili prisiljavani na kanibalizam.

Stražari su odsjekli uho jednom zatvoreniku i onda drugog prisilili da to uho pojede. Drugi put je stražar ranjeniku odsjekao komad mesa i rekao mu da to mora jesti. Kad se ovaj pokušao oduprijeti stražar mu je rekao: "Zašto ne, ipak je pečeno", citira Hamulić. On nije mogao da kaže, da li je čovjek zaista pojeo svoj komad mesa. "Sve što ja znam, je to da su ga negdje odveli i mi ga više nismo vidjeli", kaže Hamulić.

Ipak za zatvorenike nije bilo tako traumatičnih doživljaja kao kastracija. Službeniku američke ambasade (u Zagrebu) jedan svjedok je izjavio, da je vidio, kako su nekoliko stražara, jednom čovjeku prošili žicom muda i drugi krak žice zavezali za motocikl. Na kraju je jedan velikom brzinom krenuo. Čovjek je iskrvario.

I Hadžić je u intervju-u datom "Njusdej-u" opisao jednu kastraciju. Jedan stražar je htio da osvetu iskali na zatvoreniku Emiru Karabariću.

Bosanski policajac je spavao u istoj prostoriji kao i Hadžić. Stražar mu je naredio da se u jednoj velikoj garaži, pred tamo parkiranim kamionom, svuče do gola. "Možeš li se sjetiti kad si me jednom u kafani udario", upitao je stražar. Kako je Hadžić iz susjedne sobe mogao vidjeti, on je našao još jednog drugog srpskog stražara i jednog drugog Bošnjaka na čijeg je oca bio bijesan i zato mu naredio da stavi lice u slivnik u betonskom podu i da pije motorno ulje. Na kraju mu je naredio da Karabariću odgrize mošnje. "Vriska je bila nepodnošljiva i onda je sve odjednom bilo mirno", izvještava Hadžić. Tri druga čovjeka, koji su vidjeli kastraciju, bili su na kraju pobijeni metalnim šipkama. Čovjek koji je bio prisiljen da izvrši kastraciju, došao je u prostoriju sa crnim licem i 24 sata nije mogao progovoriti.

Iskustva slična ovima ostavila su duboke rane kod preživjelih. U Zagrebu su župljani jedne rimokatoličke župe u blizini Prijedora pričali o nevoljama njihovog župnika. Župnik ih je obavjestio da je tučen dok mu krv nije izbila na usta. Jednom je uhvaćen kada je htio da drugom zatvoreniku da svoju večeru, ali je skoreli hljeb radije sam progutao nego da ga da straži. Nakon toga je sa stotinama drugih zatvorenika morao leći na asfalt. U toku 32 dana želudac mu je bio prazan, jer ništa nije dobio za jelo. "Bilo je strašno, da smo - bože mi oprostite što ja to kažem - bili zahvalni ako neko od nas umre. Mi smo tada mogli uzeti njegove stvari i staviti podase", govorio je. Župnik je od tada srčani bolesnik, a njegovi bubrezi ne funkcionišu uredno.

Svjedoci su naveli da zatvoreni u Omarskoj prvih pet dana nisu ništa dobili za jelo. Potom su odvođeni u kantu na jedini dnevni obrok u grupama od po 30 ljudi. Obrok se sastojao od kriške hljeba i porcije rijetke čorbe. Poslije tri minute, za koje vrijeme je jedva bilo moguće progutati taj čorbuljak, morali su izaći.

Ako bi htjeli ići u klozet, bili su tako teško tučeni da su nuždu odlagali ili je vršili na podu na kom su spavali.

Izbila je dizenterija. Higijenske prilike postale su tako katastrofalne, da su ljudi na svom tijelu mogli izbrojati i deset vrsta ušiju i drugih gamadi. "Uši smo imali i na trepavicama, a ispadale su nam i iz brade", kaže Hadžić. Drugi zatvorenici su izbrojali da su u toku čitavog ljeta samo dva puta imali priliku da se okupaju. Ipak je i to bila tortura: "Straže bi im naredile da se skidaju u grupama od po 50 ljudi, i onda bi vatrogasne šmrkove

usmjerili u njihove genitalije. Bio je to čist sadizam. Smijali su se kad bi se mi srušili", kaže Hadžić.

Logorski ljekari u Manjači procjenjuju da je svaki deseti zatvorenik koji je na Manjaču dopremljen iz Omarske imao dizenteriju, jer su hrana i sanitarni uslovi bili tako loši. Da nisu odmah bili podvrgnuti liječenju, svi bi pomrli. Mnogi drugi su imali zagnojene rane.

Mnogi su bili blizu živčanog sloma. "Vjerujem, da ja nebih izdržao duže od deset dana", kaže devetnaestogodišnji Kemal Hurić. "Bio sam tako oslabio, da više nisam mogao da stojim na nogama. Dva čovjeka su mi morala pomagati, da bih dospio do kantine." Hadžić se složio sa njim. "Toliko je bilo gladi i dizenterije da čitav logor ne bi izdržao ni dvadeset dana", kaže on.

Mnogi zatočenici su nestali u putu za Omarsku ili prilikom daljeg transportovanja. Tako je bilo sa ljudima koji su krajem jula otpremljeni iz logora u dva autobusa. Niko ne zna nešto o njihovom prebivalištu.

Prema iskazima svjedoka, treba da je 5. avgusta iz Keraterma u Omarsku otpremljeno daljih 120 zatvorenika. Ali, nikada nisu stigli. Sem toga nestalo je 11 ljudi, koji su navodno trebali biti premješteni na Manjaču. Zatočenici su izjavili da su dvojica od njih zaklana, a da je i ostalih devet pobijeno.

Komandant Manjače, Popović, nije htio ništa da zna o opisanim grozotama: "Nisam se interesovao da saznam, šta se događa izvan kapije logora. Odgovoran sam za ono šta se događa na području pod mojom kontrolom."

Ali, najveća je nepoznanica, šta se dogodilo sa muškarcima koji su bili otpremljeni iz Omarske nakon zatvaranja logora. Bivši zatvorenici ovog logora procjenjuju broj zatvorenika na dvijeipo do tri hiljade. Izjavljuju da ih je oko 700 premješteno u Trnopolje. Prema navodima Crvenog krsta daljnjih 1.374 uhapšenika po zatvaranju logora u Omarskoj otpremljeno je na Manjaču. Tako je izgubljeno 500 do 1.000 zatočenika. Od onih koji su početkom avgusta premješteni u Trnopolje u Karlovac je došlo samo 200. Neki su se našli u jednom transportu prema srednjoj Bosni. Oni su izvjestili da su policajci usput poklali više od 250 muškaraca.

Jesu li drugi zatvorenici iz Omarske na druge načine umoreni? Jesu li podijeljeni po ostalim logorima? Niko ne zna odgovor, ni Tjeri Germond (Thierry Germond), šef evropske delegacije Međunarodnog crvenog krsta, koji se zalaže za oslobađanje svih civila i vojnih zarobljenika. Jedino što

je Germond mogao da kaže bilo je: "Razumijemo vaše zaprepašćenje i dijelimo ga s Vama".

Roj Gatman,

U KONCENTRACIONOM LOGORU BRČKO

Srpski stražari u julu 1992. godine u Koncentracionom logoru Brčko klanjem su izvršili egzekuciju velikog dijela njihovih bosanskih zatočenika. Ovo je ispričao preživjeli Alija Lujinović. S još toplih lješeva skinuli bi svu odjeću i pobacali ih u Savu. Alija se sjeća da su govorili kako "hrane ribe".

Prema Biltenima Državne komisije za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u Bosni i Hercegovini, ishod je bio jedan od najstrašnijih poznatih pokolja u ratu koji Srbi vode u Bosni. Nakon šestosedmičnog ubilačkog slavlja, i pijančenja, koje je trajalo od početka maja do sredine juna, u koncentracionom logoru u Brčkom i okolnim područjima ubijeno je najmanje 3.000 ljudi. To je najveći broj mrtvih u jednom od 94 logora koje je Komisija prikazala.

Lujinović, Bošnjak star 53 godine, u dvosatnom razgovoru vođenom u srijedu za "Njusdej" je, ispričao da je jedan od 150 zatvorenika koji su jedini ostali živi od njih 1.500, koliko ih je u logor stiglo početkom maja. Nakon što su poklali devet desetina zatvorenika, stražari su se okomili na stanovnike grada koji još nisu bili pohapšeni.

Zatim su, priča on, umjesto da tijela pobacaju u Savu, zatvorenima zapovijedili da ih odvezu u tvornicu hrane za životinje. Lujinović kaže da zatvorenici nisu lično bacali tijela u peć, ali da imaju razloga vjerovati da su tijela bila prerađena za životinjsku hranu, jer je tog dana "zrak u Brčkom tako smrdio da se nije smjelo otvoriti prozor".

Lujinović je prije rata bio saobraćajni inženjer zaposlen u Brčkom, gradu u sjeveroistočnoj Bosni, gdje se i nalazio kad je Jugoslovenska narodna armija, pod srpskom komandom početkom maja izvela napad u cilju osvajanja kopnenog koridora kroz sjevernu Bosnu. On kaže da je iskusio gotovo svaki oblik poniženja koja su srpski stražari nanijeli bošnjačkim zatvorenima, od oskvrnuća lokalne džamije do prisustvovanja ubistvima i osakaćivanjima muških zatvorenika i grupnog silovanja Bošnjakinja.

Ponekad su zatvorenici, prije nego što bi ih bacili u Savu, bili podvrgnuti

užasnim osakaćivanjima. "Najstrašniji od svih dana bio je, a vidio sam to svojim očima, kad sam ugledao deset mladih momaka poredanih jedan do drugoga po podu. Grla su im bila prerezana, nosevi odsječeni i spolni organi iščupani. To je bilo nešto najgore što sam ikada vidio". Stražar, Srbin, pojavio se pred zatvorenima, koji su morali gledati ubijanja, držeći neku vrstu oruđa od žice s tri šiljka natakuta na dug držak. "Prijetio nam je da će nas kastrirati", kaže Lujinović.

On kaže da su upravo bili smaknuti članovi Stranke demokratske akcije i pripadnici Teritorijalne odbrane. "Prozvali su imena, izveli zatvorenike i počeli s ubijanjem. Začuli bismo tri pucnja i čovjek se više nikada ne bi vratio", sjeća se Lujinović.

Međutim, kaže da su ubrzo promijenili metode, pa su zatvorenike počeli klati. "Naredili bi im da legnu na pod i stave glavu na betonski blok. Stražari bi ih tada preklali. To sam vidio svojim očima". Tijela su bila tako položena da je krv otjecala u Savu. I konačno, nakon oko mjesec dana ubijanja, kaže on, stražari su počeli ubijati i stanovnike grada.

Lujinović je spašen, kako sam kaže, zahvaljujući dobrotvoru kojeg ne želi imenovati, koji je platio za puštanje 120 zatvorenika. Ustvari, kaže, kad je šef policije došao 23. juna i pročitao imena 120 zatvorenika koji će biti oslobođeni, on nije bio među njima. No on je poznao policijskog inspektora Dragišu Tešanovića te mu je prišao preko dvorišta. "Pitao sam ga kako me može ovdje ostaviti. Rekao sam mu da, kad bih ja bio na njegovom mjestu a on na mom, ja njega ne bih ovdje ostavio ni 24 sata". On mi je rekao "Imaš pravo i uzeo moje papire".

Lujinović je pobjegao iz Bosne zahvaljujući tome što je u posebnom uredu, otvorenom u te svrhe, svu svoju imovinu prepisao na novopostavljenu srpsku vlast. Tamo je sreo poznanika Žarka, Srbina. Žarko ga je iznenađeno upitao: "Dobri bože, još si živ ?!"

Nakon četiri sata čekanja Lujinović je dobio propusnicu za izlazak iz Bosne te je 13. jula autobusom otišao u pravcu sjeverne Srbije, i preko Mađarske u Hrvatsku.

(Skraćeno iz "Newsday"-a od 2. avgusta 1992.)

Roj Gatman,

ZLOČINI U BOSANSKOM ŠAMCU

Ovaj izvještaj je zasnovan na zabilješkama, koje je sam napravio jedan bivši zatočenik koncentracionog logora u Bosanskom Šamcu. Da ne bi bili ugroženi, u drugim logorima još internirani roditelji, njegovo ime nije naznačeno.

Bio sam jedan od 800 zatvorenika koje su vlastodršci takozvane "srpske opštine" Bosanski Šamac bili internirali u ukupno pet koncentracionih logora.

Zatočenici su bili Hrvati, Bošnjaci i Albanci, sve ljudi nesrpske nacionalnosti. Među zatočenicima je bilo žena i muškaraca starijih od 60 godina. Jedan starac je imao 73 godine. Niko od njih nije zarobljen na bojištu, nego su pohapšeni u svojim domovima. Gotovo svako od nas je pretrpio fizičke forme mučenja: bili smo tučeni, držani u zatvorenom, vrućem i zagušljivom prostoru, uskraćivana nam je voda za piće, nismo smjeli koristiti nužnike, a dobijali smo nešto malo za jelo.

U početku smo dopali u šake specijalnim jedinicama, koje su došle iz Srbije. Kasnije su to preuzeli policajci koji su nas čuvali. To su bili domaći Srbi, koji su bili još brutalniji od specijalaca iz Srbije. Tukli su nas željeznim šipkama, drvenim motkama i pendrecima, gazili nas vojničkim čizmama. Udarali su nas i šakama, udarali svuda, po glavi, leđima, ramenima, grudnom košu, po bokovima nogama i rukama. Ponekad nas je tukao samo jedan policajac, ponekad istovremeno trojica, a nekad ih je bilo i deset. Poslije jednog takvog mučenja žrtvu bi oblila krv, leđa su bila plava i crvena od modrica.

Ljudi iz specijalne jedinice iz Srbije tukli su nas po danu, napolju na dvorištu. Policajci su nas mahom mučili noću. Jednog po jednog bi nas izvodili i mučili svim mogućim sredstvima. Svako od nas je strepio da će biti slijedeći.

Ko je na kraju još mogao hodati, bio bi kao zvijer ponovo ubačen u ćeliju, obliven krvlju i pokriven modricama. Ali ko više nije mogao da se kreće ili bi izgubio svijest, morala su ga druga dvojica nazad unijeti. Sjećam

se jednog zatočenika, koji je bio tako dugo tučen, da je pao u nesvijest, kada ga je jedan policajac udario po glavi. To je bilo noću, tek slijedećeg jutra su ga dvojica zatvorenika unijela. Došao je svijesti tek oko 10 sati.

Nakon naše razmjene za srpske zarobljenike pregledani smo i medicinski zbrinuti. Mnogi od nas su imali polomljena rebra. Zatočenik koji je bio dugo bez svijesti morao je u Zagrebu biti podvrgnut operaciji glave.

Kao što sam već rekao, patili su nas i zabranom posjećivanja toaleta, uskraćivanjem hrane i vode. U mjesecu pred razmjenu počeli smo dobijati jednom dnevno nešto za jelo, ponekad je to bio samo komadić hljeba namazan pekmezom.

Išli su tako daleko da su neke od nas prisiljavali da jedemo pijesak, drugog bi prisilili da proguta sopstveni izmet, a nekoga da ima polni odnos sa drugim zatvorenikom.

Jedan pripadnik specijalne jedinice iz Srbije odlučio se jednom da nam pokaže kako bar po njegovom mišljenju - četnik kolje svoju žrtvu. Kad je s nožem u ruci odabirao svoju žrtvu, svako od nas je mislio samo jedno, da će izbor pasti na njega. Odlučio se za jednog Albanca, čiji je brat takođe bio među zatočenicima.

Morali smo napraviti krug oko žrtve, kojoj je naredio da se osloni na sve četiri i da ruke i noge istegne što više u stranu. Tada je počeo da povlači svoj nož po vratu, a da ga pri tom nije zarezao. Za nas i posebno za Albanca bila je to grozna patnja, pa je žrtvu počeo da obrađuje šakama po cijelom tijelu.

Najgora noć bila je ona između 7. i 8. maja, kada je u skladišne prostorije Poljoprivredne zadruge u Crkvini (jedan od pet koncentracionih logora, udaljen oko 5 km od Bosanskog Šamca) stigao vod srpskih specijalaca i strijeljao 15 od 45 tamo zatvorenih ljudi.

Kad su se vrata skladišta otvorila, od jednog pripadnika ove jedinice dobili smo naređenje, da se postrojimo u red pored jednog zida. Svjetlo nije bilo upaljeno. Mi smo se brzo postrojili. Drugi čovjek nas je džepnom baterijom osvjetljavao po licu, jednog po jednog. Prvi nas je zagledao i tražio nekoga, a onda izvukao jednog zatvorenika, udario ga kundakom puške po glavi i na kraju ustrijelio. Ljudi su popadali, popadali su jedan preko drugoga, a krv je lptala po podu.

Kad je bilo gotovo sa prvom predstavom, zapovijedio nam je, da brzo zauzmemo mjesta na jednom drugom zidu. Opet je birao žrtve, jednu za

drugom i strijeljao ih. Kod ove druge runde, prije nego što bi se odlučio, koga će ubiti svakoga od njih je pitao za ime i zanimanje. Na kraju je na podu ležalo 15 mrtvaca.

Tada smo morali da se postrojimo uz treći zid. Mladi među nama morali su natovariti mrtve na jedan kamion, kojeg je on bio dovezao na vrata. Na kraju smo morali očistiti betonski pod. U ovoj prostoriji morali smo provesti i ostatak noći.

Do sada nismo nikome ispričali o užasnim događajima ove noći, držali smo to u tajnosti i od naših sapatnika u zatočeništvu, a o tome nismo ni međusobno razgovarali.

(Iz "Newsday-a", 3. avgust 1992. skraćeno).

Tilman Cilh,

ZAPALITI - RAZORITI - UNIŠTITI - SUDBINA NESRPSKOG STANOVNIŠTVA U PRIJEDORU -

Ovdje nije bilo "rata". Srpske trupe su napale nenaoružane ljude, pobili, protjerali i deportovali nesrpsko stanovništvo Prijedora. U ovom sjeverozapadnom regionu živjelo je oko 120.000 ljudi, od toga 44 procenta Bošnjaka, 42,5% Srba, 5,7% Jugoslavena (što znači mješovitih porodica), 5,6% Hrvata i 2,2% Ukrajinaca, Rusina i Talijana. Sada Srbi čine apsolutnu većinu. Još samo 3.000 Nesrba bi trebalo da je preostalo u Prijedoru. Ljudi trećeg reda.

Mnoge hiljade bile su usmrćene. Jedan Bošnjak, protjeran iz zavičaja, dvadesetjednogodišnji student, svojevremeno je, po nalogu Društva za zaštitu ugroženih naroda, sproveo anketu među izbjeglicama ovog regiona. Prema procjeni preživjelih - obuhvaćenih u Udruženju prognanih iz Prijedora - život je izgubilo 15.000 do 20.000 ljudi. Mnogi su izbjegli u brda i kao stoka bili bičevani, ako bi se usudili izaći. Drugi, još više hiljada žive u koncentracionim logorima i logorima za internirce. Najbezazleniji logor je Trnopolje, tamo je samo malo njih umoreno, a žene koje su nosile vodu bile su od stražara silovane i pretučene. Ono je nekima, u poređenju sa Omarskom i logoru za uništavanje Keraterm, izgledalo kao oporavalište. Krajem oktobra 1992. godine inspektor Ujedinjenih nacija, Poljak Mazowiecki (Mazowiecki) je pisao: "Više se ne postavlja pitanje, da li zatočenici u logoru Trnopolje mogu preživjeti zimu, jer će već u jesen umrijeti od gladi i boleština". A ipak su preživjeli Regiona dobježavali u ovaj logor. Tamo su se osjećali sigurniji nego u selima i u gradu Prijedoru, gdje su se sve vrijeme morali bojati za život, ugrožen od mnogih njihovih srpskih komšija.

Bile su razorene jedinstvene, djelimično više stotina godina stare džamije ovog kraja. Bilo je 11 mesdžida, 25 džamija, 36 džematskih kancelarija. Sve je svađeno sa zemljom, sem jedne džamije.

Ipak srpski političari, generali i četnici, nisu samo razorili gotovo sve islamske bogomolje, oni su pobili ljude, a u međuvremenu već 200.000 deportirali i internirali. Sve je to išlo, očigledno, vrlo planski.

Mnogi bivši zatočenici koncentracionih logora, srpskim počiniocima prebacuju, da su prije svega htjeli uništiti bošnjačku elitu. Bio je ubijen gradonačelnik Prijedora, a takođe i mnogi učitelji i profesori koji su zauvijek nestali. Niko ne zna šta je bilo sa ljekarima Bošnjacima iz koncentracionog logora Omarska. Zatočenici su za njih naročito zabrinuti. Dr. Željko Sikora je ubijen, to je sigurno. Ljekari, Jusuf Mahmuljin i Enes Sadiković su nestali.

Još nisam vidio tako velik broj potištenih i traumatiziranih ljudi, kao 1.500 bivših zatvorenika koncentracionih logora Omarska, Trnopolje i Keraterm. Oni se danas nalaze u jednoj staroj austrougarskoj kasarni u Karlovcu, i čekaju na to da ih primi bilo koja zemlja. Ili da jednostavno smiju otići svojim preživjelim porodicama. Momentalno preko puta mene stoji Ilijas Garibović. On potiče iz Kozarca. Njegova fotografija izmučenog zatočenika koncentracionog logora obišla je svijet, kad je novinarima početkom avgusta prvi put dozvoljeno da posjete neki logor. Bio sam potresen, ali mi je i laknulo pošto sam vidio da je živ. Garibovićeva slika nalazi se i na naslovnoj strani našeg Informativnog biltena o genocidu u Bosni.

Tu je takođe i K.A. iz Rakovčana. On je rođen 25. septembra 1966. godine, ima dvogodišnju djevojčicu i živio je kao sitni seljak i radnik u svom selu. K.A. priča: "Prvo su došle srpske trupe sa artiljerijom i opkolile susjedno selo Hambarine 19. maja 1992. godine. Opljačkali su selo, zapalili monoge kuće, ubili 22 čovjeka. Ranjenici su pobacani s mosta u rijeku. Zastraseni Bošnjaci Rakovčana su ostali živjeti u velikom strahu, izgubili su svoja radna mjesta, ali su i dalje obrađivali svoj krompir. Bogatije kuće su opljačkane. Kad su 19. jula 1992. godine dva srpska vojnika za vrijeme pljačke pucali jedan na drugog, počeo je martirijum. Srbi su ispalili 20 artiljerijskih granata na 1.200 duša u selu (po popisu 1991. je bilo 1.429), koje su bili opkolili. Svih 300 kuća bilo je pročešljano, ljudi satjerani, nesposobni pobijeni. Samo mali broj je mogao blagovremeno izbjeći u šumu. Po kućama je uništen namještaj, a ljudi u koloni dugoj oko 300 metara povedeni glavnom ulicom. Morali su pjevati četničke pjesme. U jednom selu - Rizvanovići, udaljenom oko 1 km čekali su ih autobusi.

Pohapšene su transportovali u koncentracione logore Omarska, Trnopolje i Keraterm. Tada je počeo teror protiv žena i djece."

K.A. je izvukao najslabiji loz. Sa 300 do 400 Rakovčana i stanovnika okolnih sela dospio je u Keraterm. Na logorskoj kapiji morali su sve predati, satove i novac, morali su izuti i cipele. Koncentracioni logor je formiran u Tvornici keramike u kojoj su ranije radili mnogi Bošnjaci. U prvim danima nisu dobijali ništa za jelo, a jedva su im davali i vode. Na dan 24. jula bilo je ukupno 300 ljudi u čučućem stavu zatvoreno u jednu jedinu ćeliju. Oko podne je temperatura dostigla 40 stepeni Celzijusa. Pošto nikako nisu dobijali vode, mnogi su se onesvijestili. Ostali su pokušavali da se provuku kroz jedan mali prozorčić, i kad bi pali u dvorište bili bi likvidirani. Kako je sve više ljudi u panici navaljivalo na vrata i treslo ih, bili su pobijeni dum-dum mecima. Ranjenici, njih 54 su te noći iskrvarili, bez ljekara i bez zavojnog materijala u zatvorenoj ćeliji. Tada su srpski stražari gađali prostoriju projektilima sa suzavcem i 97 ljudi je ugušeno. Ujutru je K.A. legao među šestero mrtvih. Jedan od njih Kasim Fazlić pokušao je glavom probiti aluminijska vrata i pri tom našao smrt.

Sutradan su morali iznijeti mrtve, a zatim oprati ćeliju. Preživjeli su morali klečati na asfaltu i tako izdržati 4 sata. Mnogi su pri tom tučeni željeznim šipkama. Među onim koji su ih tukli nalazili su se i srpski civili, a na tijelima zatvorenika su gasili cigarete. K.A. mi je pokazao tragove. Slijedeće noći nastavila se tortura u ćeliji. Samo 20, najviše 30 ih je preživjelo. U tri sedmice u Keratermu je smršao 20 kg. Zamolio sam K.A. da mi ispiše imena ubijenih: Kasim Mujadžić, otac, njegovi sinovi Rasim, Asim i Ćazim; Kasim Fazlić i njegova braća Besim i Adem; tri brata Jasmin, Vahid i Enis Ališković; ... Nakon 37 imena zamolio sam ga da prestane. U selu Rakovčanima, ostalo je samo malo ljudi, hoće li se njegovi stanovnici moći jednom opet vratiti.

K.A. je imao sreću, sa ostalim preživjelim prebačen je u Trnopolje. U poređenju sa logorom za uništavanje Keraterm Trnopolje mu je izgledalo kao oporavilište. Drugi su imali manje sreće i dospjeli su u pakao Omarska. Keraterm je munjevitom brzinom rasformiran, nakon što su britanski novinari objavili njegovo postojanje. Ipak su bili prevareni i odvedeni u Trnopolje. Tamo su zatočenici 5. avgusta Britancima pročitali pripremljeni tekst. Prema njemu je sve bilo u redu. Ipak je i u Trnopolju bilo likvidacija. Prije svega noću, kada su izgladnjeli zatočenici pokušavali da u vrtu

iskopaju korijenje. Pri tom su braća Sakib, Jasmin, Nihad, Zijad, Besim i Asim Ferid noževima bili zaklani.

Azema N. stara 57 godina, sklonila se u jedno hrvatsko selo kod sina. Ona mi je pričala o patnjama u Rakovčanima preostalih žena i djece. Kad su vojnici 20. jula prodrli u selo, njen 67-godišnji muž Ramo bio je u posjeti rođacima udaljenim oko 3 kilometra. Nagluhi Ramo je prekasno digao ruke i hladnokrvno je ustrijeljen. Nakon što su ljudi iz sela otpremljeni, neke od njih su pronašli mrtve na putu za Prijedor. Azema priča o teškim sedmicama nakon prepada na susjedno selo u maju: kako se seoski hodža bio sakrio, i kako su ga četnici svuda tražili, te kako je on skočio kroz prozor i pobjegao u šumu. Bez muškaraca u selu su bili beznadno izloženi teroru četnika. Tako su sve žene i djeca istjerani iz kuća i poredani pred jedan zid. Pred "strijeljanje" su se morali prekrstiti, ili su ih tako samo htjeli zastrašiti. Morali su gledati kako četnici uzimaju neke od njihovih boljih kuća i kako ostale razaraju i pale. Gotovo svi stanovnici sela tada su autobusima transportovani u Trnopolje. Sela oko Hambarina dobila su u međuvremenu novo srpsko ime "Petrovo brdo". Samo četiri dana što su proboravili u Trnopolju završeno je "etničko čišćenje". U konvojima autobusa i kamiona transportovani su u okolinu Travnika, u srednju Bosnu, i tamo protjerani preko bosanskih odbrambenih linija. U svemu, imali su više sreće nego žene iz susjednih sela Hambarine i Rizvanovići. Tamo je čitav niz silovanih žena ubijen. Najgori srpski ubica bio je nekadašnji poslovođa rudnika Ljubija, 45-godišnji Rade Bilbija.

Mnoge izbjeglice i zatočenici insistiraju na tome da se njihova imena ne pominju. Oni još traže svoje prijatelje i rođake. Često ne znaju, jesu li još uopšte živi. Neki bi trebalo da su još u selima, ostali su izbjegli u šumu. Ali o nekima znaju da su u logoru Manjača u zapadnoj Bosni, 25 kilometara južno od Banja Luke. Tamo je oko 5.000 do 8.000 ljudi još uvijek zatvoreno, a mnogi od njih su već registrovani kod Međunarodnog crvenog krsta. Najviše se plaše za svoju žensku rodbinu u privatnim četničkim logorima. Postoje restorani i gostionice, koji su pretvoreni u javne kuće. To je bio razlog za odvođenje mnogih mladih žena. Iz konvoja su mnogi mladi muškarci izdvajani i planski pobijeni.

Opština Prijedor u zapadnoj Bosni: "etničko čišćenje" je završeno, zločin genocida je gotovo okončan, kao i u mnogim krajevima istočne i zapadne Bosne. Izbjeglice i prognanici su preko Hrvatske i preko neokupirane

srednje Bosne rasuti po mnogim zapadnoevropskim zemljama. Preostalo ih je sasvim malo. Oni su već osnovali Udruženje izbjeglica i prognanika opštine Prijedor. Sakupljaju materijal o zločinima, vode evidenciju o preživjelima, šalju memorandume međunarodnim udruženjima i vladama. Ako im ne možemo osigurati njihov povratak, uskoro će ih nazivati revanšistima. Samo zato što žele da se vrate, tamo gdje su rođeni i gdje su odrasli. Moj prijatelj Behzad Čirkić, profesor književnosti, koji sada živi u Austriji sa svojom ženom Srpkinjom, i koji me je pratio u Hrvatsku, sjeća se lijepih dana u Rakovčanima. Tamo se kupao u rijeci, lovio ribu, i na očevom imanju napasao krave i jahao konje. Svoju djecu je zbrinuo u Austriji. Razaranje Prijedora iznenadilo ga je u Beogradu. Otuda je pobjegao. "Ako moj sin, koji se bori u srpskoj armiji u Bosni, pogine, ti si mrtav", zaprijetio mu je susjed u Beogradu.

Zagreb, Karlovac, kraj oktobra 1992.

Prilog:

"STRAŠAN SAN" - POSLJEDNJE PISMO GRADONAČELNIKA PRIJEDORA⁶⁾

Usred noći su srpski vojnici iz koncentracionog logora Omarska blizu Prijedora odveli Muhameda Čehajića, izabranog gradonačelnika Grada, te dva ginekologa iz Gradske bolnice, jednog vlasnika kafane i umjetničke galerije, te državnog tužioca. Svi do jednog su bili Bošnjaci. Više stanovnika Prijedora, kasnije zatočenih u koncentracioni logor Omarska, vidjeli su u polju lješeve sedam muškaraca i identificirali ih. U Karlovcu su oni o umorstvu informisali američkog novinara Roja Gatmana. Drugog dana, 26. jula srpski zločinci su odveli iz logora preko 50 zatočenika, učitelja, sudija, poslovnih ljudi, hirurga, činovnika, sve prominentnih stanovnika Prijedora i oni su zauvijek nestali.

Između 29. aprila i 23. maja gradonačelnik Čehajić je više puta prebacivan iz koncentracionog logora u zatvor i obratno. Izgledalo je da će se to, bez donošenja odluke, nastaviti u nedogled. Tri sedmice nakon ubistva, 18. avgusta "srpski sud" u Prijedoru je objavio da će protiv Čehajića biti podignuta optužnica. On je, navodno počinio zločin, jer je pružio otpor srpskim trupama. Srpski "činovnici" u Prijedoru davali su različite pretpostavke o njegovoj smrti. Simo Drljača, koji je od "studenta prava" postao "šef policije" tvrdio je da je Čehajić pobjegao iz Omarske sa 49 zatočenika. Sedmicu dana kasnije objavio je da je Čehajić "nestao" i dodao mogućnost da je u toku bjegstva izgubio život. Hiljade pripadnika muslimanskog vodećeg sloja Bosne i Hercegovine imaju sličnu sudbinu, i podlegli su kao i gradonačelnik Prijedora.

5) Ilustracija prethodnog priloga, primjedba prevodioca.

Slijedeće posljednje pismo Muhameda Čehajića, koga je napisao 9. juna 1992. godine njegova supruga Minka predala je Roju Gatmanu da ga objavi.

Moja draga Minka,

Pišem ti ovo pismo iako nisam siguran da ćeš ga primiti. Uprkos tome osjećam neodoljivu potrebu da sa tobom razgovaram na ovaj način. Od onog 23. maja kad su me odveli iz naše kuće ja živim u jednom drugom svijetu. Čini mi se da je sve što mi se događa ružan san, noćna mora. I jednostavno ne mogu razumjeti, draga Minka, Amira i sine moj, da je nešto takvo moguće.

Vi znate koliko vas ja volim, i zbog te ljubavi nisam nikad ništa učinio niti bih mogao išta učiniti što bi vam moglo nanijeti bol. Znam da vi znate da ono za što me optužuju sa mnom ne može imati nikakve veze. Stalno se pitam koga sam mogao toliko uvrijediti da sada moram prolaziti kroza sve ovo.

Međutim, ja vjerujem u pravdu i istinu i siguran sam da će se sve to razjasniti.

Inače, stalno mislim na vas, na vaša lica koja su mi uvijek pred očima. Moram priznati da mi ponekad suze poteknu kad mi se Amirovo lice (njegov sin) pojavi pred očima.

Znam koliko će mu sve ovo biti teško jer znam koliko me voli. Posebno te molim Minka, da ga, ako s njim uspiješ stupiti u vezu, pokušaš utješiti.

Vrijeme prolazi strašno sporo i jedva čekam dan kad ću opet biti s tobom. I ti ćeš mi biti dovoljna na čitavom svijetu. Bio bih naj sretniji kad bismo zajedno mogli otići nekamo gdje nema nikoga.

Draga Minka, strašno sam zabrinut za Sejdu, Nasu, Bihu i druge. čuo sam da su im se dogodile strašne stvari pa te molim da me obavijestiš o tome što im se dogodilo. Mustafa S. mi je donio cigarete, rublje i neke potrepštine. Reci mu da ću mu zauvijek biti zahvalan.

Da nije bilo toga, mislio bi da sam potpuno sam na čitavom svijetu. Stalno se pitam gdje su sad svi ti moji dobri prijatelji. Ali neka bude tako. Kako je moj Beno? Pita li za svog djeda? Strašno mi nedostaje. Danas je osamnaesti dan otkako su mi oduzeli slobodu. No čini mi se da je prošla čitava vječnost.

Ne znam tačno koliko su me puta već ispitivali, a sada istragu vodi sudac Živko Dragosavljević. Zatražio sam i od advokata Barete da bude prisutan kod ispitivanja, a tebe molim da angažiraš Šefika P. ili Emira Kulenovića, koji god to želi. Ne znam koliko će me još dugo ovdje držati.

Ako možeš, molim te, kupi mi cigarete, sapun, pastu za zube dva do tri para gaća i potkošulja, trenerku, pribor i kremu za brijanje. Nemoj mi slati nikakvu hranu jer ionako ne mogu jesti. Ako imaš, molim te, pošalji mi malo kafe. Reci Amiru da ostane kod Orhana i, ako Bog da da se sve ovo smiri, tad mu se i ti pridruži. Reci mu da samo nastavi učiti i reci mu po stoti put da ga njegov tata voli više nego što voli samog sebe.

Ja o sebi više i ne razmišljam, ali on mora biti pošten i častan čovjek. Meni je neshvatljivo da nam se sve ovo događa. Zar je život toliko nepredvidljiv i okrutan? Sjećam se kako smo se u ovo doba prošle godine radovali gradnji kuće, a sad pogledaj gdje smo. Osjećam se kao da nikad nisam ni živio.

Pokušavam se protiv toga boriti prisjećajući se svega lijepog što sam proživio s tobom i djecom i svima koje volim.

To je sve zasad, više nemam snage pisati.

Pozdravi sve koji za me pitaju, a tebe i djecu jako, jako voli,

Muhamed

Roj Galman,

MASAKR U VIŠEGRADU

U gradu pretežno naseljenom Bošnjacima, sa terase svoje kuće sve ovo i smaknuće svog muža vidjela je njegova supruga Hasnija Pjeva.

Bilo je 7,30 ujutro 24. juna i Nenad se vraćao iz noćne smjene u tvornici kad su ga uočili naoružani muškarci u uniformama srpskih paravojnih jedinica. Nenad je pokušao pobjeći prema obližnjoj obali rijeke, no vojnici su ga ubili na licu mjesta. Tijelo su odvukli na most, i zatim ga bacili u zelenu vodu rijeke Drine.

"Nisam ga sahranila", rekla nam je Hasnija dva dana poslije očiju punih suza. "Odnijela ga je rijeka".

Abdulahu Osmanagulis je živio u svojoj kući u Višegradu doslovno kao zatvorenik otkako su srpske snage prije tri mjeseca zauzele taj grad. Spalili su dvije stare džamije i danonoćno krstarili ulicama pucajući iz lahkog naoružanja. Početkom posljednje sedmice troje njegovih susjeda ubijeno je u svojim domovima. "Tijela su naprosto bila ostavljena da leže u dvorištu", priča Osmanagulis. Bilo mu je jasno da je došlo vrijeme da napusti svoju kuću.

Muž Emine Hodžić silom je odveden jednog popodneva, a naveče istog dana odveden je i njezin sin. Muža Medihe Tiro odveli su maskirani muškarci, lica obojenih u crno.

Sva ta ubistva dogodila su se posljednje sedmice u bosanskom gradu čija je "na Drini ćuprija", sagrađena u turska vremena. Nju je jugoslavenski pisac Ivo Andrić opisao u istoimenom romanu. Sada su tu dva mosta, a nakon događaja u prošloj sedmici oba će naći svoje mjesto u dokumentaciji o ratnim zločinima.

Osim nepoznatog ali očito malog broja onih koji su uspjeli pobjeći, svi snažni Bošnjaci, muškarci i mladići iz Višegrada koji nisu uspjeli pobjeći pred osvajačima bili su, prema izjavama desetak očevidaca pobijeni.

"Većina smaknuća izvršena je na mostu. Tijela žrtava su zatim bacana u rijeku", priča Osmanagulis, 73-godišnji neslužbeni vođa preživjelih. Čini se da je bilo smaknuto na desetine ljudi, ako ne i stotine. Niko ne zna

tačno. "Kad bi Drina znala govoriti, mogla bi nam kazati koliko je mrtvih odnijela", misli Hasnija Pjeva.

Prema navodima bosanske vlade, Višegrad, s oko 30.000 stanovnika, je jedan od niza gradova u kojima su u protekle dvije sedmice srpske snage provele "etničko čišćenje" nad Bošnjacima.

"U Višegradu je vladao haos. Sve je bilo spaljeno, opljačkano ili uništeno", kaže jedan od protjeranih stanovnika Višegrada, koji mi je, uz kafu u kafiću u Miratovcu, pričao o užasnim događajima, no nije želio otkriti ni ime ni zanimanje. On sam uspio je pobjeći samo zato što je bio invalid s gangrenoznom nogom.

Oni koji su preživjeli pokolj su stari, nejak, djeca i žene. Potreseni onim što su vidjeli, većina njih jedva da može govoriti ili kontrolisati svoje osjećaje. Osmanagulis tvrdi da su dvije žene bile silovane. No njihov jad još je povećan poniženjima koja moraju podnositi od lokalnog Crvenog krsta Srbije u čijoj se nadležnosti nalaze.

Protiv svoje volje, 280 ljudi je prebačeno u Makedoniju, državu koja se takođe odvojila od Jugoslavije. U konvoju od pet autobusa voženi su preko čitave Srbije, glavne države u novoj Jugoslaviji. Prešli su oko 440 kilometara. Srpski Crveni krst im je dao hranu i odjeću, ali je insistirao na tome da potpišu dokumente u kojima izjavljuju da se prema njima dobro postupalo te da žele otići u Makedoniju.

"Mi smo svi željeli ići na Kosovo ili u Sandžak", dva područja unutar Srbije gdje uglavnom žive muslimani, protumačio je Osmanagulis, "no oni su nas slali isključivo u Makedoniju. Nismo imali nikakvoga izbora."

On je nosio dokument kojim se od makedonskih pograničnih vlasti traži da osiguraju pasoše i omoguće ulazak čitavoj grupi. Makedonija je već primila više od 30.000 izbjeglica iz Bosne. Još uvijek nije priznata od zapadnih zemalja niti prima ikakvu pravu pomoć. Zbog toga je prestala primati izbjeglice, pogotovo muslimane, kako nam je rekla Mira Jankovska, vladin portparol u Skoplju. Ovo je obrazložila ozbiljnim problemima koje Makedonija ima sa muslimanskom manjinom u zemlji.

I tako su Makedonci odbili dopustiti da oni koji su preživjeli pokolj u Višegradu pređu granicu. A bilo je 4 sata ujutro.

Osmanagulis se posavjetovao s vozačima i svi su se suglasili da bi se ljudi trebali iskrcati te pokušati pojedinačno, pješice prijeći granicu, no makedonska ih je policija vratila natrag. "Ja sam počeo trčati prema

autobusima, a ostali su me slijedili. Međutim, kad su nas vozači vidjeli, okrenuli su autobuse i otišli", priča Osmanagulis.

Tako su preživjeli iz Višegrada proveli tog 25. juna 16 sati na ničijoj zemlji, na međunarodnom autoputu, bez hrane, vode, zaklona ili pomoći, napušteni od Crvenog krsta, nigdje dobrodošli. Njih petnaest bilo je staro 80 godina, a bilo je najmanje isto toliko djece mlađe od dvije godine. Stajali su i sjedili od 4 sata ujutro do 8 sati naveče, podnoseći žarko podnevno sunce i žestoku ljetnu kišnu oluju.

Muslimani Albanci iz tog siromašnog sela na jugu Srbije, oko 20 minuta vožnje od graničnog prijelaza, donijeli su im hljeba, vode i paradajza. Uveče su stigli s traktorima i taksijima i prebacili ih u svoju malu džamiju. Dva dana poslije, na savjet lokalnog liječnika koji se bojao širenja bolesti, bili su razmješteni po privatnim kućama.

"Da nam ovi seljaci nisu pomogli, pola bi nas umrlo od gladi ili bolesti", kaže Osmanagulis. Jedna je devedesetdvoletna žena, nakon svih tih muka umrla. Sahranjena je u nedjelju.

Sada preživjeli iz Višegrada sjede u tom selu, na kraju prljavog puta prekrivenog rupama, spavaju na podovima i ležajevima skromnih kuća, uhvaćeni u procjepu između neprijateljstva Srbije i Makedonije, bez zaštite ijedne humanitarne organizacije, bez mogućnosti da stupe u dodir s bilo kim izvan tog sela jer nema telefona.

(Skraceno iz "Njusdej"-a od 3. jula 1992.).

Roj Gatman,

"IMAMO NAREĐENJE DA SILUJEMO DJEVOJKE"

Iz gradića u sjevernoj Bosni, koji su početkom ovog ljeta zauzeli, srpske trupe su sistematski silovale 40 mladih Bošnjakinja. Nekim njihovim žrtvama silovatelji su ispričali su da su to činili po naređenju, kažu mlade žene.

Svoj martirijum žrtve opisuju do zastrašujućih pojedinosti. Njihovi iskazi potvrđuju informacije, prema kojima silovanje muslimanskih žena za srpske osvajače Bosne, nije bila slučajna popratna pojava rata, nego, svjesna taktika vođenja rata.

"Naređeno nam je, da silujemo djevojke", citira dvadesetogodišnja Mirsada, mladog čovjeka, koji ju je zlopotrijebio. Ona je jedna od 20 mladih žrtava, koje je intervjuisao "Njusdej". Vojnik je rekao, da se srami što je Srbin i dodao: "Sve što se dogodilo je "ratni zločin". Tako je to ispričala Mirsada.

Takođe dvadesetogodišnja Hafiza je čak pokušala odvratiti vojnika od njegove namjere koji ju je silovao. "Plakala sam i preklinjala". Rekla sam mu: "I ti imaš majku i sestru, imaš žensko u porodici". Nije ništa rekao. Nije htio da razgovara, a onda je procijedio "moram, moram". Ne moraš, ako nećeš. Ali ništa ga nije moglo zadržati.

Ovo masovno silovanje pogodilo je i 40 mladih žena iz Brezovog Polja, gradića na rijeci Savi. Pošto su agresori ušli u grad pohapsili su sve civile i prema polu i starosti razvrstali ih prema njihovim unaprijed pripremljenim sudbinama.

Žrtve silovanja su bile internirane u jednom izbjegličkom logoru, koji im je bio jedino utočište poslije uništenja njihovih domova, njihovih porodica i uslova za njihovo ekonomsko preživljavanje. Dozvolile su da ih se fotografiše i citira uz obećanje da će se navesti samo njihova imena i godine.

"Hoćemo, da svijet sazna istinu o nama, da to saznaju sve majke i sve žene. "Sedamnaestogodišnja Senada je svojeručno napisala izjavu i predala je vodećem ginekologu u Tuzlanskoj bolnici, s molbom da je preda

dopisniku "Njusdej-a": "Nikome ne želim ono što sam doživjela. Gore je od bilo koje kazne na svijetu."

Brezovo Polje je samo jedan od brojnih dokaza o načinu na koji su se odvijala sistematska silovanja u toku srpskog osvajanja Bosne.

U okviru brojnih intervju-a u Tuzli, četiri mlade žene iz sela Liplje složno su ispričale kako su ih srpski vojnici odveli i deset dana držali zatočene u improvizovanoj javnoj kući, gdje su ih silovali svake noći po tri ili više muškaraca. Jedna od vodećih bosanskih ženskih organizacija cijeni da se trenutno u srpskim zarobljeničkim logorima nalazi preko 10.000 bosanskih žena, gdje ih njihovi stražari konstantno siluju. Iz nezavisnih izvora ovo se nije moglo potvrditi. Druga česta pojava je silovanje trudnica i žena u srednjim godinama.

Dr. Meliha Krajtmajer (Kreitmeyer) je rukovodilac ginekološkog tima koji je pregledao između 25 i 40 žrtava iz Brezovog Polja. Ona i njene kolege su ubijedene, da je cilj silovanja bio: "da muslimanke ponizi, da ih povrijedi, da izazove šok i razaranje ličnosti". "Ove žene nisu silovane, po muškom instinktu. One su silovane, zato što je to bio ratni cilj", rekla je ona. "Moj utisak je, da je neko izdao naređenje da se djevojke siluju."

Kao dokaz ona citira neke mlade žene. One su odvučene u jednu kuću, ali nisu bile silovane. Ipak im je sugerisano, da pred drugima tvrde suprotno.

Dr. Krajtmajer, koja je muslimanskog porijekla, i u čiji tim su uključeni po jedan srpski i slovenački ljekar, kazala je ovo, a da od njenih kolega nije bilo ni znaka negodovanja. "Mi smo šokirani, onim što smo čuli", prokomentarisao je njen srpski kolega dr. Nenad Trifković.

Prema kazivanju mladih žena, silovatelji su svoje postupke i žrtvama označavali kao zadatak koji moraju izvršiti. Mnogi su se predhodno stimulirali bijelim pilulama, pričale su žene. Tvrdnje muškaraca, da oni to rade po naređenju, potvrđena je kad je stigla nova paravojna formacija, pod komandom jednog od najokrutnijih ratnih vođa, Vojislava Šešelja, jednog militantnog nacionaliste iz Sarajeva. Žene su pričale da su ih komandanti regularnih trupa u Brezovom Polju pokušali zaštititi od Šešeljevih sljedbenika. Jedna od žena, dvadesetogodišnja Zlatka prisjetila se da je jedan od oficira šešeljevcima rekao: "Bez uzbuđenja. Djevojke su već silovane".

Prema izjavama žrtava pripreme za masovno silovanje počele su rano ujutro 17. juna 1992. godine, kad su srpski vojnici u vojnim uniformama

i sa maskama na licu izašli iz njihovog transportera i Bošnjake Brezovog Polja sakupili radi "etničkog čišćenja". Snažnije muškarce, one između 18 i 60 godina ukrkali su u autobuse i uputili ih "na saslušanje" u Luku, ozloglašeni srpski "zarobljenički" logor u blizini Brčkog. Po iskazima jednog preživjelog sa kojim je razgovarao dopisnik "Njusdej-a", tamo je ubijeno devet od svakih deset zatvorenika.

Zatim su oko 1.000 žena, djece i staraca potrpali u osam autobusa, a onda ih okolo vozali dva dana i četiri stravične noći - bez hrane i vode - držali na parkiralištu u obližnjem, selu Ban Brdo. Ovako su nas obavijestile žrtve. Srpski vojnici, koji su se vraćali sa fronta, svake noći bi upadali u autobuse i odvaličili žene i djevojke na nepoznata mjesta. Sedamnaestogodišnja Senada sjeća se da su im pri tom pod grlo stavljali nož. "Ujutro bi ih samo izbacili. Odjeća im je bila rastrgana, a bile su oblivene krvlju", kaže Senada.

Karavan je konačno stigao u Caparde, gdje je oko 50 pripadnika srpskih paravojskih snaga, sljedbenika ozloglašenog vojvode Željka Arkana, pograbilo majke i silom ih odvojilo od njihovih kćeri. Majke su tada autobusima otpremljene prema zoni borbenog djelovanja, a kćeri zadržane u skladištu namještaja u Capardima. Tu su muškarci, koji su mahom nosili duge brade kao četnici iz drugog svjetskog rata, odabrali, kako je jedan od silovatelja sam izjavio, 40 najljepših mladih žena iz Brezovog Polja. Silovali su ih u grupama od po deset.

Jednog od njih, po imenu Dragan, upitala je dvadesetjednogodišnja Hajra, zašto to rade. "Rekao mi je, da smo mi bili najčišći, najprivlačniji i najatraktivniji konvoj koji je prošao kroz Caparde. Zato što smo bile lijepe. Sve žrtve su imale između 15 i 30 godina, bile su zdravog izgleda, pažljivo odjevene i uljudnog ponašanja.

"Prošli bi pored nas i kucnuli nas po ramenu", sjeća se Hajra. "Svima drugima rekli bi da idemo po vodu. Neke od djevojaka došle bi poslije dva sata, neke tek sutradan. I svaka od njih bi sjela i plakala", nastavlja ona.

Majke ovih djevojaka stigle su u Tuzlu 23. juna, brižne za svojim izgubljenim kćerima i traumatizirane još jednim putovanjem, koje je počelo autobusima a okončalo se usiljenim maršem kroz borbenu zonu, dvadeset kilometara dugim putem pokrivenim ljudskim tijelima i životinjskim lješinama. Njihove kćeri su u Tuzlu došle četiri dana kasnije, i one poslije

usiljenog marša, i savlađivanja jednog miniranog puta. Sa njima je upućeno i nekoliko staraca, od kojih su neki na putu umrli.

Djevojke su bile iscrpljene i u stanju šoka. Većina ih je, prema podacima ginekologa, koji su ih kasnije pregledali, imala vaginalne infekcije stafilokokama i drugim bakterijama. Gotovo svaka od dvadeset, od "Njusdej-a" intervjuisanih žena izjavila je da su muškarci, koji su ih silovali imali zapuštene i nepočešljane kose i bili smrdljivi, a da su neki bili i okrvavljeni.

Uprkos svemu, fizički i psihički stresovi, za djevojke iz Brezovog Polja bili su samo dio njihove tragedije. Svaka od njih, je uz to, izgubila oca ili brata. Bile su to žene u cvijetu mladosti, ali malo koja zna kuda bi mogla otići, a silovanja su trajno narušila njihovo samopouzdanje. Gotovo svaka od njih bi briznula u plač, dok bi razgovarala sa reporterom.

Njihove traume još nisu prošle. Mnoge od njih, kaže dr. Krajtmajer, mogu biti trudne i dodaje da će bolnica staviti na raspolaganje hormonalne pilule za izazivanje pobačaja.

Najdublja povreda je izgleda moralna sramota. Ove djevojke potiču sa sela, gdje su predbračni odnosi tabuizirani. Dr. Krajtmajer tvrdi, da su sve do jedne do silovanja bile nevine (virgo intakta). Većina ih smatra da su upropaštene za čitav život.

"Znamo da smo izgubile sve što smo imale", kaže Hajra. "Napuštene smo. Bile smo u smrtnoj opasnosti. Svaka žena, koja je silovana, mora isto osjećati."

Dvadesetogodišnja Satka prezire čovjeka koji ju je silovao, jer "nije imao nikakvog osjećaja za mene. Ja nisam bila njegova djevojka. Bila je to grozota". Ona kaže da se stidi, jer "sam bila poštena djevojka. Bila sam djevica. Djevičanstvo mi je uzeo neko, ko nije zaslužio. To zaslužio je neko, koga voliš. Ali ne i jedan divljak."

Sedamnaestogodišnja Mejra kaže, da joj je čovjek koji ju je silovao, prijetio ručnom bombom. "Stavio mi je ručnu bombu u ruku i rekao: "Svi Srbi su dobri, i ja sam dobar Srbin ". I da se nisam saglasila, mogao nas je oboje ubiti tom bombom". Mladi je čovjek uzeo bombu nazad i stavio je na sto. Mejra predpostavlja da mu je bilo naredeno da je siluje. On se nije izvinjavao, ali je rekao da to mora učiniti. Rekao je da je za mene bolje da to učini on nego šešeljevci, koji po deset njih siluju jednu ženu".

Jedno takvo izvinjenje izgleda nisu imale priliku čuti nekoliko trudnica

koje su takođe silovane. Bile su tako potresene, da su zahtijevale da se izvrši pobačaj.

Gospođa dr. Krajtmajer priča o jednoj medicinskoj sestri iz Brezovog Polja, koja je "pred svojim očima" izgubila majku, oca, muža i četvorogodišnje dijete. Žena je ispričala ljekarima da su Srbi bili odlučili da je ne ubiju, nego da je odvezu u vojnu bolnicu. "Ona je za njih radila svakog dana i svake noći je bila silovana. Bila je bolesna. Bila je trudna. Rekla im je da je u drugom ili trećem mjesecu trudnoće, ali to im nije značilo ništa", kaže dr. Krajtmajer. Kad je došla na Ginekološku kliniku ova žena je bila tako očajna, da je bezuvjetno zahtijevala pobačaj, kaže ljekarka.

Za djevojke iz Brezovog Polja stid se postepeno pretvara u gnjev. Kad bi reporter došao u školu u kojoj su one živjele, za razgovor sa njim bi se odlučila svaki put veća grupa žrtava. Silovanje u Bosni je do ovog rata bila tako rijetka pojava, tako da i nije bilo specijalista terapeuta. Prema dr. Krajtmajer ovo je prva pojava masovnog silovanja i nasilja nad ženama.

Upitane djevojke kažu, da bi u ovom trenutku željele da budu bilo gdje samo ne u Bosni i Hercegovini. Mnoge od njih takođe kažu, da ako dobiju mogućnost da odavde odu, nikad se više nebi vratile.

(Iz "Njusdej-a" od 23. avgusta 1992. godine, skraćeno)

Roj Gatman,

NOĆ TERORA - "SILOVANA PRED OČIMA OCA"

Pet uzastopnih noći trajala je golgota Almir Ajanović. Maja 1992. godine u njenom selu Liplju kod Zvornika na brzinu je bila improvizovana javna kuća. Tu su je svih pet noći silovala po tri srpska vojnika.

Sjećajući se kako je sve počelo, 18-godišnja djevojka priča: "Nožem su mi razrezali haljinu". Zatim su je muškarci, pripadnici paravojnih jedinica s dugim bradama poput četnika, srpskih rojalista iz drugog svjetskog rata, skinuli dogola te su je dvojica držala prikovanu za krevet dok ju je treći silovao. Onda su zamijenili mjesta; dok ju je jedan silovao, drugi su gledali.

To se nastavilo pet noći, svaki put bili su drugi muškarci. Šeste noći nastupilo je najgore poniženje: silovali su je pred očima njenog oca. "Četnik je rekao da će me oženiti. Moj otac je šutio", sjeća se Almira.

Vojnici su nakon toga njenog oca odveli u zahod, podigli ga u zrak i objesili za vrat, noge i ruke te je tako ostao sve dok ga, poslije 24 sata, nisu spasili susjedi.

Almira kaže da ga, nakon svega što se dogodilo, više nije mogla pogledati u oči. "Mjesec dana nisam željela vidjeti oca" priča djevojka. "O tome s njim, još uvijek ne mogu razgovarati".

Liplje, pretežno bošnjačko selo u blizini Zvornika, brojilo je manje od 500 stanovnika. Prema izjavama dr. Melihe Krajtmajer (Kreitmayer), šefa grupe za proučavanje silovanja u Ginekološkom institutu bolnice u Tuzli, praktično je svaka žena u selu bila silovana. To se sve događalo krajem maja, dok je više od 400 seljaka bilo zatvoreno u velikoj kući koju su srpski vojnici oteli uglednom domaćem Bošnjaku. Žrtve kažu da su silovatelji većinom bili nekadašnji susjedi Srbi, iako ih je nešto bilo i iz same Srbije.

U Institutu se pojavila majka šestoro djece, stara 57 godina, i izjavila da je svake noći tokom deset dana bila silovana po dva puta. Krajtmajer priča: "Kada je došla, bila je sva očajna, nalazila se pod takvim psihičkim pritiskom da ga više nije mogla podnositi. Boji se da je zaražena. I podsvjesno se boji da je trudna".

Žena koja nije željela otkriti svoje ime jecajući je opisivala što joj se dogodilo: "Došlo je njih osam. Ja sam bila sama. Pokušala sam otvoriti sobe kako bih im pokazala da nikog nema u kući, kad mi je jedan od njih rekao: "Skinu se". Napao me s leđa".

I lokalni policijski radnici i liječnici u Ginekološkom institutu kažu kako su uvjereni da su iskazi o silovanjima u Liplju istiniti, te da se njihova uvjerenost temelji na medicinskim pregledima, ispitivanjima žrtava i provjerama ispričanog. Almira i njezine tri prijateljice bile su toliko ogorčene zbog onog što im se dogodilo da su se složile da otkriju svoje ime, i godine.

One kažu da je jedna od njihovih najboljih prijateljica, Nezira Fahrić, 17, bila silovana, a zatim zadavljena. Njezina je majka Hanifa Fahrić, 50, napisala izjavu koju je dala dr. Krajtmajer da je ona stavi na raspolaganje vašem novinaru: "Moja je kćer bila zadavljena. Našli smo je na kauču sa rukama na vratu. Oni su je silovali, a zatim zadavili. Vjerojatno su to bili naši susjedi. Bila je vrlo lijepa. Završila je osnovnu školu".

Osamnaestogodišnja Ziba Hasanović, kaže da je drugi dan srpske okupacije bila odvedena u improviziranu javnu kuću te svjedoči: "Te me je noći silovao prvo jedan muškarac, koji mi je oduzeo djevičanstvo, a zatim su to učinila još trojica. Nakon treće noći tretirane smo kao robinje. Naše su majke odjednom postale "punicama".

Ziba kaže da je dan provodila u kuhinji javne kuće pekući hljeb. "Samo dvije noći nisam bila silovana", kaže Ziba. Sjeća se da su muškarci koji su je silovali bili "prljavi i drogirani", a ona je znala njihova imena. Kaže: "Sve sam poznavala. Oni su bili naši susjedi".

Dvadesetogodišnja Jasmina Ferić, bila je očevidac ubistvu svog djeda. "Prvo su mu odrezali uši, a zatim su mu prerezali grlo. Onda su ga bacili iza kuće", kaže Jasmina. Bilo joj je dopušteno da ostane u kući svojih roditelja, no svake su je noći odvodili u javnu kuću.

Osamnaestogodišnja Sevlata Ajanović, takođe je bila zaposlena kao kuharica. "Bila sam silovana svake noći", kaže ona. Pitala je jednog od onih koji su je silovali zašto su se iznenada okrenuli protiv njih. "Odgovorio mi je da je to morao učiniti. Rekao je: "Zato što ste vi Bošnjaci i ima vas previše".

Poput drugih žrtava silovanja, i ove mlade žene iz Liplja smatraju da nemaju nikakvu budućnost da postanu nečije žene i buduće majke.

"Niko od izbjeglica koji su sada zajedno s nama, ne vjeruje nam da smo na to prisiljene", kaže Sevlata. "I oni misle da bi mi opet pošle sa Srbima. Mi više ne možemo zamisliti brak kao normalnu stvar. Znamo da će muškarci prema nama biti uvijek sumnjičavi".

Almira kaže da joj je jedan od tih koji su vršili silovanje rekao kako oni žele "posijati srpsko sjeme u Bosni". Danas svoje osjećaje opisuje samo kao "srdžbu i stid". "Užasno se stidim", priča Jasmina. "Čitav ćemo se život bojati ponovno voditi ljubav". Ziba je bila puna bijesa. Ona je rekla: "Ljuta sam i želim osvetu".

(Skraćeno iz "Njusdej"-a od 23. avgusta 1992.)

Roj Gatman,

DEPORTACIJE - "TRANSPORTOVANI SMO KAO STOKA"

U svojoj revnosti kojom "čiste" sjevernu Bosnu od njezinih Bošnjaka i Hrvata, srpske vlasti koje su preuzele kontrolu nad tim područjem deportovale su tokom prošlog mjeseca na hiljade nenaoružanih civila zapečaćenim teretnim vagonima.

Prema svjedočanstvima prognanika koji su preživjeli te muke, u svaki teretni vagon po užasnoj ljetnoj vrućini natrpali bi stotine žena, djece i staraca. Iscrpljujuće putovanje u srednju Bosnu trajalo je tri ili više dana.

Priča Began Fazlić: "Nije bilo ni hrane, ni vode, ni svježeg zraka". "Nije bilo zahoda, već samo rupe u podu".

Prema obavještenjima iz prve ruke, bezbroj ljudi, prije svega djece i starijih osoba su pomrli u toku deportacija.

"Mogli ste vidjeti samo ruke kako vire kroz male rupe za ventilaciju", priča jedan član muslimanske političke stranke - SDA iz Banjaluke, koji je vidio prva dva voza. "No nije nam bilo dopušteno da se približimo vagonima. Izgledalo je poput deportacije Jevreja u Aušvic".

Danas, prema podacima predstavnika muslimanske zajednice, više nema Bošnjaka niti u jednom većem gradu sjeverozapadne Bosne. Tamo su ranije činili više od 90 posto stanovništva.

"Pobrinuli smo se da svi Bošnjaci koji žele da emigriraju, dobiju "siguran transport", kaže Stojan Župljanin, šef policije u Banja Luci, drugom po veličini gradu Bosne i Hercegovine, i sada glavnom uporištu Srba. Njegova izjava je ipak previše neinventivan opis deportacije.

Svjedoci, koji su sredinom juna vidjeli kad su prva dva transporta sa oko 4.000 ljudi iz Kozarca prošla kroz Banja Luku pričaju, da je samo malo njih moglo biti u putničkim vagonima. Većina je bila u pretrpanima vagonima za stoku. "Šta više, ljudi u putničkim vagonima izgledali su iscrpljeni i u prestravljenom duševnom stanju. Straže nisu dozvolile nikome da sa njima razgovara", priča predstavnik poznate muslimanske humanitarne organizacije "Merhamet" u Banja Luci. On, kao i saradnici

SDA su zbog datih izjava u životnoj opasnosti, pa njihova imena ne navodimo. Predstavnici Bošnjaka su izjavili da su u toku deportacije kroz grad prognanici transportovani u teretnim vagonima, svakako samo noću, kada se zbog zabrane kretanja na željezničkoj stanici nisu mogli nalaziti civili.

Šef policije Župljanin, deportacije opisuje ružičastim bojama i tvrdi da su stariji ljudi, majke sa bebama i mala djeca tražila da budu transportovani na način koji, zabranjuje svaka pojedina konvencija za zaštitu civilnog stanovništva u ratu. Tvrdio je čak da su transporti organizovani zato što je "određena grupa Bošnjaka i Hrvata izrazila želju da ide u centralnu Bosnu". Prema njegovom mišljenju prognanici i izbjeglice su bili sretni da mogu putovati u stočnim vagonima. "Niko od njih nije zatražio kartu prve klase," kaže Župljanin. "Niko nije rekao: 'Ako nema putničkog voza, ostajem ovdje.' Sve je bolje od toga da se mora ići pješice". Da bi to pojasnio pomenuo je jedinu alternativu - marš od oko 160 kilometara. Na pitanje, zašto policija nije dozvolila da bošnjački dobrovoljci pomognu ljudima tako što bi ih snabdjeli hranom i vodom odgovorio je: "Bila je to mjera sigurnosti".

Bošnjaci su stajali na putu ostvarenja strategijskom cilju ekstremnih nacionalista, na kome oni godinama istrajavaju. Radi se o stvaranju sigurnog koridora između republike Srbije i Krajine, srpske enklave usred Hrvatske. Gradonačelnik Banja Luke, Predrag Radić informisao je "Njusdej" već u novembru 1991. godine o ovom srpskom planu koji se sad ostvaruje zahvaljujući nasilničkom činu jugoslavenske armije i kao rezultat velikih vojnih napora u toku tri ratna mjeseca.

Kako bi ostvarili srpske strategijske ciljeve, prema izjavama izbjeglica iz čitave srednje Bosne i muslimanskih zvaničnih predstavnika u Banja Luci, Armija koja je već bila pod kontrolom Srba, napala je gotovo svaki grad i svako veće selo artiljerijom, minobacačima i tenkovima. Mjesna policija i paravojne formacije satjerale bi sve nesrpske stanovnike te ih kamionima i autobusima transportovali na sportske stadione, u škole i fiskulturne dvorane i na kraju ih prisilili da se popnu u željezničke teretne vgone.

Šef policije, Župljanin je potvrdio da su u junu dva teretna voza sa prognanicima prošla kroz Banja Luku, ali je tvrdio da se ne sjeća ni jednog drugog takvog transporta, međutim zna za "evakuacije" iz Bosanskog

Novog i Prijedora. Prema podacima "Merhamet-a" i SDA kroz Banja Luku je prošlo najmanje deset vozova sa ukupno oko 100 vagona. Na ovaj način moralo je biti deportovano do 20.000 ljudi.

Jedan građanin Banja Luke, koji zbog njegove sigurnosti mora ostati anonimn, izjavio je za "Njusdej": "Moja prijateljica je otišla na željezničku stanicu, da potraži svoje rođake, koji su mogli biti u vozu. Porodjicu nije našla, ali je vidjela nekoliko njenih susjeda. Došla je nazad plačući i izjavila: "Ljudi izgledaju blijedi, iscrpljeni i prestrašeni. Neki su još bili u pidžamama."

Svjetska javnost i međunarodne humanitarne organizacije oštro su osudile "etničko čišćenje" kao barbarski postupak, koji je doveo do najvećeg izbjegličkog talasa poslije drugog svjetskog rata. Kako ovaj proces protiče u pojedinostima, naročito što se tiče deportacije u bivšoj Jugoslaviji, bilo je vrlo malo poznato. Većina transporata izgleda da je išla u zeničku regiju u centralnoj Bosni jednoj od malobrojnih oblasti, koja je nakon srpskog "munjevitog rata" ostala pod kontrolom Bošnjaka. Uprkos intenzivnom naknadnom istraživanju i preispitivanju koje je proveo "Njusdej", zajedno sa gradonačelnicima opština koje leže na trasi, nije se mogao pribaviti nikakav dokaz, da je nakon prve dvije teretne u Zenicu došla bilo kakva druga kompozicija. Niko ne zna, kuda su odvedeni prognanici, koji su se nalazili u ostalim vozovima.

"Vozove smo morali svuda tražiti. Učinili smo najbolje što se moglo", kaže šef policije Župljanin. Šta to znači "najbolje" stvar je definicije. Saradnik regionalnog Crvenog krsta, Đekić izjavio je da je oko 18. juna jedan teretni voz prepun deportircima, poslan u zonu borbenog djelovanja. On je tek, uz pomoć svojih hrvatskih i bošnjačkih kolega isposlovao siguran prolaz. Crveni krst, se i prema Đekiću, gotovo u svim ratovima, pa i u građanskom angažuje za zbrinjavanje i transport civilnog stanovništva. Srpske vlasti regiona, koji se sada zove "Bosanska krajina" ovu kompetenciju Crvenog krsta ograničile su na slučajeve u kojima se mora isposlovati siguran prolaz kroz zonu borbenog djelovanja. Za sve ostale slučajeve oni su osnovali sopstvenu organizaciju pod bezazlenim nazivom "Centar za zbrinjavanje izbjeglica". Ovaj Centar svakako ima vlastitu predstavu o njegovim zadacima. Pa i o tome, kako se mogu prikupiti podaci za izvještaj o izbjeglicama koje su navodno pobjegle iz jedne kompozicije za deportaciju i vratile se u Banja Luku.

Deportirci su neočekivano ostali četiri dana i četiri noći u vozu bez hrane i bez vode. Usred jednog usjeka kompozicija je iznenada zaustavljena. Vrata su otvorena i ljudima je rečeno: "Silazite i idite pješke u muslimanski region."

Čitavu noć su pješčili dok nisu stigli u dvadesetak kilometara udaljeni Maglaj. Dvije žene su se ove noći porodile, a jedan stariji čovjek je umro. "Rukama su morali iskopati grob", završava ovaj iskaz.

(Skraceno iz "Njusdej-a" od 21.jula 1992. godine)

ISKAZI SVJEDOKA

Iskazi svjedoka (koji se navode u ovoj knjizi) bili su saopšteni za vrijeme Međunarodne konferencije u okviru javnog saslušavanja o masovnom protjerivanju i "etničkom čišćenju", koje je održano 20. i 21. septembra 1992. godine u Frankfurtu u organizaciji Društva za ugrožene narode. Tom prilikom iskaze su, pred skupom uglednih pravnika, specijalista za ljudska prava i novinara dala 54 protjerana i preživjela lica iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Vojvodine, Kosova i Sandžaka. Kod svih narednih iskaza imena će biti izmijenjena, kako njihova sigurnost i njihova rodbina ne bi bili ugroženi. Iskazi su skraćeni.

ISKAZ BR. 2.

Svjedok iz Rodoča, Bošnjak:

"Patnje su počele 6. aprila ove godine, kad je našu kuću razorila bivša jugoslovenska armija. Ovog dana svi su stanovnici Rodoča pobjegli u emigraciju. I ja sam, sa svojom porodicom, pobjegao u Mostar. Međutim, i tamo je došao rat. Poslije 26 dana vratio sam se nazad u Rodoč, da bi potražio bolje sklonište. Po mom povratku Jugoslovenska narodna armija je blokirala sve prilazne puteve. Selo je bilo okruženo. Sva uporišta na okolnim brdima bila su u rukama Armije. Zajedno sa svojim roditeljima i sa 20 drugih stanovnika sela Rodoča bili smo izolovani do moga hapšenja 30. maja ove (1992.) godine."

Nismo imali ni struje ni vode, nismo se mogli snabdjeti sa hranom, ni hljeb nismo mogli ispeći. Armija je pljačkala po kućama. Tri dana pred moje hapšenje kuće su počeli i da pale. To je činila Armija, ne nekakve bande. Ljudi, koji su me tada, u maju uhapsili, predstavili su se kao četnici, njihov vođa je Arkan. Oni su me odveli u Mostar. Tamo sam dospio u vojni zatvor. Saslušan sam i okrivljen da sam posjedovao oružje i da sam ga okrenuo prema srpskim vojnim objektima. Ali niko od nas nije imao oružja. Bili smo i tučeni. Bilo nas je u svemu deset ljudi.

U zatvoru smo bili 81 dan. Sem tjelesnog zlostavljanja, doživjeli smo i psihičko maltretiranje. Uvijek su nas nazivali ustašama i tukli kad god su

za to imali priliku. Jednom, kad je bio prisutan Crveni krst iz Ženeve, zamolio sam ih da prenesu poruku mojim roditeljima da sam živ, te da im nešto pomognu jer su već imali po 84 godine. To je neko prijavio. Zbog toga sam noću oko 1 sat odveden dežurnom i kroz razgovor saslušan. Nisu mi vjerovali to što sam rekao, zamjerili su mi da sam se preoptereto jelom. Na kraju me je dežurni policajac isprebijao šakama i pendrekom."

ISKAZ BR. 3:

Svjedok iz Zvornika, Bošnjak:

"Ja sam od 1. do 10. juna bio interniran u srpskom koncentracionom logoru Karakaj; držali su nas u zgradi Tehničkog obrazovnog centra (Tehničke škole). Tamo sam bio sa 700 zatvorenika iz bošnjačkih sela: Šetići, Đulići, Sjenokosi, Koludrani, Čelosmani, Lupe, Bijeli Potok i drugih. Komandant logora nas je izložio teroru, koji nije moguće predstaviti. Bili smo sabijeni u vrlo malim prostorijama bez svježeg zraka i vode. Tučeni smo šakama, puškama, tojagama. Mnogi od zatvorenika nikad nisu više ustali. Lješeve smo morali tovariti na kamion, kojim su odvoženi, na nepoznato mjesto. U prostoriji u kojoj sam bio, vladala je izuzetna vrućina. Od toga i zbog nedostatka vazduha umrlo je više od 20 lica. Među njima je bio i Hasan Avdić direktor osnovne škole u Petkovicima.

Broj zatvorenika je opadao iz dana u dan. Stalno smo očekivali mogućnost da dođu i kažu, morate se spremite za razmjenu zarobljenika. Međutim, kad god su ljude silom izbacivali iz zgrade, malo kasnije smo mogli čuti pucanje, viku i pozive u pomoć.

Moja grupa je bila na redu. Bio sam sa Nurijom i Avdom Jašarević, iz sela Klisa kao i sa Sejdom i Nurudinom Hasanovićem, Avdom Hamzićem, Smajom Smajlovićem, Ramizom Sinanovićem i Osmanom Smajlovićem, svi iz sela Šetići. Postavljeni smo licem prema zidu, i počeli su pucati. Uhvatio sam za ruku moga rođaka. Bilo je čudo da sam preživio. Ostao sam ležati dok četnici nisu otišli i onda pobjegao.

Do moga bijega bilo je pobijeno približno 400 ljudi. Jako sam sumnjao da će ostalih 300 zatvorenika pustiti da prežive. Oni su bili opasni svjedoci počinjenih zločina. Ubice su bile susjedi žrtvama: Vlajko Ivanović iz Petrovca na primjer, nekadašnji radnik u predstavništvu firme "Gorenje",

ili Božo Vidović iz Malešića, bivši odbornik Skupštine opštine Zvornik. Najviše ubistava počinio je Miladin Todorović (sin Gojkov) iz Tršića.

Spreman sam da dam iskaz pred svakim međunarodnim sudom ako je to nužno."

ISKAZ BR. 4.

Svjedok iz Zvornika, Bošnjak:

"Bio sam svjedok neshvatljivih zločina u selima Kostijerevo i Drinjača, općina Zvornik, koje su počinili četnici iz ovog kraja. Selo Kostijerevo više ne postoji. Kuće Bošnjaka bile su opljačkane i srušene sa zemljom. Žene su bile silovane i odvedene zajedno sa njihovom djecom. Četnici su sve stanovnice općine dotjerali u Drinjaču.

Četničkim jedinicama komandovali su Dragan Ignjatović, bivši namještenik u Skupštini općine Zvornik, policajac Ljubisav iz Zelinje i Mile Mijatović, zvani "Cicvara".

Muškarce su smjestili u Dom kulture i tamo ih satima tukli. Žene i djeca su bili toga svjedoci. Zidovi zgrade su bili puni krvi. Četnici su odveli 35 muškaraca iza zgrade i usmrtili ih noževima i puškama.

Onda su silovali sve žene. Sve dječake od 15 godina odveli su u pravcu Zvornika. Njihova sudbina je nepoznata. U nedjelju, 31. maja odvezli su 150 žena i djece u dva autobusa u pravcu Tuzle. Imena pobijenih 35 muškaraca između 17 i 80 godina su mi poznata.

Spreman sam, ako je to nužno, sve ponoviti pred svakim međunarodnim sudom".

ISKAZ BR. 5.

Svjedok iz Kozarca:

"U Kozarcu je rat počeo bombardovanjem 24. maja 1992. godine. Nakon toga su jedinice iz Banjaluke i Prijedora opkolile mjesto. Jurnule, skupile stanovništvo i otjerale ga u logor.

Tamo su imali listu na osnovu koje su tražili vjerske dostojanstvenike, policajce i druge, za koje su imali poseban interes. Ako bi ih našli, odmah

bi ih ubili. Ostali su kasnije internirani u logor Keraterm. Tamo su nas tukli i pri tom psovali Predsjednika. Smješteni smo u neku vrstu garaže. Bilo nas je u svemu oko 3.000 ljudi, prije svega muškaraca. Žene su smjestili u Prijedorsko pozorište.

Dva dana kasnije prevezeni smo u Omarsku. U to vrijeme tamo je bilo oko 4.000 ljudi. Razmješteni smo po garažama, halama i pogonima. Već prvog dana izveli su deset ljudi i pobili ih. Vratove su im prepilali motornom testerom i tako im odsjekli glave. Na ovaj način je u prvim danima pobijeno 60 ljudi i bagerom zakopano u zemlju. Prethodno su ih posuli nekakvom kiselinom i raskomadali lješeve. To sam vidio sopstvenim očima. Izveli su nas oko 50 jer je trebalo da vidimo šta oni rade. Tako je išlo dva dana. Slijedećeg dana sa liste su prozvali oko 20 policajaca iz Prijedora i sve ih postrjeljali. Njihove lješeve su odvezli šleperom u pravcu Dervente. Ovaj masakar su počinili policajci iz Dervente, zajedno sa jedinicama iz Srbije. To znam, jer su govorili ekavskim izgovorom.

Narednog mjeseca su zatvorenike mučili. Svakog dana i svake noći vodili su nas na saslušanja i pri tome nas tukli. Mnogi se sa tih saslušavanja nisu vratili.

Onda su nas prozivali po imenima. Prepoznao sam neke komšije među stražarima i onima koji su vršili saslušavanja. Među njima je bio major Kuruzović iz sela Čele, koji se iskazao naročitim grozotama. Poslije jednog mjeseca premješteni smo u Trnopolje, jedan pun autobus. Prvi dan su tamo uslovi bili mnogo bolji nego u Omarskoj. Mnoge ljude su vodili na rad na primjer na kopanje krompira. Sa takvih radova se obično ne bi vratilo po desetak ljudi. Pošto je bijeg bio nemoguć, znali smo da su bili ubijeni. Uslovi za ljude sposobne za vojsku, bili su od početka oštriji. Dvadeset dana po mom dolasku u Trnopolje bio sam svjedok silovanja jedne dvanaestogodišnje djevojčice. Jedne druge noći iz logora su odveli približno 20 djevojaka u pravcu Kozarca. Sa njima sam ranije bio zajedno u školi. Došli su oko pola noći, da bi povelili djevojke, išli su okolo po prostorijama, osvjetljavali ih lampom i onda odvodili. Polovica ovih djevojaka vratila se potpuno očajna, sa rastrganom odjećom. Pričale su nam da su bile silovane. Plakale su i pričale svojim majkama da su četnici neke od njih htjeli da ubiju zato što su im se suprotstavile. Neke su poslije toga bile vrlo bolesne. Govorile su da su ih silovali Srbi iz Srbije.

Poslije 70 dana uspjelo mi je da pobjegnem iz logora. Kad sam se

odlučio na bijeg, bilo je 2.30 sati noću Pozvao sam još šest drugih ljudi, ali se ni jedan nije usudio ni pomaknuti. Stražari su bili pijani. Spavali su. Prošao sam logor, preskočio sam ogradu i pobjegao iz Trnopolja u pravcu Omarske. Pri tom sam dospio među četnike. Ali pošto nisam bio obrijan, držali su me za jednog od njih i rekli mi: "Jesi li ti srpski brat". Pitali su me, gdje mi je puška. Odgovorio sam da su me Bošnjaci htjeli uhvatiti. Do Ivanjske sam išao pješice. Tamo sam se popeo na jedan vagon za stoku, koji je bio pun žena. Voz je imao ukupno 27 vagona punih žena i djece koje su Srbi protjerali u pravcu Doboja. Neposredno pred Dobojem istjerali su nas četnici iz voza i rekli nam da trebamo da idemo u pravcu Gračanice, koja je udaljena oko 40 kilometara. Predhodno su bacili u kanal jednu sakatu ženu. Iza jednog tunela naišli smo na našu Armiju."

ISKA Z BR. 6.

Svjedok iz Prijedora, Bošnjak:

"Okupacija je u Prijedoru počela otprilike 1. juna 1992. godine. Grad je u toku noći zauzela jugoslovenska savezna armija i domaći četnici. Bile su angažovane i jedinice kolovođe Martića iz Kninske krajine. Zahtijevali su predaju oružja i prijetili da će bombardovati grad.

Većina ljudi se pokorila pozivu i predala oružje. U prvom redu, to je bilo oružje u privatnom posjedu, a bilo je i takvog koje je pripadalo državi. Uprkos tome počelo se sa pretresanjem kuća pod izgovorom traženja oružja. U osnovi je to bio početak "etničkog čišćenja". Trideset do četrdeset ljudi je bilo ubijeno na pragu svojih kuća, a mnoge kuće su srušene tenkovima. Ljudi su odvođeni. To je bilo, čini mi se, 6. juna.

U susjednom selu Puharska ubili su dvojicu braće, od kojih su jednog u punom smislu riječi zaklali. Upao im je u oči, jer je bio oženjen Srpkinjom.

Svi Bošnjaci su morali na kuće izvjesiti bijele zastave i sa bijelim trakom oko ruke čekati ispred kuće.

Nisu dozvolili da pokopamo tijela pobijenih. Naši ljudi su ih morali natovariti na kamione i Srbi su ih odvezli prema Tomašici, jednom rudniku oko 20 km udaljenom od Prijedora. Tamo su lješeve bacili u jame i srpski stražari su pričali da su ih polili kiselinom i onda zasuli zemljom.

U Keraterm je smješteno približno 3.000 ljudi, ja takođe. Tamo nije bilo dovoljno mjesta, tako da je dio premješten u Omarsku. U Keratermu su ljudima oduzeli novac i sve što im se našlo u džepovima. Rekli su nam, da će nas samo saslušati i da će nas poslije tri dana otpustiti. Nikako nismo vjerovali da je uopšte moguće to što nas je stvarno očekivalo. Odmah su nam zapovijedili da se okupimo u krug i da pjevamo četničke pjesme. Imali su neku listu ljudi, koji su na bilo koji način bili kažnjavani, makar to bila i povreda saobraćajnih propisa. Ove ljude su odmah pobili. Neke od njih su bukvalno zaklali. Prethodno su ih mučili, odsijecali bi im, na primjer, po dva prsta, tako da bi im preostala tri predstavljala znak srpskog pozdrava.

Dan smo morali provoditi izloženi sunčanoj žezi sa pognutom glavom. Noću su se stražari opijali i bez izbora izvodili napolje grupe zatvorenika da bi se njima igrali "ruskog ruleta". Na ovaj način pobijeno je mnogo ljudi. Saslušanja su se sprovodila čitavog dana. Tragali su za podacima o navodnoj organizaciji otpora, skrivenom oružju, organizatorima, stražama i tako dalje. Za vrijeme saslušanja udarali su ljude bajonetima, puškama, kesama nabijenim pijeskom, tako da su odmah nastajale otvorene rane. Ovim ljudima se nije smjelo pomoći. Ko je, uprkos tome, ipak pokušao bio je odmah ubijen. U toku 20 dana u mojoj grupi je približno 15 ljudi pretrpjelo takve povrede. Noću su dolazili stražari i odvodili po pet do deset ljudi, koji se više ne bi vratili. Nekad bi se izgovarali da nešto moraju raditi, ponekad ne bi rekli ništa. U jednom mjesecu na ovaj način je pobijeno oko 150 ljudi.

U Keratermu su bile četiri grupe zatvorenika smještenih u logoru i po radionicama. U našoj radionici bilo je tamno, zrak je dolazio kroz otvore pod krovom na sedam metara visine.

Jednog dana, krajem jula, vidjeli smo oko 18 sati, kroz poluotvorena vrata hale, da je dopremljeno oko 150 ljudi iz Hambarina i Brda. U halu u koju su ih smjestili ubacili su suzavac. Kad su se prvi počeli daviti, otvorili su vrata hale, ali su bjegunce dočekali puščani plotuni stražara. Vatrene udari su ljudima otkidali čitave dijelove tijela. Sve je trajalo oko pola sata. Tako je pobijeno oko 100 ljudi. Deset ljudi iz grupe pošteđjeli su da bi sakupili i na kamion natovarili rasute dijelove ljudskih tijela. Otuda se ni oni nisu vratili. Takva masovna ubistva dešavala su se svakodnevno. Saznavali smo o tome jer smo uvijek mogli čuti vrisku i pucnjeve."

ISKAZ BR. 7.

Svjedok iz Saprije, Bošnjak:

"Po mome je već sada u Bosanskoj Dubici otprilike 2.500 ljudi manje. Mogu dokazati da srpske civilne vlasti, uprkos garancija, nemaju kontrolu nad srpskim paravojnim jedinicama i da takozvana vojna policija stoji pod pritiskom pa je prinuđena da vrši represalije prema civilnom stanovništvu.

Građani nesrpske nacionalnosti bili su pohapšeni i odvedeni u Policijsku stanicu. Gimnazija je prestala raditi i pretvorena je u koncentracioni logor. U zgradi "Kooperative" većina je tučena gvozdenim šipkama. Poslije tuče prebačeni su u bolnicu gdje su primili injekcije. Veći dio zatvorenika (otprilike 80) prebačeni su u koncentracioni logor na Manjaču. Neki su morali raditi kad bi bilo potrebno, također za takozvanu srpsku armiju. Nisu dobijali ni jelo ni piće. Naselja Sanjani i Krajišnici bila su opljačkana a stanovništvo protjerano. Žene su bile silovane i tučene. Nesrbi su se morali na očigled svih kupati, što je bilo popraćeno podsmjehom, provokacijama i pušćanim pucnjima pored njihovih glava ili ispred nogu. Jela i cigarete se nisu prodavali Nesrbima pošto je to od ekstremističkih Srba i tzv. vojne policije bilo zabranjeno. Džamija i katolička crkva su bile razrušene.

Kad bi se saznalo da neko posjeduje hranu, deterđžent ili neke druge stvari, dolazile bi ilegalne paravojne jedinice, i zalihe bi bile odnesene. Predpostavljam da je većina već izgladnjela.

Predsjednik opštine dozvoljava da se na Nesrbima vrše atentati. Zbog toga je porodicu morao prevesti u Srbiju. UNPROFOR je stacioniran u Hrvatskoj Dubici i Jasenovcu i s vremena na vrijeme njegovi pripadnici dolaze u Bosansku Dubicu. Na molbe građana da se za njih učini nešto više odgovoreno im je komentarom da oni nemaju nikakvih kompetencija i savjetovano da se obrate na Međunarodni crveni krst. Ni jedan jedini Nesrbin ne dobija od mjesnog Crvenog krsta humanitarnu pomoć. Jedina pomoć koju mogu uzeti u obzir je odobrenje da se grad napusti.

"Zagovornici" kampanje "etničkog čišćenja" su komandanti srpske Armije (braća Slijepčevići⁶⁾ i naročito Slobodan Bijdić⁷⁾, ministar vlade

⁶⁾ Navedeno je ime samo jednog - Pantelija, primjedba prevodioca.

⁷⁾ Tako u originalu, primjedba prevodioca.

takozvane Autonomne republike⁸⁾ Krajina). To je očigledno iz izjava koje je dao lokalnoj TV - stanici i listu "Glas" u Banja Luci.

Po mom mišljenju, ako se nešto ne učini, u naredna tri ili četiri dana mnogi ljudi će biti pobijeni, protjerani ili će jednostavno preko noći nestati."

ISKAZ BR. 8.

Svjedok iz Bosanskog Novog:

U općini Bosanski Novi su protjerani stanovnici iz 18 sela. Svi su stavljeni u jednu teretnu kompoziciju. U Doboju smo podijeljeni. Žene i djeca poslani su u grad, a muškarci vraćeni u logor na stadionu Mlakve u Bosanskom Novom. Stanovnicima sela Alići i Ekići garantovali su sigurnost. Ali, kada je na bojnom polju u selu Jasova pao jedan Srbin, došli su Srbi i u oba ova sela masakrirali 27 ljudi. Sedmorici ljudi uspelo je pobjeći u Bosanski Novi. U jednom od ova dva sela ubili su mog oca i moga brata.

Slijedi lista pobijenih koju je svjedok priložio: - Šaban, Fadil, Izet, Juso, Sejfo, Ismet, Mustafa, Hasan, Samid, Midho, Šefko, Muharem i Bekir Ekić; - Emir, Senad, Jasmin i Ramo Ramadani; - Asim Klekić; - Džemal, Mensud, Hajrudin, Jusuf i Elvir Alić; - Asim Klekić, Meho Zdionica, Hajro Dedić i Elvir Selmić.

Nakon ove slijedi nova lista potpisana od četvorice svjedoka (T.R., L.I., O.D., i V.S.) pobijenih u selima oko Bosanskog Novog: - Džemal, Mensud, Elmir, Jusuf, Hajrudin i Elvir Alić; - Salih i Hajrudin Dedić; - Bekir, Muharem, Hasan, Samid, Sejfo, Ismet, Mustafa, Midho, Šaban, Izet, Fadil, Juso i Šefko Ekić; - Meho Zdionica; - Emir, Jasmin, Senad i Ramo Ramadani (svi iz sela Ekića i Alića); - Šukrija i Hatidža Čustić; - Šukrija Karabegović, Nasko Jakubović, Muharem Mujkić, Šefik Mujagić, Smajo Duraković, Fuad Veletanlić, Mehmed Žmirić, Mustafa Mašinović, Ramo Oraščanin, Bego Begić; - Dule i Vehid Huzejirović; - Ibro i Ismet Selimagić (svi iz sela Prekosanje); - Ferid i Rolan Berberović; - Hamdija Ekić, Adem Duraković, Ismet Konjević, Enes Mustić, Samir Dizdarević i Husein Hotić (svi iz sela Vidorije).

⁸⁾ Tako u originalu, primjedba prevodioca.

Na ovoj listi nalaze se i imena počinioaca zločina, koje su svjedoci prepoznali: - Rade Garonja, Mirko Baltić, Milanko Vujanović, Rade Vujanović, Veljko Lazarević, Milan Vujanović, Mićo Braco Santrač, Stojan Kenjalo, Zoran Petić, Miloš Cugalj, Miroslav Petić, Brane Denković, Cembro Petić, Slobodan Kuruzović - major star oko 50 godina, bivši profesor u Mašinskograđevinskoj školi."

ISKAZ BR. 9.

Svjedok iz Kotor Varoši:

"Oni koji su jutrom išli na posao, bogatiji ljudi i oni sa višim obrazovanjem za koje se mislilo da će pružiti otpor postali su zatvorenici. Bez objašnjenja su ubijani ljudi u kućama, pred kućama i u logorima. Njihov jedini kriterijum bio je nacionalna pripadnost.

Djevojku R. (17 godina) odveli su vojnici sa specijalnom obukom u hotel "Borik" i ujutru je vratili u strahovitom tjelesnom i duševnom stanju.

Moj komšija, Hrvat Drago Anušić je opljačkan. Kada je dva dana kasnije otišao da prijavi štetu, ustrijeljen je u dvorištu Vujadina Ljubratovića, pravoslavnog sveštenika, člana crkvenog odbora i glavnog organizatora srpskih ekstremista."

ISKAZ BR. 10.

Svjedok iz Brčkog:

"Kazne za najmanje primjedbe pooštrile bi se udarcima batinom po dlanovima, preko odsijecanja ušiju i noseva, do skakanja sa stola na stomak žrtve. Sve se ovo dešavalo u Domu zdravlja.

Jednog mladog Bošnjaka, koga su u gradu zvali "Sarajka" razapeli su u centru grada na krst. O tome su nam sve pričali, oni koji su dolazili do mene, čak i sami četnici. Imao je 27 do 30 godina. Umro je na krstu.

U restoran preduzeća "Laser" doveli su oko 100 do 120 ljudi. Noću je došao jedan četnik koji se zvao Ranko i bio star oko 30 godina. Ljude je prozivao po imenima i klaio ih pred zgradom. Tek kad je stražar otišao i mi se usudili proviriti na prozor mogli smo vidjeti ljude sa prerezanim grlima.

U susjednoj prostoriji bilo je 10 žena. Ovaj Ranko je silovao jednu

ženu, majku dvoje djece. I njena majka je bila prisutna. Ranko je došao iz sela Potočani.

U noći 7. maja predat sam u logor "Luka", koji je u stvari pristanište na Savi. Kroz odškrinuta vrata logora sam vidio da su poduprta. Ljude su natjerali da legnu sa glavom na gradskom pločniku u blizini slivnika kuda je oticala krv. Počinioeci su bili iz okoline Bijeljine i iz Srbije. Prema dijalektu i ekavskom izgovoru bili su iz Crne Trave. Glavni koljač u ovom logoru zove se Goran Jelisić i došao je iz okoline Bijeljine. Koljač je bio i jedan major JNA, kao i jedan kojega znam kao krmanoša sa brodova na rijekama.

Do 16. maja svako veče je ubijano 25 do 30 ljudi. Kao posljednji bio je ubijen V.A. koji je stanovao samnom u istoj kući, i koji se zajedno samnom bio sakrio u podrumu. Došli su u sred noći sa crvenim beretkama i rekli: "Trebamo tri dobrovoljca". U dvorištu upravne zgrade "Laser"-a šesnaestogodišnja Monika je nišaniła u Verino vanbračno dijete i pogodila ga u rame. "Major" je učinio ostatak.

Nakon 16. maja prestala su direktna ubistva ali smo vidjeli lješeve koje je voda nosila. Do 16. maja ubijene su bacali gole u Savu, kasnije su ih spaljivali u Kafileriji.⁹⁾

Mrtve su iz grada vozili kamionima i u Potočarima bacali u masovne grobnice. Kasnije su transportovani hladnjačama da bi konačno bili spaljeni u Kafileriji. Ovo mjesto se nalazi na putu iz Brčkog prema fabrici "Interplet".

Jednog dana su dovezli 10 do 20 mladih ljudi. Bili su između 18 i 25 godina, i sa isječenim seksualnim organima. I njihove uši i nosevi bili su odsječeni. Zatvorenici su služili za utovaranje i istovaranje lješeva.

Jedan četnik, imenom Ilija, prijetio nam je jednom ručno izrađenom spravom, koja se sastojala iz 12 mm debele žice, a nalikovala je kliještima. U unutarnjem dijelu žica je bila tako uvijena da je bilo moguće sa tim nešto iščupati.

Od ukupno 1.500 zatočenika u logoru 120 lica je spašeno i otpušteno na osnovu nekakvih intervencija, te uz pomoć novca. Za 35 ljudi ne znam kako su bili spašeni. Posljednjih 10 dana ljudi su otpušteni sa potvrdama,

⁹⁾ U originalu: "Kafeteriji". U Brčkom nema Kafeterija. Ova Kafilerija je služila za uništavanje i preradu otpadaka iz Klauonice i 2 obližnje farme, primjedba prevodioca.

koje su naglašavale da se ne mogu vratiti i da su se odrekli ukupne imovine.

Svoj život sam spasio pošto sam rizikovao da se probijem do kancelarije Dragiše Tešanovića, ranijeg policijskog inspektora. Začuden, upitao me da li sam još živ, i pustio me da idem. Poslije toga smo čuli da će iz Brčkog svi biti otpušteni ako potpišu izjavu da se odriču imovine i prava na povratak, ako se u roku od tri dana ne vrate. Ovo je sprovodio Žarko Damjanac, jedan od zastupnika komandanta.

U luci je ostalo 120 ljudi, od kojih većina nije imala više od 30 godina. Čuli smo da će biti prebačeni na Patkovicu kod Bijeljine. Najmlađi će ići u jedan rudnik u Srbiji.

Sznao sam da iz Brčkog hitno prebacuju Hrvate. Silovali su i dvije kćerke Z.I. Pustile su plin. Kada je eksplodirao obje su izgorjele. Z.I. je u Bosni i Hercegovini u selu Rahićima.

U Brezovom Polju bio je obrazovan jedan bordel-logor sa djevojkama i mladim ženama iz Brčkog.

Srbina koji je sa 500 DM htio pomoći jednom Bošnjaku ubio je pripadnik Arkanovih trupa. Morao je kleknuti na koljena kao musliman. Glava mu je raznesena pogotkom iz puške."

ISKAZ BR. 11.

Svjedok iz Male Bukovice kod Doboja:

"Drugog dana bajrama, 12. juna 1992. godine četnici su odveli slijedeće muškarce iz sela Donja Bukovica kod Doboja: Muhameda, Kasima, Hasana i Agana Bašića; Nusreta i Hasana Nukičića; Saliha, Hakiju, Edu, Emila, Mahmuta, Nezira, Nihada i Senada Begovića; Derviša i Armina Kadrića; Šemsu, Husu i Senada Ahmića; Vejsila, Vahida i Nedžada Begovića; Rasima i Murisa Hamidovića; Murisa Šaranovića, Husniju Hamidovića, Aliju Đulbića, Fadila, Smaila, Bećira i Esmira Ahmetovića; Midhata Omerčića i Emina Begičevića.

Sakupili su i preostale stanovnike Male Bukovice i odveli ih u nepoznatom pravcu. Selo su pljačkali postepeno i palili kuću po kuću.

Sva ova grozna djela (silovanja, strijeljanja, maltretiranja) vršili su i Srbi, naše komšije, stanovnici Male Bukovice: Vasilj Vidaković, koji je stanovnike mjesne zajednice Mala Bukovica nagovorio da predaju oružje,

a onda zajedno sa pridošlim četnicima dogovorio sve ove grozote i nasilja prema Bošnjacima. Pri tome su mu pomagali: Jovo Gostić, sin Ljubin, koji je bio inspektor srpskog sekretarijata unutrašnjih poslova u Doboju. Jovo Vidović, sin Drage, i Zora Šljivo koja je bila žena Ramizova.

O svemu ovom svjedoka su izvijestili S.L., njegova žena A. i njihova djeca, koji su 20. juna 1992. godine izbjegli iz sela. Viđeni su u Izbjegličkom centru u Bosanskom Brodu."

ISKAZ BR. 12.

Svjedok iz Kozarca:

"Uhvatili su nas, pošto su nalijepili znakove Crvenog krsta na njihova kola i vikali u megafon: "Predajte se, Crveni krst čeka na vas, i ostaćete pošteđeni". Na ulici je stajao 21 autobus. Ovdje su odvojili žene i djecu. U autobusu smo morali pognuti glave. Nekoliko autobusa je odmah otišlo kroz šumu u Trnopolje. Ostali su ostali u Ciglanama. Odatle su izvodili ljude u noć. Čuo bi se rafal i čovjek se više ne bi vratio nazad. Vidio sam, kako su jednom rezervnom policajcu iz Kozarca lomili kosti, kako su mu stavili u usta krpku, polili benzinom i zapalili je.

Logor Omarska leži na pruži Banja Luka - Bosanski Novi. Ovdje su rudnik i 20 metara visoki tornjevi za separaciju rude. U unutrašnjosti tornjeva bili su boksovi veličine 10 x10 metara u kojima se nalazilo do 300 ljudi. Bile su to višespratne građevine za separaciju rude. Svaka je imala po četiri sprata i u šest separacija nalazilo se 8.000 ljudi. Nije se moglo spavati, stojeći uspravno naslonjen na nečije rame. Nije bilo nikakvog svjetla. Tek nakon tri dana dobili bi kadgod jedan hljeb na šest osoba. Nužda se obavljala u istim prostorijama. U toku šest dana umrlo je 35 do 40 ljudi."

ISKAZ BR. 13.

Dva svjedoka iz sela Sivci kod Prijedora:

"Ja sam u Keraterm došao 14. juna. Uhapšen sam u selu Sivci. Četnici su nam rekli: 'Dođite dolje, živite i dalje i nikome se ništa neće dogoditi'. Sišli smo. Oni su nas okružili i počeli da nas hvataju i ubijaju. Izvodili su ljude iz kuća. Svakoga, koga bi odveli iza kuće odmah bi ubili. Pominje

se broj od 120 pobijenih. Ja znam da ih je bilo najmanje 45. Nas su pokupili ljudi koji su nosili kokarde i brade. Bili su tu i vojnici u armijskim uniformama, ali su i oni nosili kokarde.

Ljudi iz sela Sivci su prethodno predali svoje oružje u Trnopolju. Tamo ima zapisano, ko je predao svoje oružje. Kada su nas sakupili došli su do ove liste. Ljude su ubijali sa riječima: "... I ti si imao oružje".

Moj najbolji kolega nije bio još napunio 17 godina. Oni su ga ubili. Odveli su ga iza kuće gdje su - toga radi - od njega zahtijevali da bježi. Kad je on pošao da krene, pucali su mu u glavu. Kod svih lješeva koji su bili nađeni, glava je bila odvojena.

U Sivcima su ljude pokopali. Tu je pokopan i moj susjed Alija Javor. U jednoj raki bilo je pokopano po 4 ili 5 tijela. I gore u Hrnici postoje masovne grobnice. Pokopavanje su vršili i po okolnim poljima. Rake su morali kopati stariji ljudi, žene i djeca.

Masovne grobnice? Najveće se mogu naći u Omarskoj. Pred svakom kućom u Trnopolju ukopano je po oko 20 ljudi. Govorili su da je to privatni centar, ali i tamo su ubijali i pokapali ljude. Nakon objavljivanja TV snimaka morao sam se sakriti u mišiju rupu. Od 5. avgusta, kada me je snimio Si-En-En,¹⁰⁾ bilo je to kad sam došao iz Omarske - devet ljudi je na krvoločan način ubijeno, a otprilike 100 ih je odvedeno u nepoznatom pravcu i više se nikada nisu vratili.

Oko 360 ljudi iz Puharske bili su već 15 dana tamo (u Keratermu). Nas koji smo bili pohvatani u Sivcima bilo je 500. Kasnije su došli iz Čarakova, Hambarina, Prijedora - svake noći 10 do 15 ljudi.

Svake noći stražari su se opijali i ubijali mnoštvo ljudi. Čitavu noć su se bavili ljudima iz Mujkanovića, Haremića i Suhog Dola. Mi smo došli istog dana, ali prije njih. Nas su samo popisali. Samo su rekli: "Danas smo imali dobar plijen. Oni treba da se sada odmore i ovdje će doći večeras. Prebićemo ih." Lomili su im ruke i noge. Ovog dana je u logoru bilo otprilike 1.515 ljudi. Stalno su dovodili nove ljude, kako bi nadoknadili onaj broj koji je pobijen.

Kad bi se izračunalo, bilo je najmanje 10 ljudi (koji bi bili dnevno ubijeni). Takođe je bilo dana, u kojima su pobili i po 200 ljudi. Na dan 27. jula bilo je ubijeno 145 ljudi i 45 povrijeđeno. Ubijeni i povrijeđeni su

čitav dan ležali na parkingu. Tada su ih sve natovarili, ubijene i povrijeđene zajedno kao vreće cementa i odveli ih u nepoznatom pravcu. Nikad se ni jedan nije vratio. Povremeno su slali ljude i u navodno radni logor, odakle se više nisu vraćali. U ovaj radni logor dnevno je odvedeno 20 ljudi."

ISKAZ BR. 14.

Svjedok iz Kotor Varoši, Hrvat:

"Moja sestra Željka, jedina Hrvatica koja je bila zaposlena u banjalučkoj bolnici, pričala mi je, da se u Bolnici događaju čudne stvari. Iz Bolnice je rijetko koji Hrvat ili Bošnjak izlazio živ. Bilo je padova sa trećeg i četvrtog sprata i pri tome se uvijek radilo o "samoubistvu". Među srpskim ljekarima bilo je monogo "Mengele-a".¹¹⁾

Išao sam u sve ustanove tzv. Srpske republike i molio da mi omoguće da otputujem u Kotor Varoš. Primio me je pomoćnik ministra. Naježio sam se kad mi je ovaj odgovorni čovjek, koji se nalazio na tako visokoj poziciji, ispričao, da bi mi Hrvati i Srbi mogli zajednički živjeti, ako hoćemo da stanemo na njihovu stranu i da zajednički pokoljemo Muslimane. Ali pošto mi stojimo na strani Bošnjaka, moglo bi se i nama Hrvatima loše pisati.

Posvuda sam sretao ljude na visokim položajima, koji su otvoreno govorili o genocidu. Jednog sam upitao, kako će on to sprovesti. Odgovorio je, da bi on Hrvate protjerao Tuđmanu a Bošnjake poklao kao jagnjad.

Prema iskazu E.H., pošto su prodrli u Derventu "oslobodioci" su počeli, svoj krvavi pir. Pijane beštije pljačkale su ljude, silovale i ubijale. On je mnoge gnusne scene vidio. Ispričao je, kako je vidio jednu grupu prestravljenih mladih ljudi koji su bili pritisnuti uz jedan zid kuće. Jedan od njih je imao modernu frizuru. Jedna bradata, pripita kreatura mu je povikala: 'Dođi ovamo, ti što imaš lijepu frizuru'. Kad je nesrećni mladić

10) Si-En-En - CNN (CABLE NEWS NETWORK Američka kablovska TV mreža).

11) Mengele, nacistički ljekar koji je u njemačkim koncentracionim logorima vršio vivo-eksperimente, primjedba prevodioca.

sav uplašen pristupio, bradonja ga je zaklao bez riječi. Kada je to vidio, siromašni otac, koji je bio sakriven u kući, jurnuo je napolje i jecajući se bacio na svoga sina. 'Beštije, ubijte i mene, kad ste mi ubili jedinog sina'. Beštija po drugi put poteže nož. Potom je zadovoljan pio iz svoje rakijske flaše.

U Banjaluci ima deset različitih armijskih i policijskih jedinica. Najopasniji su "Beli orlovi" i "Šešeljevci". Oni uvijek nose u ruci flašu i iz nje piju (alkohol).

Slušao sam, nedaleko od mene, jednu grupu mladih (srpskih vojnika), među njima i maloljetnika, koji su pričali kako će se osvetiti nad civilima. Onda je jedan neveliki bradonja ispričao kako je silovao desetogodišnju muslimansku djevojčicu a onda je dao na obradu još dvojici njegove braće. Opisao je to bukvalno, sve jedno za drugim."

ISKAZ BR. 15.

Svjedok iz Kotor Varoši:

"Sve grozote su počinili vojnici sa specijalnom obukom iz Banjaluke i jedinice JNA, koje su se transformisale u srpsku armiju Krajine. Držali su položaje oko grada i bili su usmjereni prema nekoliko sela.

Oni, koji su se vratili sa hrvatskog ratišta, stanovnici sela Burca kod Šipraga bili su odjeveni u uniforme jugoslovenskih oružanih snaga i prethodo su stajali pod komandom tih oružanih snaga. Ustrojeno je više logora: Pilana, Policijska stanica, Osnovna škola "Bratstvo-jedinstvo", raniji zatvor i Bolnica.

Bošnjaci koji bi u Bolnici potražili pomoć bili bi tamo ubijeni.

Tako su unesrećeni i povrijeđeni policajac Uzeir Prlja - koji je bio ranjen kad je pružio otpor - i neki seljaci dospjeli u Bolnicu. Tamo je podlegao udarcima šaka. Oni su prinudili jednog katoličkog sveštenika na to da megafonom objavljuje naredbe srpskog kriznog štaba. On je sam morao da zahtijeva predaju oružja i da "preispituje" svoju svijest o hrvatskoj zastavi. Hrvata Iliju Draguljića, kao i njegovu ženu doveli su nage u policijsku stanicu. On je bio pretučen, a zatvorenici su prinuđeni da siluju njegovu ženu. Poslije dva dana bili su otpušteni, ali su Iliju ustrijelili pred njegovom kućom.

Prvi konvoj iz Kotor Varoši je organizovan 11. jula. Svi ljudi koji su namjeravali otputovati morali su potpisati izjavu da napuštaju svoju imovinu i da se nikada neće vratiti. Prvi konvoj je odveo oko 150 ljudi u tri autobusa. Poslije njega pod istim uslovima otišla su još dva konvoja sa nekoliko stotina ljudi.

Broj zatvorenika iznosio je 300 - 400 muškaraca u starosti od 18 do 40 godina.

Na osnovu iskaza očevidca Ibrahima Memiševića svakodnevno su iz različitih dijelova općine traktorom dovožene duzine tijela Hrvata i Bošnjaka u naselje Donja Varoš i na groblju sahranjivane u zajedničke grobnice. Zatrpani su bagerom.

Spreman sam, da moj iskaz ponovim pred svakim međunarodnim sudom."

ISKAZ BR. 16.

Svjedoci iz Doboja, Bošnjak i Hrvatica:

(Doboj je predat bez otpora, kako bi se mjesto sačuvalo od razaranja).¹²⁾

"Prethodnih dana smo primijetili, da naši susjedi srpske nacionalnosti masovno napuštaju grad. Ujutru 3. maja bilo je zabranjeno kretanje ulicama. Srpski vojnici su preuzeli punu kontrolu u gradu. Grad je 3. maja bombardovan. Sve kuće, koje su se nalazile oko džamije bile su razorene, a munara je naknadno minirana. U noći su još neke religiozne zgrade, među njima i katolička crkva, uništene. Slijedećeg dana pohapšeni su ljudi koji su se uputili na posao.

Na dan 13. juna došla su četiri srpska vojnika sa oznakama JOS (jugoslovenskih oružanih snaga). Neki su kao oznaku nosili samo trobojku bez zvijezde. Moja supruga je silovana u kuhinji. Mnogi naši susjedi poznanici i rođaci potvrdili su nam da su njihovi bliži otpremljeni u hangare u blizini tvornice sokova "Bosanka".

Postoje tri vrste ovih hangara: U prvim su bili zatočenici vojne policije, u drugima Bošnjaci i Hrvati, koji su bili uhapšeni od strane civilnih organa vlasti, a u trećima Srbi, koji nisu lojalni prema ustrojenim okupacionim vlastima. Veći dio kuća Bošnjaka i Hrvata bio je najprije opljačkan, i potom useljen srpskim porodicama.

¹²⁾ Primjedba redakcije njemačkog izdanja.

Svi ljudi u Doboju, koje smo sreli, govorili su nam da je u ulici Detka Durića oko 20. jula zaklan bračni par Begović, penzioneri. Imamo informacije o tome da su mnogi od nama poznatih ljudi već mjesecima uhapšeni ali da nije poznato gdje se nalaze: A.L., profesor engleskog jezika, E.S., činovnik, N.J., predsjednik HDZ, N.B., predsjednik foto-kluba, čija je žena sa dvoje male djece protjerana, R.L., građevinski inženjer, V.N., mašinski inženjer, K.M., direktor Fonda zdravstvenog osiguranja, R.L., finansijski direktor "Bosanke", D.L., ljekar, A.Z., direktor 'Bosanke'."

Dodatno objašnjenje hrvatske svjedokinje:

"Tvrdim, da sam 13. jula u sopstvenom stanu silovana, od jednog vojnika srpske vojske, odnosno od pripadnika Martićevih trupa."

ISKAZ BR. 17.

Svjedok iz općine Sanski Most:

"Primio sam poziv od Gojka Šaula, direktora Osnovne škole u Tomini, kod Sanskog Mosta. Gojko je bio i komandant jedne četničke jedinice. On me je svojim kolima odvezao u logor Ciglane kod Prijedora.

U ovom logoru su silovali žene i bacali djecu u peć. U tim danima se u logoru nalazilo oko 1.200 ljudi različite starosti. Bilo je i čitavih porodica. "Beli orlovi" bi ponekad odvojili po 5 ljudi od ostalih i usmrtili ih pištoljima ili noževima.

Napunili su 13 kamiona. Među njima je bio i moj amidža. Stražari su bili četnici - "Beli orlovi" iz Srbije, oni su nosili kokarde, ali ne i brade.

Prvog dana bacili su petnaestoro djece u peć od onih najmanjih do petogodišnjaka. Majke su ih stiskale uzase i branile. One koje su pružale veći otpor, odmah su pobili. Ljudi su se povukli na žičanu ogradu i okrenuli glavu da to ne bi morali gledati.

Onda je četnicima došlo naređenje da to ne treba da rade, i slijedećih dana to nisu činili. Ako bi i stavili neko dijete u peć, zatvorili bi otvor na svakoj peći tako da djeca ne bi izgorjela, nego bila samo ispečena. Najprije bi djeca vriskala a onda bi umukla."

ISKAZ BR. 18.

Svjedokinja iz Kotor Varoši, Hrvatica:

"Kotor Varoš su zaposjele jedinice iz Knina i Banja Luke uz pomoć domaćih Srba. Veći dio jedinice koje su ga zaposjele nosio je oznake Jugoslovenskih oružanih snaga - JOS, a djelimično samo trobojku bez petokrake.

To stanje nikad neće biti prihvaćeno. Pomenute paravojne i vojne snage prodrle su 11. juna 1992. godine u grad.

Vidjela sam kroz prozor kako su ljudi hrvatske i bošnjačke nacionalnosti hapšeni, među njima i H.M., stariji čovjek - preko 80 godina. K.M., A.S., koje su uhapsili u pidžamama. H.F. i A. su takođe bili odvedeni. Sudiji E.V. vezali su oko vrata zvono i pet vrećica deterdženta.

U Pilanu je odvedeno u svemu 80 ljudi. Među njima je bila i žena predsjednika¹³⁾ sa dvoje maloljetne djece. Uhapšena su i dva (katolička) svećenika i jedan hodža. Kasnije su mi dozvolili da zatvorenicima odnesem jelo. Tako sam upoznala i sve pomenute. Kroz prozor sam vidjela kako su R. i P. T. te G.L. - kome su slomili ruku - iz zatvora izveli i tu napolju ih tukli. O njihovoj sudbini do danas još ništa nije poznato.

Slijedećeg dana su artiljerijom sravnili sa zemljom muslimansko selo Hrváčane. Sudbina stanovnika sela mi nije poznata. U ovom bogatom selu ni jedna jedina kuća nije ostala nedirnutu. Ovo selo, inače nije pružilo nikakav otpor. I hrvatsko selo Bilice bilo je razoreno artiljerijom. Ubijeno je 12 ljudi: 10 Hrvata i 2 Bošnjaka. O tome nas je obavijestio otac R.A., koga su četnici kao i hodžu pustili iz zatvora da bi radili na predaji oružja u različitim selima. Selo Bilice odbilo je predaju oružja a stanovnici Hrváčana su se povukli. Njihovo selo je razrušeno od strane Srba, mještana sela Maslovar, pošto je prethodno iz kuća opljačkana imovina.

Pod izgovorom, da je neki stanovnik Kotorišta¹⁴⁾ bacio bombu i ubio jednog srpskog vojnika, Srbi su zapalili čitav ovaj dio Kotor Varoši. Prethodno su protjerali stanovništvo i na mostu ubili 10 - 12 ljudi, među kojima je bila i jedna žena te jedno dijete.

13) U originalu ispušteno čega. Vjerovatno predsjednika općine, primjedba prevodioca.

14) Kotorište, a ne Kotor Varoš kako stoji u njemačkom izdanju. Kotorište je kvart-mahala u gradu Kotor Varoš, primjedba prevodioca.

Ovih dana i na ovaj način bilo je ubijeno više od 500 ljudi, što sam saznala od ljudi koji su bili prinuđeni da pobijene sahranjuju u masovnim grobnicama. Masovne grobnice se nalaze u Donjoj Varoši, pored džamije i u Vrbanjcima pored ceste. Uz to su (za zatrpavanje) upotrebljavali i bager.

Veći su se branili na prilazima u selo. Poslije poraza u Večićima, gdje su se branili iz Vrbanjaca izbjegli Hrvati i Bošnjaci, Armija je pobila sve stanovnike koje je zatekla u Vrbanjcima i zapalila džamiju. Tri dana kasnije avioni jugoslovenskih oružanih snaga bombardovali su selo Večiće i hrvatsko selo Viševice i pri tom upotrijebili i gasne bombe, od čega je stradalo civilno stanovništvo. Znamo da su se preživjeli sakrili u pećine. Ne može se pretpostaviti broj žrtava pošto su ova sela odsječena (od ostalog svijeta).

Vršene su masovne egzekucije, a izbjeglice pričaju o silovanjima kao što je slučaj sa 11-godišnjom djevojčicom u Orahovu. Kwart Kotorište je razoren, pri čemu je deset kuća zapaljeno ručnim granatama.

Pri prolazu kroz Kotorište prisiljavali su ljude da trče pred transporterom. Vidjela je to moja tetka stara 70 godina. Nakon što su njena kuća, te kuće njenih sinova bile opljačkane a onda i zapaljene i oni su bili poubijani.

Nekoliko dana kasnije sve muškarce iz rejonu Kotor Varoši bez razloga i bez obzira na starost odveli su u osnovnu školu 'Bratstvo-jedinstvo', gdje se i danas nalazi oko 100 ljudi. U ovoj školi su zatvorenici tučeni. Jedan mladi čovjek, kojeg poznajem pod imenom Peco, umro je od udaraca. U ubistvima i gnusobama učešće su uzeli i Srbi iz Kotor Varoši. Neke od njih sam vidjela: Aleksandar Petrović, oficir JOS, jedinice iz Banja Luke, Vujadin Ljubobratović, učitelj iz Obodnika, koji se sam proglasio vojvodom, Miroslav Bejičić, Željko Krstić, vozač tenka, Zdravko Krstić, koji je ranije bio općinski sekretar za narodnu odbranu, a sada je član SDS i ističe se u organizaciji zlostavljanja njegovih susjeda.

Sem u logor u Maslovarama, ljudi su odvođeni i u zatvor u Banja Luci."

Svjedokinja iz Prijedora, ljekarka:

"Predsjednik Kriznog štaba u Prijedoru je Slobodan Kuruzović. Svi ga se boje. Svi, koji su išta vrijedno posjedovali u području Prijedora sada su u Omarskoj. Žene su odvojene i nalaze se u kancelarijama (Upravne zgrade rudnika, primjedba prevodioca). One ponekad dobiju vode za pranje.

U Omarskoj je zatočena i Sabina, aktivista Crvenog krsta. U Omarskoj su i ljekari, sudije i pravnici. Moj kolega Željko Sikora¹⁵⁾, bio je optužen da kastrira srpsku djecu i da im je lomio kosti. On je u Omarskoj ubijen.

U Prijedoru ima 47% Bošnjaka i 16% Hrvata. Svi su na različite načine odvedeni ili su otišli jednim (upriličenim) konvojem. Tim konvojem sam otišla i ja pošto sam potpisala izjavu o dobrovoljnom odricanju od imovine. Moji rođaci su u Trnopolju. Jednom su smjeli na dva sata posjetiti svoju djecu. Rekli su mi da u Trnopolju dnevno od proljeva umire i po petero djece, pošto nema dovoljno vode, a srpski vojnici dobivaju pakete na kojima stoji znak Crvenog krsta.

U Prijedoru je čitav bošnjački dio grada uništen, četiri džamije u gradu i oko 20 u okolnim selima.

Prilažem listu zatočenika iz logora u Prijedoru, prije svega viđenih o kojima ja nešto znam. Molim da se međunarodna organizacija i međunarodna javnost angažuje za spas njihovih života.

Muhamed Čehajić, gradonačelnik, primarius dr. Esad Sadiković, dr. Osman Mahmuljin, internista, dr. Željko Sikola¹⁶⁾, dr. Zlatan Resić, hirurg, dr. Rufad Suljanović¹⁷⁾, dr. Zijad Čanić, Esad Mehmedagić, općinski javni pravobranilac, Smail Zahirović, Salih Islamović i Muhamed Čatić, članovi poslovnog odbora rudnika 'Ljubija', Muhamed Smajkić i Enes Kuršumović, podpredsjednik Izvršnog odbora Skupštine općine Prijedor, Ilijas Musić, profesor, Husein Orulić, direktor gimnazije, Muharem Nezirović, urednik Radio-Prijedora, Asaf Kapetanović, ugledni privrednik, Safet Ramadanović, privatni preduzimač i predsjednik jednog dobrotvornog društva u Prijedoru, Enes Kapetanović, Gordan Kardum, Muhamed Eglič,

15) Tako u originalu. Možda treba Sikola. Vidi slijedeću napomenu, primjedba prevodioca.

16) Sikola ili Sikora. Nisam uspio provjetiti koje je ispravno. Vidi predhodnu napomenu. Primjedba prevodioca.

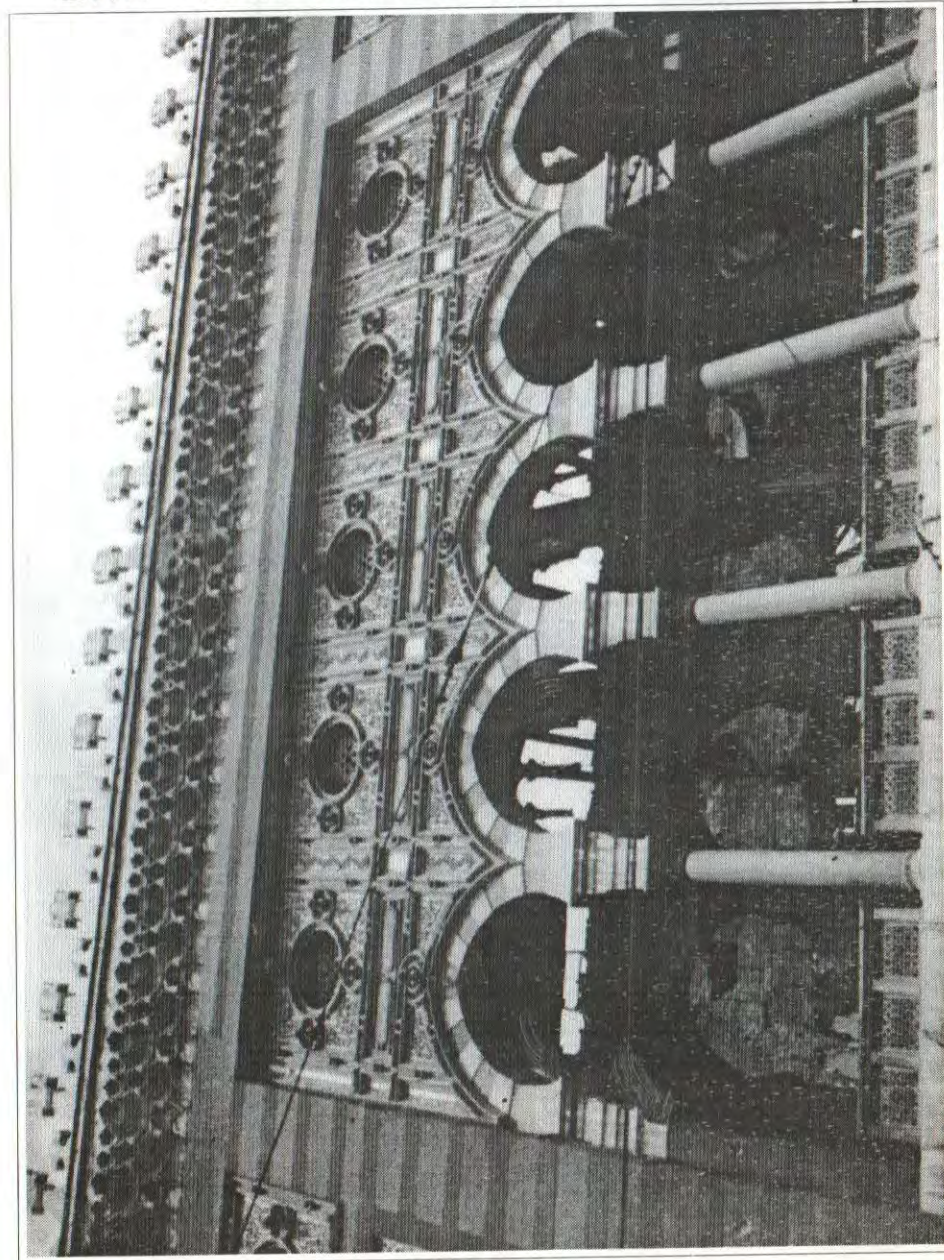
17) Tako u njemačkom izdanju, treba Rifat Suljaković, primjedba prevodioca.

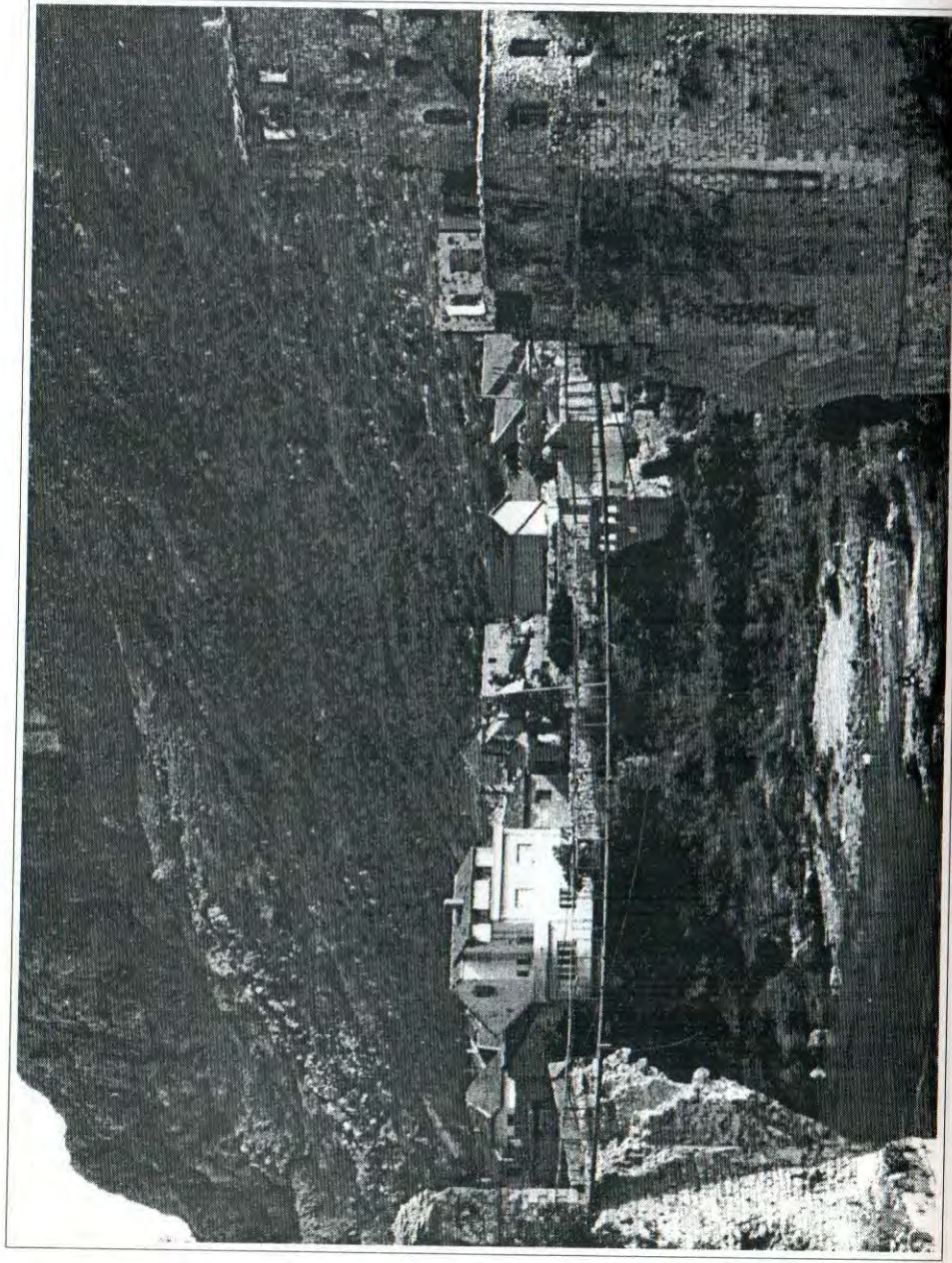
Mursel Murselović, Zlatko Kapetanović, Faruk Rizvić, Zijad Crnalić, privatni poduzimači; Burhanudin Kapetanović, Džemal Kapetanović 17-godišnji učenik, Habiba Jusufović, internista, Sabiha Jogić, sekretar Crvenog krsta/križa u Prijedoru, Jadranka Jakimor, ekonomista, Jasminka, pravnik u Skupštini općine, Nedžad Šerić, predsjednik suda, Hasan Fazlić i Zdenjek Halupa, novinari, Azra Blažević, veterinar, Fikret Mujadžić, profesor, Idriz Jakupović, direktor Ureda za socijalni rad, Miroslav Turnušek, direktor fabrike "Mira Cikota", dr. Jusuf Pašić, ljekar iz Kozarca, dr. Mensur Kusman, Mehmed Turšić, šef Uprave prihoda opštine Prijedor, Husein Bašić, sekretar SDA u Prijedoru, dr. Rasim Musić, neurolog, Ismet Hamulić, inspektor rada općine Prijedor, Muhamed Lika, direktor Privredne banke u Prijedoru, Velida Mahmuljin, učiteljica, članica SDA, Trozić, advokat, Dobromir Ebezović, profesor, Ermin Striković, saobraćajni inženjer rudnika 'Ljubija', Senad Mujkanović, građevinski inženjer, dr. Sead Ćurak, sportski ljekar, Armin Crnalić.¹⁸⁾

¹⁸⁾ Ubistva vodećih ličnosti iz Prijedora u međuvremenu su potvrđena, primjedba izdavača njemačkog izdanja.

KULTUROOD- ZNAJIE PRVO NA REDU

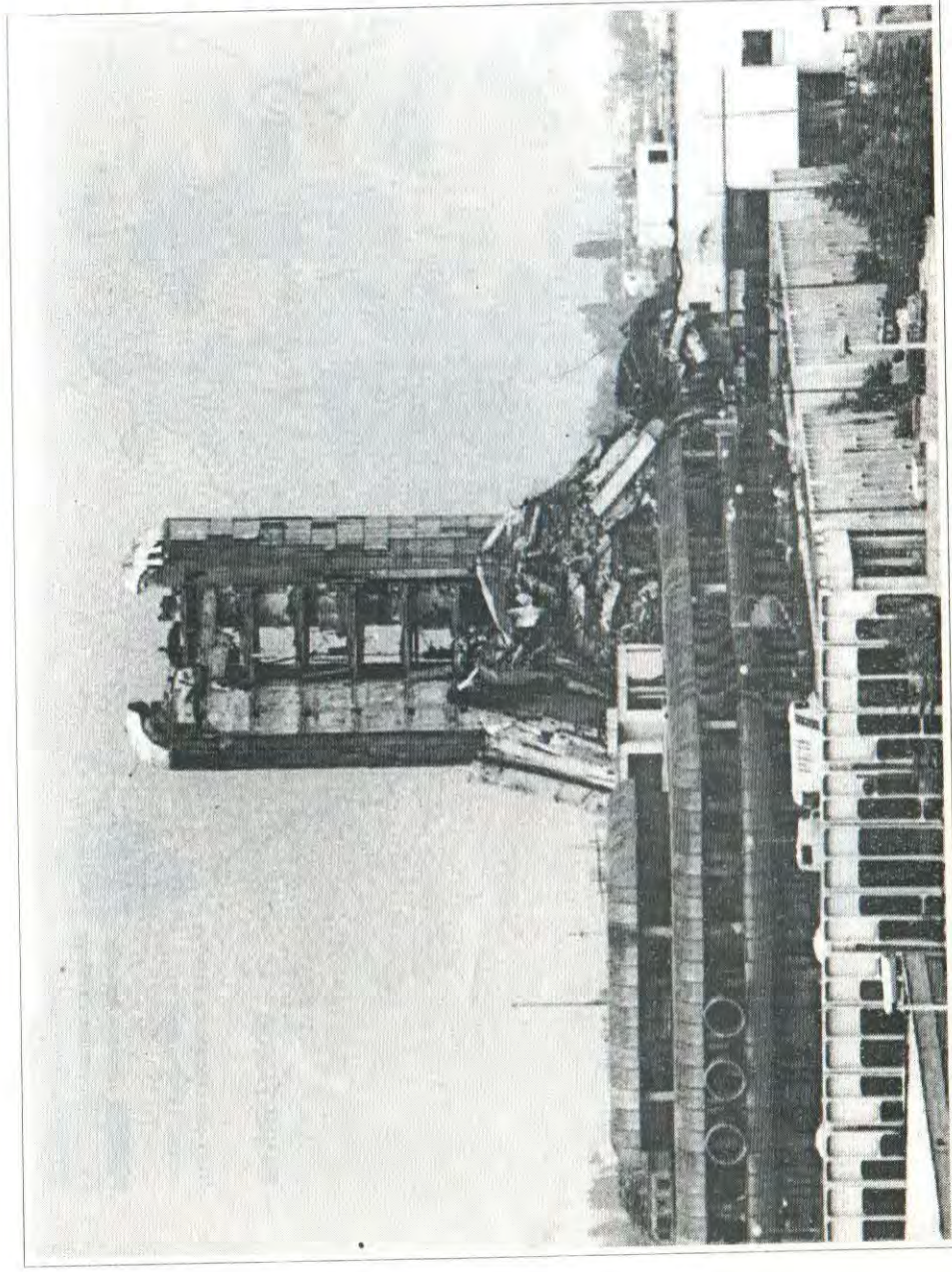
Arhivsko blago i biblioteke bile su prve na udaru velikosrpskog agresora. Samo u Sarajevu su spajane biblioteke Orijentalnog instituta te Narodna i univerzitetska biblioteka. Na slici: uništena Gradska vijećnica Sarajeva u kojoj je bila sruštena Narodna i univerzitetska biblioteka





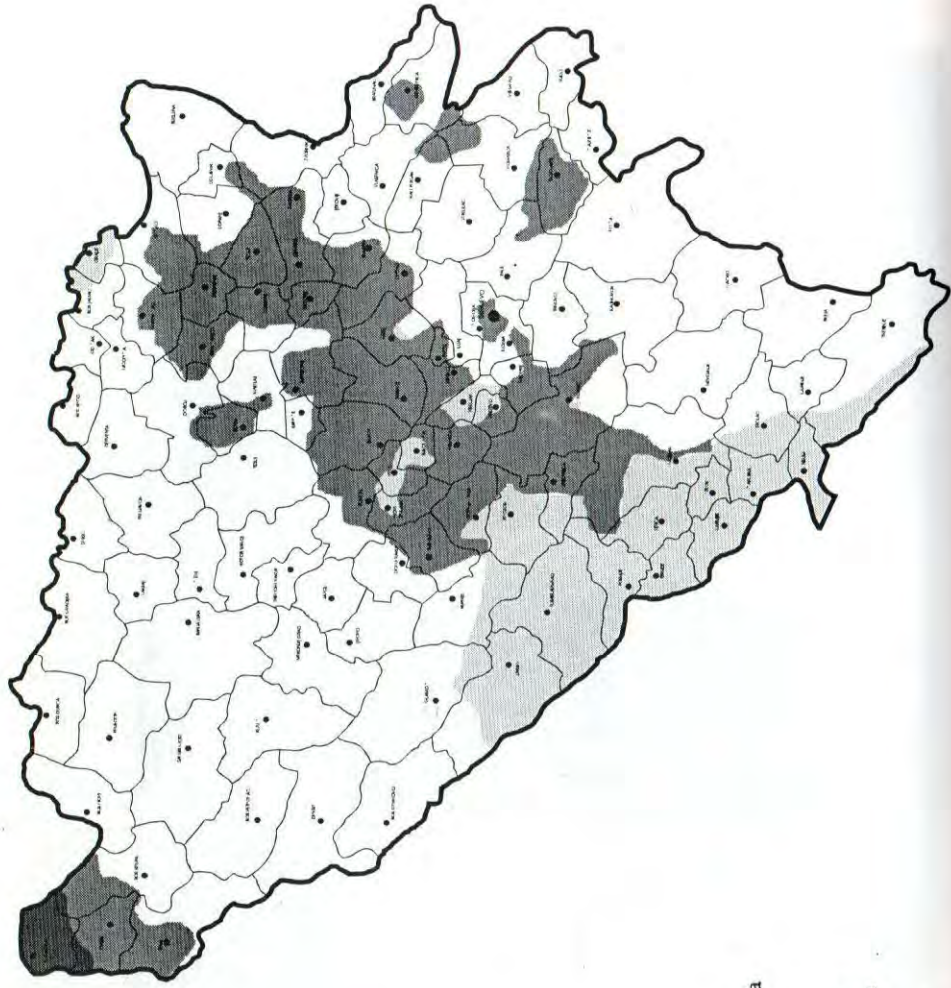
**KULTUROOD -
BISERI
GRADITELSTVA**

Stari most u
Mostaru, sagrađen
1566. godine
simbol Grada i
jedna od
najljepših
građevina te vrste
u svijetu. Djelo
mimara
Hejrudina,
najznačajnijeg
građitelja zlatnog
doba islamske
arhitekture u nas
najmerno je
srušen
09.11.1993.
godine.



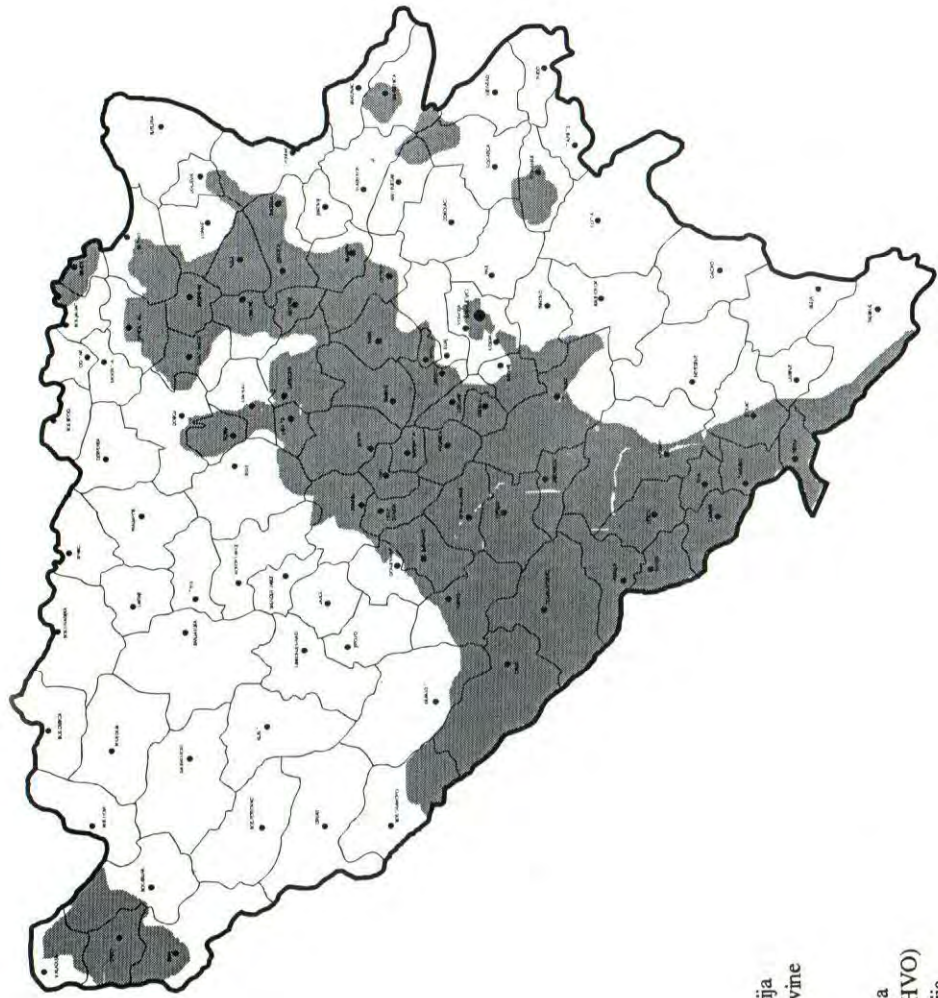
**KULTUROOD -
SPRIJEČAVANJE
ISTINE**

Informativna
blokada i
spriječavanje
prodora istine u
svijet bili su u
funkciji
pokrivanja
počinjenih ratnih i
drugih zločina,
posebno
genocida. To je
razlog uništenja
monumentalne
poslovne zgrade
novinske kuće
"Oslobodjenje".



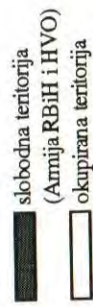
TOK AGRESIJE I OTPORA

Slobodna i okupirana teritorija
januara 1994. godine



TOK AGRESIJE I OTPORA

Slobodna i okupirana teritorija
Republike Bosne i Hercegovine
januara 1995. godine



Federalna unija evropskih narodnih grupa

TERORISTIČKE ORGANIZACIJE PROTIV MAĐARA

Bivša Autonomna Pokrajina Vojvodina na sjeveru Republike Srbije obuhvata oko petinu srpske državne teritorije. Vojvodina, sa glavnim gradom Novim Sadom (Ujvidek, Neusetz - sa oko 250.000 stanovnika) koja je do tada pripadala zemljama krune sv. Stjepana, u novoj južnoslavenskoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. priključena je Srbiji. Preko dvadeset nacionalnosti zastupljeno je u ovoj pokrajini od kojih su po brojnosti najznačajnije narodne grupe: Mađari (oko 400.000) i Hrvati (140.000, ali se u posljednje vrijeme cifra smanjila na 80.000). Sastav stanovništva planski je mijenjan od 1918. godine. Naime, ranije su Srbi činili 30% ukupnog stanovništva, a sada ih je čak 60%. Mađari su u ukupnom procentu stanovništva pali sa jedne trećine (1910. bili ih je 32,6%) na ispod 20 procenata (18,9%). Poslije 1945. godine Nijemci, Mađari i Hrvati su masovno decimirani umištanjem, progonima i protjerivanjima. Žrtve su procijenjene na oko 380.000 Nijemaca, 160.000 Mađara i 70.000 Hrvata. Godine 1974. Vojvodina je proglašena autonomnom pokrajinom u okviru Srbije, ali je 1988. započeo suprotan razvoj, koji se završio ukidanjem autonomije. Mađari i Hrvati su tada pretrpjeli sličnu sudbinu kao Južnotirolci za vrijeme talijanskog fašizma: raseljavanje, nasilno potiskivanje, diskriminaciju itd.

U vezi sa ovim događajima jedna delegacija Federalne unije evropskih narodnih grupa (FUEV)¹⁹⁾ od 5. do 28. septembra 1992. godine posjetila je Vojvodinu da bi ostvarila uvid u situaciju i dobila jasniju sliku o tamošnjim prilikama. Mađarska narodna grupa primljena je u maju 1992. godine kao novi član u Evropsku organizaciju narodnih grupa, dok je Hrvatska narodna grupa nakon toga predala i svoj zahtjev za prijem u članstvo. Imajući to u vidu jasnije je zbog čega je posjeti FUEV lokalnim grupama posvećena najveća pažnja.

¹⁹⁾ FUEV - Föderalistische Union Europäische Volksgruppen.

VLADA SAO ROMANIJE
MINISTARSTVO OBRANE
str. p/v. 10-8/92
10.02.1992. godine

VOJNA TAJNA
STROGO POVERLJIVO

REPUBLIKA SRBIJA
MINISTARSTVO OBRANE
BEOGRAD

19.02.92
10-77

Obezbeđenje helikoptera,
z a h t e v .-

PREDSEDNIKU VLADE
REPUBLIKE SRBIJE
(na ruke dr. Radomira Božovi)

U vezi usmenog dogovora sa pomoćnikom ministra za rad, socijalnu i boračku zaštitu Andrijom Marenikom molimo da nam se obezbeđe 2 (dv) helikoptera koja bi nam služila za prevoz povredjenih i obolelih. Pilota, tehničku ekipu i heliodrom iznose na raspolaganju. E obzirom da procenjujemo da ratnu bolnicu nećemo moći da obezbedi neophodnim sanitetskim kadrom, tehničkom opremom i medicinskim aparaturama i uređjajima i da ćemo biti prisorani da evakuaciju vršimo najteže po vertikali, to vas molimo, da bi izali što manje gubitak tako p/o tako i civilnog stanovništva koje je u potrebi za zdravstvenom zaštitom da nam omogućite da dobijemo ova 2 helikoptera. Nadamo se da ćete ove naše rezloge pravilno shvatiti i da ćete nam dati prioritet u obezbeđenju helikoptera.

Dr. Radomir Božović

DOKUMENTI O AGRESIJI

Direktno obraćanje Vlade SAO Romanije predsedniku Vlade Srbije za isporuku 2 helikoptera od 10.02.1992. godine.

Delegacija FUEV, kao i uvijek u takvim prilikama, bila je internacionalnog sastava. Na čelu je bio južnotirolac, predsjednik FUEV, penzionisani senator, dr. Karl Mitterdorfer (Karl Mitterdorfer), a sačinjavali su je : njemački Danac, Ernst Mejer (Ernest Meyer), transilvaniski Mađar, Jozef fon Komlosi (Juseph von Komlossy), te švedski tim fotografa Jan Nilson (Jan Nilsson) i Per Bergbom. Delegaciju je pratila mađarska televizijska ekipa na čiji se Panorama-predajnik u Mađarskoj i pri najboljim uslovima prenosa mogu staviti primjedbe. U direktnim susretima i razgovorima pripadnika raznih narodnih grupa sa predstavnicima organizacija i nadležstava, ali uz prisustvo zvaničnih srpskih organa, mogla se stvoriti slijedeća slika:

- Nacionalni pritisak na suživot između Srba, Mađara, Hrvata i ostalih narodnosti u tom momentu još je označavan kao sasvim miroljubiv, iako postaje sve oštrije pošto se širi utjecaj ekstremno nacionalističkih krugova, sa njima svojstvenim metodama;

- Provođe se terorističke akcije prema mjesnom stanovništvu u obliku anonimnih prijetnji i šikaniranja djece do pucanja iz zasjede i bombaških atentata na stambene zgrade, što je imalo za posljedicu da je bilo više mrtvih;

- Brojna su otpuštanja sa posla u proizvodnim pogonima koji u prvom redu pogađaju pripadnike narodnih grupa, a oslobođena radna mjesta se popunjavaju srpskim izbjeglicama;

- Kod regrutovanja za vojnu obavezu prioritet se daje pripadnicima narodnih grupa, a oko 25.000 mladića je već pobjeglo u inostranstvo bježeći od ove samovolje;

- Dok su policijski i sudski organi ranije bili popunjeni približno proporcionalno etničkom sastavu, kasnija postavljenja, pretežno na rukovodećim položajima u policiji pripala su gotovo isključivo Srbima;

- Za imenovanje sudija, na osnovu jednog novijeg zakona, u obzir dolaze samo ako su prvo Srbi, a drugo članovi Socijalističke partije Srbije (SPS). Ako željenih aspiranata nema na raspolaganju, tada nema ni postavljenja sudije, pa time ni sud ne funkcioniše. Primjer za to je Privredni sud koji ne radi više mjeseci, a zato vrijeme privredni kriminal cvjeta...

Uz to dolaze diskriminatorske mjere kao naprimjer u toponomastici (više nije dozvoljeno da se ističu nazivi mjesta i ulica na jezicima narodnosti), kod sudova (ukoliko je nekome potreban tumač mora sam da

se pobrine za njegov honorar) ili u oblasti školstva. Hrvati nemaju sopstvenih škola, Mađari imaju oko 200 osnovnih i sedam srednjih škola. Međutim, za manjinske škole najmanji broj učenika u razredu je 32, dok je za srpske škole dovoljno sedam. U školskoj 1992/1993. godini kod jedne mađarske škole trebalo je da budu četiri prva razreda, dok je kod srpske škole, u istom mjestu, trebalo, po tim kriterijima, otvoriti šest odjeljenja. Otvorenim, ili latentnim, pritiskom na roditelje prvačića, oformljena su samo tri mađarska prva razreda, ali zato je povećan broj srpskih na sedam, umjesto prvobitno planiranih šest. Udaljenost od škole do 25 kilometara, bez javne podrške za mađarske učenike, nije nikakva rijetkost.

"Demokratsko društvo Mađara u Vojvodini" izjasnilo se za autonomiju. Njegov predsjednik Agošton Andraš (Agoston Andras) smatra njihov položaj veoma ozbiljnim. Oko 25.000 Mađara napustilo je, pod različitim okolnostima, zavičaj. Njihove kuće stoje prazne. Beograd planira da u Vojvodinu naseli 30.000 srpskih izbjeglica. Tako će se sastav stanovništva promijeniti iz temelja, jer se naseljavanje Srba u ovom obimu može izvesti samo silom, pošto bi to dovelo do iseljavanja 100.000 do 150.000 Mađara. "Nemamo nikakve šanse, nenaoružani smo, dok su srpske izbjeglice ili naoružane, ili bi inače na njihovoj strani imali Armiju. Mi ćemo zavičaj iz koga potičemo napustiti bez prolijevanja krvi, ali teška srca!"

Jedan mađarski parlamentarac, koji takođe pripada "Demokratskoj zajednici", apeluje: "Evropa i svijet moraju znati da se mi borimo za egzistenciju... Pretpostavke o našoj budućnosti imamo. Još u aprilu 1992. godine na osnovu prijedloga lorda Karingtona i karte iz Bolcana (Bolzano) (prijedlog Bolcanske konvencije). Konkretno smo ih izložili u Memorandumu o samoupravi. Srbija na to ni ne misli, niti misli u to ulaziti, ni po cijenu da ostane izolovana od Evrope. Mi treba da budemo denacionalizovani, to je istinska namjera Srbije. Samo uz pomoć autonomije mi ovdje imamo šansu za preživljavanje!"

U ovoj krajnje zabrinjavajućoj situaciji postoji i mali tračak nade: da se uspostavi posmatračko mjesto Konferencije o evropskoj bezbjednosti i saradnji (KEBS-a) koja uživa veliko povjerenje narodne grupe; u Beogradu se na pritisak KEBS-a razgovaralo o ljudskim pravima; organizovan je jedan okrugli sto o ljudskim pravima; u nadležnosti Ministarstva formirana je Ekspertna grupa koja uskoro treba da počne sa radom; ni svi rukovodeći

Ljudi u Srbiji nisu ekstremni nacionalisti, među njima ima i ubijedenih demokrata čiji razum treba da dođe do izražaja i da dobije riječ.

Gradonačelnik Subotice - Sabatke, Jozef Kaža Major (Jozsef Kasza Major) koji i sam pripada Mađarskoj narodnoj grupi, stavlja težište na to da se razlikuje strategija vlade Srbije i ona ostatka Jugoslavije. "Zapadni svijet mora podržati jugoslovensku vladu Milana Panića. Dva puta su već pokušali da Panića obore. Ako im to treći put uspije, ovdje će izbiti pakao!"

Pored problematike narodnih grupa ne bi trebalo izgubiti iz vida ni privredne teškoće svuda u Pokrajini. Postoji veliki broj nezaposlenih, veliki broj socijalnih slučajeva, a nema novaca. Zima stoji pred vratima, a ložulja nema. Glad i hladnoća će samo otežati situaciju.

C... R...

KAKO SU OD HRTKOVACA POSTALI SRBOSLAVCI

Sve je počelo početkom maja 1991. sa osnivanjem (mjesne organizacije) ekstremističke nacionalističke Srpske radikalne stranke Vojislava Šešelja, čiji je moto bio: "Hrvati van iz Hrtkovaca". Mjesto o kome bi trebalo biti riječi etnički je mješovito, zove se Hrtkovci i leži 40 kilometara zapadno od Beograda u Sremu (na jugu Vojvodine koja pripada Srbiji). Preko 80% stanovništva sela, koje broji oko 3.000 stanovnika su - ili bolje rečeno bili su - Hrvati i Mađari. Od kada je grupa fanatičnih Srba u Hrtkovcima preuzela vlast sve je postalo drugačije. Sada u Skupštini mjesne zajednice više ne sjede, kao ranije, jedanest Hrvata, četiri Mađara i jedan Srbin, nego dvanaest Srba i na papiru, dva Hrvata koja su već napustila selo. Novo rukovodstvo, odmah se latilo zadatka da Šešeljevu prijetnju, izrečenu aprila mjeseca u srpskom parlamentu, da sve Hrvate iz Srbije treba deportirati - sprovede u djelo.

Prema istovjetnim izvještajima nezavisnih beogradskih novina "Borba" i srpskog opozicionog sedmičnog lista "Vreme" Hrvati i Mađari koji su živjeli u Hrtkovcima bili su pod snažnim pritiskom. Prošle jeseni su osumnjičeni da su za vrijeme drugog svjetskog rata podržavali Nezavisnu Državu Hrvatsku. Prebacivalo im se da namjeravaju pribaviti oružje, kako bi "nedužne" Srbe protjerali iz sela i prigrabili vlast u njemu. Neke ljude, citiramo jednu Hrvaticu, satjerali su u kuće i htjeli ih prisiliti da potpišu papir u kome se izjašnjavaju da su saglasni da svoju kuću u Hrtkovcima zamijene sa kućom nekog Srbina koji je bilo gdje istjeran iz Hrvatske. Druge su pretukli i jednostavno im naložili da se što prije izgube, inače im se ne može garantovati sigurnost. Prema podacima oba lista već je više od polovine Hrvata i Mađara napustilo selo. U njihove kuće useljene su izbjeglice iz zapadne Slavonije (koji, takođe, treba da stoje iza "puča" u Hrtkovcima), kao i iz Bosne i Hercegovine. Vlasti u Novom Sadu još ništa nisu poduzele da bi onemogućile ovakvo ponašanje militantnih Srba.

Samozvani predsjednik Mjesne zajednice i njegovi istomišljenici, koji su mjesto proglasili "ustaškim gnijezdom" koje se mora spaliti, time još

nisu zadovoljni. Hrtkovci su još i preimenovani u "Srboslavce" - kao kompenzacija za sve što su činili njegovi zvanični osnivači i što su "fašistoidni" Hrvati decenijama najmeravali učiniti Srbima. Takođe, zaključeno je da se promijene imena svih ulica koja podsjećaju na "mračnu prošlost" i da treba da nose imena čuvenih ličnosti iz srpske historije. Ljut, zbog toga što su iz sjedišta opštine Ruma, poslali policajci da ponovo uspostave red i mir, novi predsjednik je "svoje" selo po kratkom postupku priključio susjednoj opštini Šabac, koja se i ne nalazi u sastavu Vojvodine. Pošto se ni šabačko rukovodstvo nije sa tim složilo "Srboslavci" su proglašeni nezavisnim.

Hrtkovci su - piše "Borba" - primjer za to kako se koncept "etnički čiste Srbije" sprovodi u djelo. Prema podacima Demokratskog saveza Hrvata Vojvodine od početka aprila 1991. protjerano je oko 17.000 Hrvata iz Autonomne pokrajine Vojvodine, u kojoj je, pored brojnih manjih narodnih grupa, živjelo 120.000 Hrvata i 350.000 Mađara. Protiv diskriminacije Nesrba u Vojvodini, na poziv opozicije, u Beogradu je u srijedu uveče demonstriralo više hiljada ljudi. Mnogi demonstranti su nosili žute trake, čime su htjeli podsjetiti na progone Jevreja u Trećem rajhu. Na transparentima je pisalo: "Ja sam iz mješovitog braka", "Ja sam Hrvat", "Ja sam Bošnjak", itd.

Mladen Lončar,

POVREDE LJUDSKIH PRAVA U VOJVODINI I NOVOM SADU

Nakon što je nacionalistička Socijalistička partija Srbije Slobodana Miloševića 1988. godine došla na vlast i u Vojvodini tamo se drastično promijenila situacija nesrpskog stanovništva. Ukinuta je autonomija Vojvodine. Hrvatska, mađarska, rusinska, ukrajinska i slovačka manjina su izgubile pravnu zaštitu. Srbi su etnički "očistili" sve rukovodeće pozicije u Novom Sadu - naprimjer u RTV Novi Sad i u listu "Dnevnik".

Kad je počeo rat protiv Hrvatske, Novi Sad je postao centar srpskih paravojnih formacija (četnika). Jedan od agitatora za "veliku Srbiju" i branilac "etničkog čišćenja" je Milan Paroški, član Parlamenta Republike Srbije.

U Novom Sadu je 29. decembra 1990. godine osnovana partija Demokratske unije Hrvata u Vojvodini. Ubrzo nakon toga, 1991. godine njeno rukovodstvo je bilo uhapšeno. Predsjednik i podpredsjednik su mučeni, a predsjednik još i sproveden u logor. Pritisak na Hrvate je povećan. Gubili su svoja radna mjesta. Primali su telefonske prijetnje i anonimna pisma. Neki Hrvati su išli na policiju. Umjesto pomoći koju su očekivali, i tamo su bili maltretirani. Postalo je očigledno da će Hrvati biti prisiljeni da napuste svoje kuće. Jednog dana su na zidovima katoličke crkve osvanuli grafiti kojima su vrijeđani i ponižavani Hrvati i Mađari. Ljudi se privode na "informativne razgovore" i pri tom zlostavljaju i psihički muče. Za vrijeme posljednjih parlamentarnih izbora, jedan Hrvat, iz Novog Sada, nije se mogao kandidovati jer bi njegova lična sigurnost bila ugrožena. Nesrbi su prisilno regrutovani i slati na front u Hrvatsku i Bosnu. Otvaranje jedne hrvatske škole u Novom Sadu bilo je isto tako zabranjeno, kao i sve ostalo što je imalo oznaku hrvatske kulture.

Krajem 1991. godine grupa značajnih ljekara nesrpske nacionalnosti, koji rade na Klinici za bolesti srca i pluća, bila je odvedena na saslušanje u policijsku stanicu. Mene, koji sam kao ljekar radio na Neuropsihijatrijskoj klinici, zatvorili su u koncentracioni logor Begejci. Tamo su sa mnom bila

dva čovjeka iz Novog Sada. Naročita vrsta povrede ljudskih prava bio je tretman pacijenata nesrpske nacionalnosti. Za vrijeme rata Hrvati su bili pohapšeni i nedovoljno medicinski zbrinuti. Nemilosrdno i masovno su im amputirani udovi i onda kad to nije bilo nužno. Oni su, naprimjer, namjerno amputirali po dva prsta ili su ih za vrijeme operacije povrijeđene ruke ostavljali ukočenim sa očitom namjerom da srpski nacionalistički znak - tri podignuta prsta učine vidljivim.

Početakom 1992. bilo je zabranjeno primanje pacijenata hrvatske nacionalnosti na hiruška odjeljenja. Da bi se ta zabrana sprovela u djelo postavljali su naoružanu stražu pred ulazna vrata. Kuharica bolničke kuhinje, koja je posjetila ranjenog Hrvata iz Slavonije, otpuštena je sa posla istog dana pod optužbom da posjećuje ranjenog "ustašu". Nekoliko medicinskih sestara napustilo je kliniku i pobjeglo u Hrvatsku zbog toga što su im Srbi uporno dosađivali.

ISKAZI SVJEDOKA:

Prvi od naredna dva iskaza, zabilježen je za vrijeme jednog međunarodnog saslušavanja o masovnim protjerivanju i "etničkom čišćenju" koje je organizovalo Društvo za ugrožene narode 20. i 21. septembra 1992. godine u Frankfurtu. Tom prilikom su 54 prognanika i preživjela iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Vojvodine Kosova i Sandžaka dali svoje iskaze pred skupom pravnika, specijalista za ljudska prava i novinarima. U svim iskazima su imena svjedoka izmijenjena, da njihova sigurnost i sigurnost njihove rodbine nebi bila ugrožena. Iskazi su, uz to, skraćeni.

ISKAZ BR. 20.

Svjedok iz Novog Sada, Vojvodina:

Po nacionalnosti sam Hrvat. Živim u Novom Sadu i ljekar sam. Bio sam zaposlen u Bolnici do 2. oktobra 1992. godine, kada me je uhapsila srpska milicija. Ovoga 2. oktobra su me uhapsili naveče na bolničkom parkiralištu. Sa mnom je bio i moj kum. Odvezli su nas u Ministarstvo unutrašnjih poslova i odmah počeli sa saslušavanjem. Pri tom su mi kaput naglo povukli nadolje i udarili me štapom, koji je bio presvučen kožom. Narednih 30 sati su me naizmjenično saslušavali i tukli. Pri tom mi je nos razbijen. Azeminović i Mironicki se zovu dva policajca u civilu koji su me najviše tukli. Govorili su: "Radiš za ustaše i moraš se izgubiti iz Novog Sada, jer konačno sigurno znaš, da na tvoje radno mjesto čeka 20 Srba." Onda su postavljali suluda pitanja kao: "Kakve veze imaš sa Mađarskom?" U početku sam za vrijeme saslušanja mogao sjediti, onda sam morao i po 8 sati stajati, dok su oni oko mene obilazili, ispitali me i tukli. Pošto nije bilo nikakvog pravnog osnova za moje hapšenje, morali su me konačno pustiti. Kako, međutim, ja nisam htjeo da idem iz Novog Sada, stavili su me u kućni pritvor. Tada sam ih upitao, mogu li ponovo preuzeti moj posao, i oni su mi odobrili. Još su mi dali bedž, koji sam trebao stalno nositi. Na njemu je stajalo "Ja volim Srbe". Ponovo sam otišao na posao nakon tri dana. Čitavo moje tijelo bilo je prekriveno modricama, a jedno

oko poluzatvoreno. Prijavio sam se direktoru i ispričao šta se dogodilo. Rekao je, da ne može ništa učiniti, jer će inače doći i po njega... Dva dana kasnije opet sam uhapšen. Tortura je bila ista. U svemu sam bio pet puta hapšen, nekad poduže zadržavan i uvijek tučen. Svaki put mi je predlagano da napustim Novi Sad. Ipak sam ih zamolio, da mogu ostati još bar mjesec dana kako bi završio ispit. Peti put su me uhapsili 6. novembra poslije mog radnog vremena i odveli u vojni zatvor Kordovar. Tamo smo po osam ljudi bili zatvoreni u hladni i vlažni podrumski prostor tri puta tri metra. Dva od nas su bili Mađari. Jedan je bio profesor, a drugi kuhar, oni su učestvovali na antiratnim demonstracijama. Bio je i jedan Srbin iz Borova Sela, koji je uhapšen zato što je imao veze sa Hrvatima. Torture su ovdje nastavljene. Vojnici su od zatvorenika zahtijevali da ruke provuku kroz gitere, a onda bi ih štapom udarali po nadlanicama. Noću smo svi morali po 20, 30 minuta činiti sklekove. Dva čovjeka su bili natjerali da se međusobno boksuju i da jedan drugom udaraju klempe. Onda su jedan drugom morali polizati cipele.

Jednom sam upitao jednog podoficira, koji je bio advokat: "Zašto me držite, za šta sam optužen? Ja nisam ništa učinio." On mi je odgovorio: "Pravno gledajući prema tebi nemamo nikakvu optužbu, ali ipak moraš u logor." Između ostalog bilo mi je zapriječeno da će me uputiti u vojsku. Poslije tri dana stavili su nas po treći put u jedan kombi i odvezli. Tek slijedećeg dana sam saznao gdje su nas stvarno htjeli odvesti. Bila je to jedna štala, koja je bila promijenila funkciju i postala logor veličine 50 puta 10 metara. U njemu su ležali muškarci i žene u četiri reda na slami i betonu. U svakom uglu su bili postavljeni reflektori, koji su čitavo vrijeme blještali jakim svjetlom. Naša imena su zapisali u jednu svesku. Upitali su me za jednog kolegu: "Ti si psihijatar, je li i on dobar čovjek?" Ja sam potvrdio. Na to me jedan udari punom snagom u stomak.

Logor je bio ograđen dvorednom bodljikavom žicom, a između su ležali ovčarski psi. Izvan toga su bile stražarske kućice i reflektori za osvijetljavanje. Poslije pada Vukovara u ovoj štali je bilo 527 zatočenika između 14 i 80 godina, među njima 25 mahom starijih žena. Svima su u dolasku oduzete njihove vrijedne stvari. Starijim ljudima, mahom su to bili hronični bolesnici, u dolasku su oduzeti i medikamenti. Pošto sam upravo bio na specijalizaciji za psihijatriju, bio sam u mogućnosti i da dijagnosticiram i identificiram psihološke bolesnike, otkriti jednog duševno

retardiranog, koji je pod batinama bio prinuđen da izjavi, kako je on zaklao jednog Srbina. Tada su došle televizijske ekipe iz Beograda i Novog Sada. Kad je naišao na ovog retardiranog, oficir je na njega pokazao prstom. On je morao ustati i istresti svoju napamet naučenu priču. Preko 80 procenata zatočenika bili su civili, većina ih je bila iz istočnog dijela Slavonije, prije svega iz Vukovara i iz Borovog Sela. Njih 90% su bili Hrvati, ostali su bili Rusini, Ukrajinci, Albanci i Mađari. Bilo je i Bošnjaka. Bila su i dva Rumuna i dva Tamila iz Šri Lanke. Bilo je i ljudi pohapšenih u Srbiji, sa mnom u logoru su bila tri čovjeka iz Bačke Palanke, koja se nalazi u Vojvodini. Jedan bračni par, stariji ljudi, bili su Hrvati. Bio je tu i jedan Srbin iz Bačke Palanke, Masilinović. Iz Novog Sada sam bio ja i jedan Slovak. U logoru je svakoga dana bilo sistematsko batinanje. Prije podne su to radili oficiri, koje je započinjao komandant logora Ivanović, kojega sam i sam vidio na djelu. Po podne i naveče nas je tukla vojna policija. Naročito loše je bilo naveče. Najprije bi nas prisiljavali da pjevamo jugoslovensku himnu "Hej Sloveni", onda bi pala komanda: "Lezite i pokrijte glavu!". Zatim bi nastala mrtva tišina u štali. Mogli su se čuti samo koraci vojnika koji su odzvanjali betonom. Svako je osjećao strah susjeda i svako je drhtao da bi mogao biti prozvan. Onaj koga prozovu bio je i po pola sata tučen. Nisu poštedjeli ni starije ni žene. Od ovog prebijanja je Zlatko Đaja profesor iz Vukovara, umro. Za vrijeme od dva mjeseca koliko, sam ja bio u logoru, imali smo samo jednu priliku da se operemo. U logoru su se pojavile i uši. Vladala je opšta glad. U prosjeku su svi izgubili po 10 do 15 kilograma na težini. Sa ostalim medicinskim radnicima sam 8. decembra 1991. godine odvezen u Vojni istražni zatvor u Beograd i otuda dva dana kasnije prebačen na aerodrom Batajnica. U sjećanju mi je ostalo da sam stupanjem u avion rasterećen. Ovog 10. decembra smo razmijenjeni.

Svjedok iz Iloka:²⁰⁾

Stanovnici Iloka su 17. oktobra 1991. godine morali napustiti svoje kuće. Tada sam bio ranjen. Pod nadzorom posmatrača Evropske zajednice odvezen sam u civilnu bolnicu u Novi Sad. Sa mnom su bili R.R. i N.K. Dovezeni smo u prijemnu ambulantu Hirurškog odjeljenja i na čitavom putu su nas pratili redovni i vojni srpski policajci. Za vrijeme vožnje su nas više puta tukli. Sačekao nas je jedan bolničar. Udario me je po glavi a udario je i R.R.-a koji je takođe bio ranjen. Kada smo stupili u operacionu salu na nas je već čekao ljekar. Skinuo je naše zavoje i rekao: "Ništa loše", i ako smo imali gelere po čitavom tijelu. I on nas je udario više puta, pa i po našim ranama. Tada je načinio sedam ili osam rentgenskih snimaka, kako bi nas što je više moguće izložio djelovanju rentgenskih zraka. Kad je sa tim bio gotov, ušla je vojna policija i odvela nas u jedan transporter. Bolničar nas je pratio. Stalno je udario R.R.-a. Iako smo imali otvorene rane, nisu nam htjeli staviti zavoje. Prvo su nas odvezli u Paragovo, a onda u logor Begejci.

20) O doživljajima u Novom Sadu, primjedba prevodioca.

Tilman Cilh

SANDŽAK UMIRE SVAKOG DANA

Šestanestog marta 1992. godine srpsko-crnogorski rezervisti su pretukli muslimansku školsku djecu u Sjenici. Dvadesetšestog aprila u selu Bare napadnuta je bošnjačka porodica Mehović. Trećeg maja eksplozivom je oštećena kuća bošnjačkog poslanika Alije Mahmutovića, 10. maja na kućnom pragu ubijen je u Luci Salko Oparnica. U julu su iz bolnice u Priboju odvedeni Sabahudin Čeljo i Jusuf Šaljaj da bi kasnije bili nađeni usmrćeni u Dobrunu. Slijedećih mjeseci, paralelno sa događajima u Bosni, umnožavali su se napadi na muslimanske kuće i ustanove, a Bošnjaci su ugrožavani, napadani, premlaćivani, pa i ubijani.

Srpska vlada sve otvorenije prelazi na politiku "etničkog čišćenja" i u Sandžaku. Stoljećima je ova oblast nastanjena bošnjačkom većinom. U Pljevljima i drugim okolnim mjestima i selima, srpski teroristi od 24. avgusta miniraju kuće, radnje i automobile Bošnjaka. Već je zapaljeno 29 stambenih ili poslovnih zgrada. U noći između 8. i 9. avgusta srpsko-crnogorska vojska je u Pljevljima zaposjela Policijsku stanicu, Banku, Poštu i Bolnicu, te zavela vanredno stanje. Pripadnici islamske zajednice zatvarani su, zlostavljani ili protjerivani od strane srpske policije. Slična je situacija i u Bijelom Polju i Priboju. Tako je samo u Priboju preko 150 Bošnjaka izgubilo posao.

Sve više Bošnjaka izbjegava iz Sandžaka. Oni se nadaju da će ovdje naći predah od krvavog progona. Međutim, srpska i crnogorska policija ih i dalje teroriše i pokušava da ih protjera u Makedoniju. Prema obavještenjima "Komiteta za zaštitu ljudskih i slobodarskih prava" u Novom Pazaru, glavnom gradu Sandžaka "punoljetni muškarci" - izbjeglice izdvajani su od ostalih izbjeglica. U saradnji sa srpskim i crnogorskim Crvenim krstom, oni su pohapšeni i odvedeni. Navodno, su trebali biti razmijenjeni za srpske zarobljenike u Bosni, a zapravo niko ne zna šta se sa njima dogodilo.

U Sandžaku muslimani - Bošnjaci još uvijek predstavljaju većinu stanovništva. Time je Sandžak veza Bosne i Hercegovine, gdje su Bošnjaci, također, gotovo većinsko stanovništvo, sa Kosovom, gdje žive pretežno Albanci gotovo isključivo islamske vjeroispovjesti.

Islamska orijentacija ovog regiona rezultat je 500-godišnje pripadnosti Osmanskom carstvu do balkanskih ratova (1912-1913). Poslije prvog svjetskog rata Bošnjaci su u Sandžaku predstavljali većinu od 75%. Već tada, nakon balkanskih ratova i osnivanja prve jugoslovenske države, u kojoj su dominirali Srbi, Bošnjaci su bili žrtve masovnih pogroma srpskih četnika. Oni sebe vide kao pravoslavne hrišćane Srbe, a Muslimane kao "Turke".

U 1945. godini Sandžak je podijeljen između Srbije i Crne Gore.²¹⁾ Sada su se vlade Srbije i Crne Gore vratile politici progona i vjerovatno skorog uništenja Sandžaka i Bošnjaka. Na granici prema Bosni srpska vojska i četnički sastavi nastupili su sistematski protiv bošnjačkih sela. Srpska avijacija je čak trebala bombardovati kuće u Pljevljima. Bar 25.000 srpskih rezervista je dopremljeno u Sandžak. Srpska manjina je, kao i u slučaju Hrvatske i Bosne, sistematski naoružavana.

Dvadesetšestog oktobra 1992. godine javila je nezavisna privatna beogradska agencija "Tiker" da je situacija u Sandžaku eksplozivna i da prijeti otvorenim konfliktom. Ipak, vjerovatno direktni vojni napadi na sela i kvartove gdje žive Bošnjaci uopšte više nisu neophodni pošto su oni već odavno shvatili lekciju "etničkog čišćenja". Prema jednom izvještaju agencije "Dojče pres" (Deutsche Press), do početka novembra 1992. godine, već je 70.000 od 350.000²²⁾ Bošnjaka napustilo Sandžak i prodalo kuće, imanja i radnje, samo da bi spasili vlastiti život. Svakodnevno autobusi odvoze bošnjačke izbjeglice iz sandžačkih sela i gradova prema Makedoniji. Srpske i crnogorske vlasti ih ne ometaju, nego im naprotiv rado izdaju papire za iseljenje.

Sandžak umire dan za danom, komad po komad. Sa njime umire jedinstvena, preko 500 godina, stara evropska kultura. Bošnjaci se

sistematski protjeruju ili bježe iz straha od groznih represija u Evropu, Malu Aziju i sjevernu Ameriku. Tako će jedna tradicijom bogata vjerska zajednica silom biti rasturena i konačno razorena. Zahtjevi onih koji su uprkos svemu ostali u Sandžaku, da im se daju međunarodne garancije autonomije ili čak demilitarizacije, pod protektoratom Ujedinjenih nacija, jedva da mogu biti sprovedeni tako dugo dok Zapad dopušta sprovođenje svih zločina.

21) Time je Narodnooslobodilački pokret Jugoslavije, pod pritiskom Čerčila i Velike Britanije učinio još jedan ustupak velikosrpskoj politici i Izbjegličkoj vladi u Londonu.

22) U Sandžaku po podacima Muslimanskog nacionalnog vijeća Sandžaka iz 1993. godine 353.357 Bošnjaka čine 66.67% ukupnog stanovništva Sandžaka, primjedba prevodioca.

■ KOSOVO

Kristine fon Kol,

KOSOVO - TEMPIRANA BOMBA NA BALKANU

Srbima naklonjena Savezna policija i Narodna armija brutalnom silom suzbile su 1981. godine studentske i radničke demonstracije na Kosovu gdje su Albanci u većini. U slijedećim godinama stotine albanskih gimnazijalaca, studenata, radnika, učitelja i profesora bilo je, bez prisustva javnosti, osuđeno na drakonske kazne na sudskim procesima sumnjive prirode iako nijedan nije uzeo učešća u oružanim akcijama za koje su optuživani. Političarima u ostalim dijelovima Jugoslavije postalo je jasno da je ovdje riječ o očiglednoj srpskoj težnji za preuzimanjem vlasti.

U kasnijim godinama hegemonistička politika postajala je sve očitija, što je posebno kulminiralo izborom Slobodana Miloševića za predsjednika srpske partije. Otpor se najprije javio u Sloveniji, pa zatim u Hrvatskoj da bi prerastao u demokratski, pluralistički i tržišno-ekonomski pokret. Time su se stvorile šanse za pojedine republike da se centralističkom beogradskom režimu suprostave stvaranjem konfederacije. Rezultat toga je međutim bio raspad na samostalne države.

Otpor albanskog većinskog stanovništva na Kosovu protiv svakodnevno rastućeg policijskog terora, protiv brutalnog pritiska na albansko političko vodstvo da se priklone beogradskom diktatu, zahtijevao je ljudske žrtve. Mnogi su bili povrijeđeni. Tačan broj žrtava ne može se navesti, jer teško povrijeđeni najčešće i nisu dovođeni u bolnice zbog straha od represalija protiv pacijenata, članova porodice ili čak i same bolnice. Iz istih razloga i mrtvi su sahranjivani krišom, te tako nisu uvijek ni registrovani.

Uz izbore, a posebno nakon izbora Miloševića, vođena je sistematska antialbanska kampanja u srpskim masmedijima. Prema objavljivanim vijestima srpski seljaci, pisci i inženjeri su "protjerivani" sa Kosova uz prijetnje smrću. Albanci su "pustošili" srpska polja, "silovali" srpske mlade djevojke, žene i starice, njihovi srpski susjedi su pretučeni, zlostavljani ili šikanirani, a njihovi kulturni spomenici i groblja su oštećivana. Zato su

stotine hiljada Srba napuštale svoj zavičaj Kosovo, napuštali radno mjesto, posjed i bježali u Srbiju.

Ništa nije pomoglo ni to što su, tada još nezavisni, demokratski misleći intelektualci u jednoj studiji ukazivali da se ovdje radi o krupnoj podvali. Srbi su za svoje posjede koje su željeli napustiti dobijali visoku naknadu. Odlazak je prvenstveno bio motivisan ekonomskim razlozima pošto je Kosovo oduvijek bio najsiromašniji dio Jugoslavije i, uglavnom, nije imao nacionalističke korijene. Takođe, jugoslovenska zvanična statistika jasno je potvrdila činjenicu da je silovanje na Kosovu bilo mnogo rjeđa pojava nego u ostalim krajevima Jugoslavije i mnogo rjeđa u odnosu na unutrašnjost Srbije. Jedini požar u nekom srpskom manastiru iako se tvrdilo da je podmetnut od Albanaca nije se, u najmanju ruku, mogao i dokazati.

Tada nije pomoglo ni to što su se jugoslovenski orijentisani krugovi u svim dijelovima Jugoslavije zalagali za srpsko-albanski dijalog. Srpsko rukovodstvo je istrajavalo na svim svojim tvrdnjama. Posebno je bio ozbiljan njihov prigovor da Albanci na Kosovu zahtijevaju odvajanje od Jugoslavije i da žele kontrarevolucionarnom akcijom da razbiju jugoslovensku državu sa ciljem pripajanja Albaniji. Time je srpsko rukovodstvo opravdavalo i obrazlagalo svoje brutalne postupke na Kosovu.

Srpski političari nisu se ipak javno izjašnjavali da upravo ovim prestupima slijede decenijama ranije ponavljana precizna uputstva, nastala još prije prvog svjetskog rata. To uputstvo aktuelizovano je 1986. godine od strane Srpske akademije nauka i umjetnosti u Beogradu čime je cementirana na kraju krajeva srpska prevlast u ovom regionu.

Nasuprot tome, Albanci su bili i ostali - kao i Makedonci - lojalni Titovoj Jugoslaviji. Kada je Tito 1966. godine preko noći smijenio na Kosovu omraženog ministra unutrašnjih poslova Aleksandra Rankovića to je, ustvari, bila opomena na adresu Srbije. I zbog svega toga Albanci su imali osnove da mu budu zahvalni. Srbi mu, naprotiv, to nisu oprostili. I tada su došli u težu poziciju. Naime, promjenom saveznog Ustava 1974. godine koji je generalno prenio mnoga ovlaštenja sa centralnih organa vlasti na šest republika i dvije pokrajine, Albanci na Kosovu su enormno ojačali, dok su pozicije Srba oslabljene. Kosovo je sada zvanično postalo "Autonomna pokrajina koja pripada Srbiji" što de fakto isključuje miješanje Srbije u unutrašnji razvoj Kosova, a slična je situacija i sa sjevernom autonomnom pokrajinom Vojvodinom.

Tada su Srbi ovo poniženje prihvatili ćuteći, ali je za njih Titova smrt bila željno očekivani trenutak da bi ukinuli odredbe Ustava od 1974. godine.

Na tim osnovama Miloševićovo vođstvo je uspjelo da žatalasa srpske emocije. Ustanovljena su nova politička sredstva - demonstracije za koje se tvrdilo da su "spontane". U stvarnosti su do detalja bile dobro organizovane. Učesnici su dolazili u autobusima, pokretni WC-i i ćevapđinice su bili spremni kada bi se u Beograd ili na Kosovo slijegale kolone od desetina hiljada sa sela i iz fabrika dovedenih Srba koji su uzvikivali parole: "Kosovo je bilo i ostaje srpsko", "Albanci napolje", "Uhapsite Vlasija", "Objesite Fadila Hodžu".

Dvadesetosmi juni 1989. godine, na 600-godišnjicu bitke na Kosovu, u kojoj je turska vojska pobijedila srpsku i time označila konačni pad moćnog srpskog carstva u srednjem vijeku, trebao je u Miloševićevoj režiji da bude kulminacija srpske euforije. Mit, koji je u srpskom izdanju poraz stilizirao u junaštvo pretvoren je u simbol od strane glavnog govornika Slobodana Miloševića. Tu na poprištu kosovske bitke mit je aktualiziran u paroli "Srbija je opet slobodna".

Ustvari, početkom 1989. godine u Srbiji je uveden novi ustav kojim su ukinute autonomije obadvije pokrajine: Kosova i Vojvodine. Na Kosovu je raspušten Parlament i ukinuta vlada. Do tada autonomna pokrajina proglašena je protektoratom. Srpski guverner i srpski funkcioneri preuzeli su praktično cjelokupnu administraciju. U kasnijem periodu su svi albanski ljekari i sav medicinski personal odstranjeni iz bolnica i dugoročno zamijenjeni srpskim. Albanski jezik se u bolnicama smio upotrebljavati samo još u komunikaciji između pacijenata i ljekara. Albanski pacijenti su se počeli pribojavati srpskih ljekara nakon što su učestale parole o "istrjebljenju" Albanaca. Desetine hiljada albanskih radnika otpušteno je pošto su odbili da potpišu izjave o lojalnosti Srbiji. S vremena na vrijeme sudije i službenici u komunalnim službama dobijali su otkaze, imovina Kosovske nacionalne banke je konfiskovana, a industrijski pogoni su srbizirani. U školama je srpska vlada uvela neku vrstu aparthejd sistema kako bi svoje učenike odvojila od albanskih. Na kraju su škole, te Univerzitet zatvoreni, s obzirom da su učitelji i profesori odbili da potpišu pomenute izjave lojalnosti. Ovo je jednodušno odbijeno pošto je trebao biti uveden srpski koncept nastave. Stotine hiljada učenika i studenata morali su ostatu kod kuće. Od 1990/91. školske godine učitelji i profesori

ne dobijaju platu, a tokom semestra 1991/92. prešli su u ilegalne privatne škole za sve starije razrede na čitavoj teritoriji Kosova.

Kosovska svakodnevica je napeta i zbog terora srpskih snaga bezbjednosti protiv civilnog stanovništva. Svaki Albanac, muškarac, žena ili dijete, na ulici, prilikom kupovine ili u restoranu, može biti napadnut od policijskih patrola, i pretučen, uhapšen, pa zatim ponovo pretučen i konačno, po ubrzanom postupku, osuđen na 60 dana zatvora. Desetine hiljada su prošli to bolno iskustvo.

Paralelno sa jačanjem terora srpskih vlastodržaca kod Albanaca je razvijana politička zrelost slična Gandijevoj taktici, kako je nazivaju odgovorni kosovski političari. Oni su odlučni u tome da ne dozvole da budu isprovocirani. Prema njihovom shvatanju, srpsko rukovodstvo samo priželjkuje nasilni otpor albanskog stanovništva, što bi im omogućilo da se opravdaju pred svijetom i "late oružja" i ostalih vojnih i policijskih sredstava. Bio bi to pravi pokolj.

Kosovski političari, osim toga, imaju još pragmatičnije razloge za svoje držanje. Naime, Albanci jednostavno nemaju oružja. Srpske snage bezbjednosti na brutalan način patroliraju danju i noću kroz sela i gradove, a u svečanim danima koriste i tenkove, pretražujući kuće i stanove, ne propuštajući nikakvu priliku da eventualni otpor uguše u zametku.

Političke snage na Kosovu su, kao i u svim ostalim novodemokratskim društvima, izdijeljene na mnoštvo malih partija. Ipak, su s obzirom na opšti težak položaj, objedinjene u neku vrstu "narodnog fronta". Njihov duhovni vođa je književni kritičar i pisac Ibrahim Rugova. U međuvremenu, odlukom naroda imenovan je za predsjednika još nepriznate kao legalne države "Nezavisne, suverene republike Kosovo".

Paralelno sa ovim Narodnim frontom radi "Komitet za slobodu i ljudska prava na Kosovu". Mnogi saradnici, među kojima i intelektualci koji su ostali bez posla, istovremeno su i članovi Narodnog fronta. Komitet ima izgrađenu gustu mrežu ćelija, čiji saradnici, odmah nakon što se dogodi neki incident sa policijom, posjećuju pogođene i njihove porodice. Tako sakupljaju činjenice i razgovaraju sa ljudima kako bi ih umirili i ukazali im na njihovu političku i socijalnu odgovornost za čitavo stanovništvo. Sedmični bilten izlazi na raznim jezicima u svijetu i informiše o najnovijim događajima i evidentnim kršenjima ljudskih prava.

Stvorena je i distributivna mreža za humanitarnu pomoć s obzirom da

je privredna situacija sve dramatičnija. Do sada su, uglavnom, novčanim prilozima koje šalju albanski radnici iz inostranstva, pomagani najugroženiji, ali se polako gubi dah u toj akciji. Situacija u zdravstvu je još katastrofalnija jer se sistem javne zdravstvene zaštite raspao. Doduše, pojavljuju se nove male privatne ambulante, ali se potrebe ne mogu podmiriti na taj način. Tuberkuloza i dječija paraliza, koje su već bile iskorijenjene, ponovo se pojavljuju. Takođe, su zabilježene pojave vašljivosti i krasti kod djece. Zbog katastrofalnih higijenskih prilika raste i opasnost od opšte zaraze. Ovdje može pomoći samo međunarodna akcija.

Međunarodni angažman zaista i jača. Izbjegličkoj vladi pod vođstvom ministra-predsjednika Bujara Bukošija (Bujar Bukoshi) u prošloj godini uspjelo je skrenuti pažnju vladama i evropskim organizacijama da Kosovo danas predstavlja bure baruta. Držanje srpskih vlastodržaca i vojnih i paravojnih jedinica međutim neuračunljivo je i odstupa od svake logike. Nepromijenjenim provokativnim antialbanskim, srpskim šovinističkim parolama na temu "Kosova" stvara se klima permanentne ugroženosti. Pitanje je koliko će dugo albansko rukovodstvo, čiji uspjesi na diplomatskom planu stanovništvu i ne donose nikakve osjetne rezultate, moći očuvati svoj autoritet pod tim uslovima. Radikalni tonovi, tu i tamo, a svakako podsticani i od srpskih provokatora, postaju nepodnošljivo glasni. Ne bi bilo nikakvo čudo ako stanovništvo izgubi strpljenje i njegova začuđujuća disciplina počne da opada, ali kakve bi tada bile posljedice?

Bez sumnje bi se oko 35% Albanaca susjedne Republike Makedonije i matična zemlja Albanija, stavile na stranu Kosova protiv Srbije. Grčka bi išla protiv Makedonije i Albanije, a i Bugarska, koja Makedonce smatra "zapadnim Bugarima" svakako će uzeti učešća u Makedoniji i to protiv grčkih interesa. Konačno, i Turska će morati podržati potlačene muslimane na Kosovu i u Makedoniji... Drugim riječima treći balkanski rat u ovom stoljeću bio bi neizbježan. U ovom trenutku mir u Evropi zavisi od "Gandijevske taktike" kosovskih Albanaca, od njihovih patnji i njihovih žrtava. Evropa je pozvana da ih podrži i na taj način spriječi prijeteci ratni požar na Balkanu.

Felicitas Roder,

KOSOVO - "ETNIČKO ČIŠĆENJE" JE VEĆ POČELO

U sjenci organizovanih masovnih ubistava Bošnjaka u Bosni i Hercegovini već je počelo "etničko čišćenje" Kosova. Terorom i progonima nastoji se izmijeniti etnički sastav jednog regiona. Na "svetom srpskom tlu" Kosova, za Albance je uvedeno vanredno stanje koje traje već par godina. Pripreme za organizovano masovno ubijanje islamskog stanovništva i na Kosovu su završene, srpski rezervisti su naoružani, a jedinice specijalaca su stacionirane. Beogradski režim i bez otvorenog rata na Kosovu provodi svoj program za stvaranje "etnički čiste velike Srbije".

Srpsko kosovsko preduzeće "Feroniki" iz Prištine raspisalo je u Srbiji konkurs za nova radna mjesta i to za "najmanje 130-150 radnika nealbanske nacionalnosti". Riječ je o firmi u kojoj je već iskazan tehnološki višak od 600 do 700 radnika. Biće to zamjena za Albance koji tek treba da budu otpušteni. Nealbanskim kadrovima se sem toga nude stanovi na Kosovu ili mogućnost stanovanja u jednoj vojnoj zgradi udaljenoj 15 kilometara od Prištine, prema navodima "Politike ekspres", od 2. septembra 1992. godine.

Stotinu hiljada Albanaca je u posljednje dvije godine izgubilo radna mjesta. Svaki od njih ima porodicu, a ovim otpuštanjem pogođeno je najmanje pola miliona ljudi na Kosovu. Zbog policijskog terora, insceniranih procesa, kućnih premetačina, zastrašivanja pljačkom ili ubistvima na otvorenoj cesti, zbog otpuštanja, samovoljne zapljene i otkazivanja stanova, odnosno lišavanja osnovnih uslova za egzistenciju već je 250.000 do 400.000 Albanaca napustilo svoj zavičaj Kosovo.

Kosovska omladina pozvana je u "jugoslovensku saveznu armiju" da bi umrla za srpski aparthejdski režim na frontovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Srbiziranjem obrazovanja i protjerivanjem svega albanskog iz javnog života trebalo bi prevaspitati nove generacije i time albanski narod na Kosovu lišiti sjećanja na maternji jezik, historiju, porijeklo.

Od ljeta 1992. pojačano je naseljavanje srpskih došljaka i izbjeglica sa

ratišta u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. U septembru 1992. godine srpska vlada je objavila formiranje posebne komisije za kolonizaciju. Slobodan Popović, iz Komisije za srpske izbjeglice iz Bosne i Hercegovine, govori o cifri od 160.000 srpskih izbjeglica iz Bosne i Hercegovine, dakle 10% sadašnjeg stanovništva Kosova, koji treba da se smjeste kao doseljenici. Treba izgraditi 5.000 novih stanova i staviti ih na raspolaganje samo Srbima i Crnogorcima. Srpski Crveni krst, pod plaštom humanizma, podržava egzodus Albanaca i naseljavanje srpskih došljaka.

Bogdan Kecman, predsjednik srpskog Crvenog krsta za Kosovo, izjašnjava se za masovno protjerivanje Albanaca sa Kosova, kako bi se stvorio prostor za Srbe. Svim Albancima koji su se na Kosovo naselili od drugog svjetskog rata treba otkazati "gostoprimstvo" ("Politika", 11. septembra 1992.) Prve albanske porodice bi morale do, sredine novembra, napustiti svoje stanove i osloboditi ih za srpske doseljenike.

Poziv "Oslobodite Nelsona Mendelu" mobilizirao je desetine hiljada širom svijeta protiv aparthejda u Južnoj Africi. Međutim, uzbuna civiliziranog svijeta protiv aparthejda na Kosovu potpuno je izostala.

IV DIO

KAKO PREVAZIĆI "ETNIČKO ČIŠĆENJE"

Bosiljko Domazet,

NAŠA DUŠA NE MOŽE BITI PROTJERANA ORUŽJEM

"Vratiću se iako sve bude razoreno", rekao je Zdravko Jusup, jedan od protjeranih iz sela Islam Latinski, kod Zadra, dok mu je na ruci mirno stajao bijeli golub. Po riječima novinara koji je Zdravka intervjuisao za televizijsku emisiju, morao je ovaj ljubitelj golubova svom golubu svezati krila, kako ne bi sam odletio tamo gdje je nekada stanovao.

Pretjerivanje ili patetika? Ili je to samo znakovit detalj u opisu istinske nesreće oko milijun ljudi iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine i njihove želje za povratkom?

Kolika je želja za povratkom u svoju kuću ili u ono što je od nje ostalo vjerovatno najbolje ilustruje ovaj bijeli golub svezanih krila. Imaju li zaista prognani želju za povratkom? Žele li zaista prognanici da se vrate?

Želja za povratkom ne može se dovoditi u sumnju. To su već pokazala ushićenja među prognanicima na krajnjem jugu Hrvatske. Bilo bi bolje tražiti odgovor na to šta sljedi poslije povratka umjesto što se vrijeme gubi nekorisnim postavljanjem ovog pitanja.

Dom se ne sastoji samo od kućnih zidova, vrta, voćnjaka i slika po sobama. Zbog toga se većina od njih okreću riječima koje o njihovom povratku dobijaju odgovarajuću formu: "Iako je sve razoreno" jer tamo je njihova duša, a ona se ne može otjerati oružanom silom.

Felicitas Roder,

"KAMEN PO KAMEN" - OBNOVITI HRVATSKU I BOSNU I HERCEGOVINU ¹⁾ -

Tromjesečni bilans

Početakom devedesetih godina jezičko blago ljudi gospodara ("Herrenmenschen") obogaćeno je novim pojmovima. Jezičkom blagu kao što su "Endlösung" (konačno rješenje), "Umsiedlung" (preseljenje) i "Sonderbehandlung" (poseban tretman) za organizovano masovno ubijanje, deportacije i progon dodat je novi: "Ethnical Cleansing" (etničko čišćenje).

Prihvat izbjeglica u tuđini koji čekaju na "evropsko rješenje" i oklijevanje mnogih vlada da se aktivno uključe na vraćanju izbjeglica u njihov zavičaj, ušlo je u kalkulaciju srpskih osvajača. Dva miliona ljudi, svih nacionalnosti, nije se moglo zaštititi od progona. Pred očima trupa Ujedinjenih nacija napuštena sela su već naseljena srpskim izbjeglicama.

Već od jula 1992. godine Društvo za ugrožene narode istupilo je sa jednim dobro napisanim Apelom upućenim na adrese 1.200 gradonačelnika, opštinskim i gradskim upravama, kao i na oko 4.800 opštinskih i gradskih frakcija političkih partija u njemačkim vijećnicama sa zahtjevom da ne prihvate "etničko čišćenje" i da se na komunalnom nivou aktivno angažuju za povratak izbjeglica.

"Založite se za uspostavljanje kumstva (Patenschaft) vaše opštine sa jednom razorenom općinom u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Kao gradonačelnik vašim pokroviteljstvom podržite već pokrenute postojeće privatne inicijative. Sportska udruženja, školske štedionice, crkvene opštine, mirovne grupe i mjesna udruženja političkih partija mogu takva komunalna kumstva ispuniti životnošću i omogućiti im mnogo djelotvorniji

¹⁾ Kampanja Društva za ugrožene narode (Gesellschaft für bedrohte Völker) -jedne od značajnih organizacija za ljudska prava pod pokroviteljstvom predsjednice njemačkog Parlamenta prof. dr. Rite Zismut (Rita Süßmuth).

rad ukoliko znaju da je gradonačelnik svojom aktivnošću i svojom simpatijom za općinu sa kojom su se pobratimili popratio i podržao svojim pokroviteljstvom".

Zvučni zid je probijen, zahvaćena je i njemačka i evropska javnost. Spremnost za pomoć jednaka je bar šutnji i odbijanju. Mnogi gradovi i općine već organizuju i otpremaju komunalne konvoje pomoći. Drugi su to odbili sa izgovorom: "Jugoslavija, Rusija, Somalija - nismo odgovorni za nevolje čitavog svijeta". Mnogi su se odlučili na čekanje da bi otpočeli sa akcijom pomoći očekujući garanciju da više neće biti pucnjave. Međutim, do tada će zima odnijeti nebrojene nove ljudske živote. Mnogi se izgovaraju "krivicom svih strana" i ne poduzimaju apsolutno ništa. Dortmund želi i dalje da podržava pobratimstvo sa srpskim gradom Novi Sad u Vojvodini, i to sa gradom gdje je započelo protjerivanje domaćih Mađara, Ukrajinaca i Hrvata. Pomoć Dortmunda će dobro doći srpskim izbjeglicama i doseljenicima koji treba da se nasele u selima koja su morali napustiti Mađari.

U hesenskom Bruhkebelu (Brückhobel) nadležni u Gradskoj vijećnici su ubijedeni da komune već sada mogu nešto poduzeti za izgladnjele i promrzle, a voljni su da nešto učine i protiv "etničkog čišćenja". "Ne možemo zaustaviti rat i protjerivanja, ali možemo podržati i ohrabriti izbjeglice da se vrate u zavičaj i otpočnu sa obnovom" apelovao je poslanik Neb-Horn (Neeb-Horn), 9. novembra na plenumu Skupštine. Njegov prijedlog za komunalno bratimljenje sa općinom Nuštar, kod Vinkovaca u Hrvatskoj, jednoglasno je podržan od svih frakcija u gradskoj skupštini. U Nuštaru je prije rata, živjelo 4.000 ljudi. Od 1.100 kuća samo se u još stotinu može stanovati. Granica samoproglašene "Srpske autonomne oblasti Krajina" udaljena je samo kilometar, Nuštar je od nje na puškomet. Ipak su se neke hrvatske, mađarske, ali i srpske porodice vratile u Nuštar. Oni stanuju u podrumima i ruševinama. I izbjeglice iz Bosne i Hercegovine moraju biti zbrinute.

U donjosaksonskom Northajmu (Northeim) učenici Sjemeništa se takmiče u sponzoriranju djece izbjeglica u Izbjegličkom logoru Orašje u Bosni i Hercegovini. U susjednom Bofendenu (Bovenden), Uprava je odredila sabirališta za novac i stvari, a gradonačelnica Prel (Pröhl) zamolila je stanovništvo za podršku. Gradonačelnik Kulman (Kuhlmann) u susjednoj općini Glajhen (Gleichen) prati prvi konvoj na ratište.